

An abstract painting featuring a large, dark, gnarled tree trunk in the foreground. The background is a vibrant, layered landscape with purple and blue hills, a yellow and orange sky with red spots, and a large, textured orange shape on the left. The overall style is expressive and textured, with visible brushstrokes and a rich color palette.

Raija-Liisa Seilo (toim.)

KIVI KÄÄNTYY

TEATTERIMUSEO 2019

ALFRED KIVI KULU ERVO

KIVI KÄÄNTYY

NÄYTTELY TEATTERIMUSEOSSA

10.10.2018–5.1.2020

Näyttelyjulkaisu

Toim. Raija-Liisa Seilo

KIVI KÄÄNTYY

Teatterimuseon verkkojulkaisuja 5

© Kirjoittajat 2018

Toimitus: Raija-Liisa Seilo

Kuvatoimitus: Pälvi Laine

Taitto: Ilona Kemppainen

Kansikuva: Matti Warén: *Kullervo*, luonnos Suomen Kansallisteatteriin 1934.
Teatterimuseon kokoelmat. © Kuvasto 2018.

Teatterimuseo
Kuortaneenkatu 3 C
00520 Helsinki
www.teatterimuseo.fi

ISBN 978-952-67846-4-9 (pdf)

ISSN 2669-8900

SISÄLLYS

ALKUSANAT	2
Raija-Liisa Seilo	
KIVI KÄÄNTYY – MUTTA KLASSIKKOA EI KUKAAN TUNNE	4
Vesa Tapio Valo	
ALEKSIS STENVALL JA TEATTERIN VETOVOIMA	18
Pentti Paavolainen	
KIVI JA MAAILMANKIRJALLISUUS	27
Riitta Pohjola-Skarp	
SEITSEMÄN VELJESTÄ JA SEN NÄYTTÄMÖSOVITUKSET	35
Pentti Paavolainen	
ALEKSIS KIVI – METSÄPOLKUJEN AJATON VAELTAJA	42
Pekka Niemelä	
KIRJOITTAJISTA	47
ASTU NÄYTTELYYN	48
ALEKSIS KIVEN NÄYTELMÄTUOTANTO PÄHKINÄNKUORESSA	49
SEITSEMÄN VELJESTÄ – ROMAANISTA NÄYTTÄMÖLLE	61
ALEKSIS KIVI JA AIKA	63
FILMI- JA NÄYTTÄMÖTALLENTEITA	71
NÄYTTELYTYÖRYHMÄ	73
KIITOKSET	74

ALKUSANAT

Kuka oli Aleksis Kivi, ja mitä me hänestä tiedämme? Ensimmäiseen kysymykseen on helppo löytää vastauksia. Liekö ketään suomalaista kirjailijaa tutkittu yhtä paljon tai lainattu, tai viitattu hänen vaikutukseensa. Aleksis Kiven tunnetuin teos *Seitsemän veljestä* on vuosikymmenet kuulunut jokaisen koululaisen lukulistalle, Kiven päivänä nostetaan lippu salkoon. Häntä kunnioitetaan.

Teatterimuseo päätti päivittää käsityksiä kansalliskirjailijastamme jälleen kerran, omalla tavallaan. Kun vuosi 2017 omistettiin satavuotiaalle Suomelle, käsittelemme nyt henkilöä, jolla on suuri ja kiistaton rooli pohdittaessa, mikä oli vuonna 1918 itsenäisen elämänsä aloittaneen kansakunnan kulttuurinen identiteetti. Teemamme voisi olla Suomi yksi.

Edelleen vallitsevin mielikuva Kivestä on kuva sairaalloisesta ja väärinymmärretystä, liian nuorena menehtyneestä kirjailijasta, suomalaisen syvimpien tuntojen tulkitsijasta. Useiden tutkimusten myötä on avautunut uusia ja osin ristiriitaisiakin näkökulmia Kiveen, mutta tuo mieleen painunut kuva, jota sekä patsas Kansallisteatterin edessä että hänen kuolinnaamiostaan piirretty laajasti monistettu piirros vielä visuaalisesti vahvistavat, ei katoa.

Haluamme esitellä Kiveä myös uusille sukupolville, päivittää hänet ja hänen tuotantonsa suhteessa tähän aikaan. Kertomalla monimuotoisesti hänen persoonastaan, tuotannostaan ja teostensa taustoista sekä ajasta 1860-luvun Helsingissä pyrimme kääntämään hänestä katsottavaksi uuden kuvan. Aleksis Kivi kuoli nuorena, mutta ei sen nuorempana kuin mikä miesten keskimääräinen elinajan odotus tuolloin oli. Hän oli myös sairas, elämä ei varmasti ollut helppoa. Mutta ennen kaikkea hän oli lahjakas, määrätietoinen ja myös sivistynyt ja aikaansa seuraava kirjailija, joka ehti runsaassa kymmenessä vuodessa kirjoittaa laajan ja monipuolisen tuotannon.

Näyttely koostuu neljästä eri osiosta. Yhdessä käymme läpi suomalaisten teatterisovitusten kautta Kiven tuotantoa. Yksi huone on omistettu *Seitsemälle veljekselle*, yhdelle kotimaisen teatterihistorian esitetyimmistä teoksista. Kiven henkilö ja elämänvaiheet on sijoitettu tilaan, jossa kävijä voi siirtyä 1800-luvulle kuvitteellisessa roolihahmossa ja tutustua Kiven elämään ja aikaan sitä kautta. Viimeiseen osioon olemme keränneet otteita elokuva- tai teatteritallenteista kymmeneltä vuosikymmeneltä. Tallenteet ovat teoksista, jotka on sovitettu Kiven teoksista tai joiden lähtökohta on elämäkerrallinen ja pääroolissa on Kivi itse.

Osana näyttelyä tuotettuun julkaisuun olemme – näkökulmia avartaaksemme ja syventääksemme – koonneet viisi artikkelia kirjoittajilta, joille kaikille Kivi on läheinen, mutta joilla kaikilla on häneen hyvin erilainen kytkös. Näyttelyjulkaisu julkistettiin avajaisissa 10.10.2018. Verkkojulkaisun kautta nämä kiinnostavat artikkelit tuodaan yhä useamman kiinnostuneen saataville.

Vesa Tapio Valo on tutustunut Kiveen ennen kaikkea ohjaajan ja kirjailijan ominaisuudessa. Hän pohtii Kiven persoonaa luovana henkilönä 1800-luvun Suomessa ja nostaa esiin teemoja, jotka ovat vaikuttaneet myös hänen omaan näyttämösovitukseensa. Riitta Pohjola-Skarp on kirjallisuudentutkija, joka muun muassa on tutkinut kansainvälisiä vaikutteita suomalaisessa kirjallisuudessa. Nyt hän tarkastelee Kiven tuotantoa eurooppalaisessa kirjallisuuskentässä ja nostaa esiin keskeisiä taustavaikuttajia Kiven teksteissä. Pentti Paavolainen on tutkinut suomalaista teatteria lähes koko uransa ja erityisesti Kaarlo Bergbomia viimeiset vuodet. Hän kytkee Kiven oman aikansa teatteriin ja luo katsauksen Seitsemän veljeksien esityisperinteeseen 1800-luvun lopulta tähän päivään. Pekka Niemelä on biologi ja metsätutkija, joka aiemminkin on tarkastellut taiteilijoiden ja kirjailijoiden luontosuhdetta ja sen merkitystä heidän tuotantoonsa. Artikkelissaan hän johdattaa meitä siihen metsään, joka toimi Kiven keskeisenä inspiraation lähteenä.

Raija-Liisa Seilo

KIVI KÄÄNTYY – MUTTA KLASSIKKOA EI KUKAAN TUNNE

Vesa Tapio Valo

KANSALLISKIRJAILIJAN JÄLKIKUVA ON MUUTOKSEN KOURISSA

Mikä pahuus meidät heitti tänne

...vai oliko se onni, sano?

William Shakespeare MYRSKY

Kun kuulemme sanat ”Seitsemän veljestä”, valmis kuvasto vyöryy silmiemme eteen: Jukolan talo, Venlan kosinta, lukkarin koulu, Hiidenkivi, jouluyö Impivaarassa... Mielikuvia konkretisoitiin jo 1900-luvun alussa. Akseli Gallén-Kallelan romaanikuvitus loi pitkän perinteen, jossa veljekset nähtiin etupäässä yhtenäisenä joukkona, kansivinjetissä jopa identtisinä. Tämä on hämmäntävää, koska teoksen 1870 teilannut August Ahlqvist-Oksanen oli moittinut juuri teoksen olematonta henkilökuvausta: ”Nuo seitsemän veljestä ovat vain varjoja, jotka puhuvat ja toimivat kaikki samalla tavalla”.

Vuonna 1939 valmistuneesta Wilho Ilmarin ohjaamasta elokuvasta tuli monille veljesten ”virallinen” tulkinta, sillä filmin saavuttama yleisömäärä on vaikuttava. Elokuva heijastanee myös romaanista 1890-luvulta alkaen tehtyjen teatteriversioiden kanonisoitumista. Rohdinpaitaiset ja hampputukkaiset veljekset iskostuivat valkokankaalta verkkokalvolle ja tajuntaan.

Me luulemme tuntevamme Aleksis Kiven ”veljekset”, mutta klassikkoa ei kukaan tunne, koska klassikko ei selitä menneisyyttä vaan lähestyy meitä edestäpäin, tulevaisuudesta. Siksi Kiven näytelmät ja *Seitsemän veljeksen* dramatisoinnit muodostavat suomalaisen teatterin pisimmät yhä jatkuvat esityskaaret. Siksi ne ovat ja niiden pitääkin olla jatkuvan muutoksen kourissa.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) merkittävä ja upeasti alkanut Kiven kirjeiden ja teosten kriittinen sarja on ehtinyt jo kuudenteen osaan. Se on paitsi kulttuuriteko myös laajin selvitys Kiven tuotannosta, mutta viimeistä naulaa ei sekään lyö Kiven teosten tulkintoihin.

TUSKIEN MIES?

Jos kanonisoinnilla ymmärretään vakiintunutta käsitystä pysyvästä arvostuksesta, *Seitsemän veljestä* voi olla Suomen kirjallisuuden kanonisoiduin teos. Kanonisoituminen on koskenut myös tekijää. Onko jälkikuvamme Kivistä perusteltu?

August Ahlqvist ei teilannut tuoreeltaan vain *Seitsemää veljestä* vaan Kiven koko tuotannon ja potki vielä muistorunossaan vainajaa. Kivi haluttiinkin pitkään esitellä uhrina, ja häntä katseltiin mielisairaalan ja kuolinmökin ikkunasta. Kun Kivistä ei ollut valokuvaa, kirjailijan ystävät yrittivät hautajaisissa saada vainajasta siluettikuvan. Kalmon päätäkin nostettiin kynttilänvaloon, mutta työ ei luonnistunut. Junasta myöhästynyt E. A. Forssell ehti paikalle juuri ennen arkun sulkemista ja sai häthätää piirretyksi rintakuvan. Profiiliin saadakseen hänen kai täytyi asettua vainajan viereen vaakatasoon.

Romanttisen kuvaston kärsivä taiteilijanero sopi Kiveen. 1900-luvun vaihteen uusi Kivi-reseptiokaan ei tätä kuvaa muuttanut. Hänestä tehtiin suomalaisen kirjallisuuden 'tuskien mies'. Eino Leinon synkässä runossa vuodelta 1901 Kivi valitti taivaassa Jumalalle: "Näin vaan syksyn ja talven sään(...) Kurjuuteen kuolin ja nälkään". Huvittavuuteen saakka surkea oli Albert Gebhardin 1901 tekemä kasvokuva, joka koristi myös Viljo Tarkiaisen 1915 ilmestynyttä ensimmäistä laajaa Kivi-elämäkertaa.

Kirjailijan 100-vuotisjuhliksi 1934 Kiveä kangettiin jo laakeroituna sankarijalustalle. Tampereen kirjaston edustan veistoksessa symbolistisessa Kivi-hahmossa korostui kallo 1930-luvun klas-sisoivassa ja rotuopillisessa hengessä. Aaltosen lopullinen, kaikkien tuntema Kivi-monumentti 1939 Helsingin Rautatien torilla yhdistää sujuvasti molemmat aikaisemmat elementit: jalopiirteinen runoruhtinas on lysähtänyt runon valtaistuimelle.

Kiven ulkonäkö on sinänsä sivuseikka. Näköisyyden etsintä kertookin enemmän etsijöistä ja heidän ajastaan, vaikka vielä 1980-luvulla Hannu Salama näki kirjailijakollegansa elämän "venytettynä itsarina"! Mutta mielikuva olisi voinut olla alun perin toisenlainenkin: Hufvudstadsbladet muistutti heti Kiven kuoltua – aivan perustellusti – ettei nuori runoilija ollut vain kärsinyt: hänellä oli merkittäviä tukijoita ja suojelijoita, hän sai apurahoja, valtionpalkinnon, mainetta näytelmäkirjailijana ja teoksiaan painetuiksi.

Mutta sen kertoi väärä lehti, väärällä kielellä. Suomenmieliset tarvitsivat marttyyriin.

Ehkä juuri siksi tuntemattomiksi ovat jääneet kaksi tutkija Hannes Sihvon aidoiksi todistele-maa Kivi- muotokuvaa. Niiden tekijät olivat Kiven aikalaisia ja tunsivat hänet: kuvanveistäjä J.E. Stenbergin veistos aikuisesta Kivistä vuodelta 1879 sekä J. Lindforsin varjokuva 20-vuotiaasta koulutoveristaan. Tämä siluetti nostettiin näkyvästi keskusteluihin Kiven juhluvuonna 1934. Ku-vanveistäjä Aarre Aaltonen näyttäisi käyttäneen juuri varjokuvaa pohjana antaessaan nuorelle

Sisältö: Kuvia: Kuva „Walkyria“ oopperasta. — Kaksi Hj. Munsterhjelmien taulua. — Neptunin p. Norjalainen höyrylaiva „Romsdal“ jäissä. — Pilettiä ostettaissa Lohengrin näytännöihin. — Kolme kuvaa valtiopankin kultaholvi. — Muotokuvia: Aleksis Kivi? Albert Stenvall; „Walkyria“ näytännöiden johd. Ellen Gulbranson; Hj. Munsterhjelm; Maaseututeatterin „Kaarlo kuninkaan metsästyksen“ esityksen Aino Halonen, Tyyne Bergroth ja V. Sundberg.

Kirjoituksia: Alkuperäinen kuva Aleksis Kivestä? — Unelma, kirj. Johan Bojer. — Runoja, kirj. S. terhjelm. — Laivoja jäissä. — Miinastaistelu. — Sekalaisia tietoja. — Marianne, kirj. Vilhelm Krag (jatk.).

Alkuperäinen kuva Aleksis Kivestä?

Yleisesti tunnettuhän on se valitettava seikka, että Aleksis Kivestä ei, mikäli vielä tiedetään, ole olemassa ainoatakaan hänen eläessään tehtyä kuvaa. Suuri arvo olisi siis sellaisella kuvalöydöllä, jonka jollainkaan varmuudella voisi päättää säilyttäneen etevän kirjailijamme piirteitä jälkimaailmalle.

Olemme nyt tilaisuudessa esittämään jäljennöksen eräästä varjokuvasta, joka, vaikkakaan ei voi ehdottoman pätevästi todistaa sen esittävän Aleksis Kiveä, kummin-kin hyvin voisi olla kuva hänestä. Se on musta profiilikuva, jonka alareunaan on kirjoitettu:

J. Lindfors
18 12/9 54.

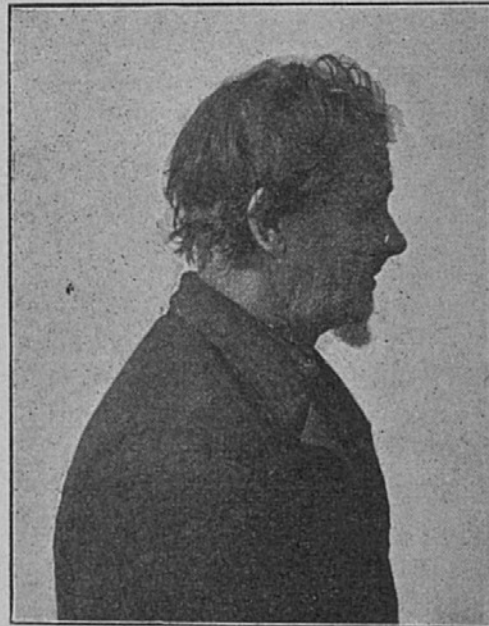
Mitkä seikat puolustavat siten sitä käsitystä, että tämä olisi kuva Aleksis Kivestä?

Aleksis Kivi?

piirteistä näkyy, että sen muoto on siinä iässä.

Muitakin todennäköisyyssyistä on syytä muistaa, jotka kertovat henkilöt, jotka ovat tunteneet Kiven, että hän oli kaunismuotoinen nuorukainen, jolla oli säännölliset kasvonpiirteet. Kiven veli, Albert Stenvall, jolle tätä kuvaa on näytetty, ei myöskään pitänyt mahdot-

Aleksis Kiven veli, Albert Stenvall. toisiinsa Kiven vielä eläviä vel-

Aleksis Kiven koulutoverilta J. Lindforsilta peräisin oleva varjokuva vuodelta 1854 näyttää meille Kiven nuorena pitkätukkaisena opiskelijana. Siluetti kulki Kiven ihastuksiksi mainituilta Hilda Lindforsilta ja Charlotta Lönnqvistiltä Kiveä palvoneelle Emil Nervanderille ja lopulta Kiven veljelle Albertille. Kuvan kulku puhuu näköisyyden puolesta. Varjokuva julkaistiin Helsingin Kaiku -lehdessä vuonna 1905. Lehti: [https://digi.kansalliskirjasto.fi, Helsingin Kaiku no 14,](https://digi.kansalliskirjasto.fi/HelsinginKaiku/no14) 8.4.1905, Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

tomana — päinvastoin — että se esittäisi Kiveä. Hänen kertomuksensa mukaan piti Kivi tukkaansa pitkänä, joskaan Stenvall ei muistanut, että se tavallisesti olisi ollut niin pitkä kuin kuvassa, mutta sensijaan oli se otsalta hiukan aaltoileva, niin kuin kuvassakin.

Sitäpaitsi voi vertailemalla toisiinsa Kiven vielä eläviä vel-

Ensiksikin nämä tosiseikat: kuva on löydetty Kiven äidillisen ystävän ja suosijan neiti Lönnqvistin jälkeenjättämistä tavaroista; J. Lindfors, joka on merkitty kuvan tekijäksi, oli, kuten professori Aspelin on esittänyt (Liitto III), Kiven läheinen ystävä kouluaikojilta; kuvassa ilmoitettuna vuonna kävi Kivi 20 vuotiaana koulua Helsingissä ja kuvan nuorekkaista

jiä koettaa saada ilmi jotain Stenvallien yhteisiä sukupiirteitä. Taiteilija Albert Gebhard, joka on tehnyt tällaisia tutkimuksia Kiven muotokuvaa varten, katsoo juuri niiden pohjalla mahdolliseksi, että kuva voisi olla oikea. Antaaksemme lukijoillemme tilaisuuden itse tehdä tällaisia vertailuja julkaisemme myös profiilikuvan mainitusta Albert

Kivelle kasvot juhluvuodeksi valmistetussa reliefissään. Se ei tietenkään pärjännyt tunnettuudessa Aarren pikkuserkun Wäinön monumenteille.

Pilkahtaako varjo- ja korkokuvassa toinen, ilosteleva Kivi? Metsänpoika, jolla on ”yksi vahva ja terve sydän”? Miksi emme kuuntelisi Kiven muita aikalaisia? Hilda Lindforsin mukaan Kivellä oli ”ruskeat silmät ja kaunis tukka, harteikas mies, otsa korkea”. Kiven asuintoverin Edvard Salomonssonin mielestä ”jotensakin kaunis mies”. Hedda Nordberg kuvaili häntä ”vilkkaaksi ja iloluonteiseksi”, työvouti Helenius ”kiihkeäksi ja helposti ilostuvaksi”.

EPÄONNISTUNUT OPISKELIJA?

2000-luvulle tultaessa historiallinen tieto Kivestä ja hänen ajastaan, viimeistään Hannes Sihvon laajan *Elävä Kivi* -teoksen ja SKS:n tulevien kriittisten laitosten myötä, on kirjoissa ja kansissa. Elämää ja erotiikkaa ovat Kivi-pysteihin puolestaan puhaltaneet Veijo Meri esseissään ja Esko Rahikainen tutkimuksissaan.

Nykytiedon valossa Kiven köyhyyttä, sairaalloisuutta ja repaleisia opintoja voikin jo lukea uusin silmin. Olivatko Kiven toistuvat sairauskuvailut kirjeissä niinkään poikkeuksellista aikana, jolloin elinajan odotus oli arvaamaton, kolera ja tappavat taudit vaanivat kulman takana ja 1860-luvun nälkävuodet niittivät kahdeksan prosenttia Suomen väestöstä? Oman surkean tilanteen korostaminen kuului myös ajan tapaan silloin, kun alustettiin rahapyyntöjä. Lainoilla ja vipeillä eläminen ei ollut ylioppilaspireissä tavatonta. Siitä kertoo mm. sääntö, jonka mukaan ylioppilaiden lainoja ei saanut karhuta takaisin ilmoittamatta ensin konsistorille. Ja yksinkö Kivi ryypäsi? Eivätkö muut ylioppilaat ottaneet?

Entä mielenterveys? Vielä vainajanakin Kiveä on makuutettu psykiatrien sohvalle. Elämän surkealla lopulla on selitetty alkua. Psykoanalytikko Jukka Aaltonen on 2015 Kiven kirjeitä tutkituana kuitenkin todennut, että niiden kirjoittaja oli loppuun saakka kiinni realiteeteissa, kykeni itsetarkkailuun ja omasi herkän sosiaalisen tilannetajun. Nämä ovat terveen ihmisen merkkejä. Masentunut tai psykoottinen ihminen ei yksinkertaisesti kykenisi kirjoittamaan siten kuin Kivi.

Kiven luonteen äkkinäiset mielialavaihtelut voi diagnosoida vaikkapa kaksisuuntaiseksi mielialahäiriöksi – nämä piirteet ovat tuttuja myös *Seitsemän veljeks*en Juhanille – mutta yhtä hyvin ne kuvastavat kirjailijantyöhön luonnostaan kuuluvaa herkkää eläytymiskykyä ja luomistuskäytäntää. Kivi oli itse tietoinen tuskiansa eroista. Kirjeessään Bergbomille vuodenvaihteessa 1869/70 hän valittaa *Seitsemän veljeks*en vähäistä tekijäpalkkiota: ”Tähän aikaan on ruvennut repiilemään ja särkemään sydäntäni, jonka aina pidin vahvana. Minä en meina mitään poetillista särköä, vaan puhdasta materiaalista...”

’Poetillista särkyä’ hän oli kokenut koko kymmenvuotisen uransa aikana, kirjailijatiensä ensi-

Vasemmalla:

Aarre Aaltosen tekemä Aleksis Kiven 100-vuotisjuhlavuoden kipsireliefi.
 Kuva: Vesa Tapio Valo / yksityisko-
 koelma.

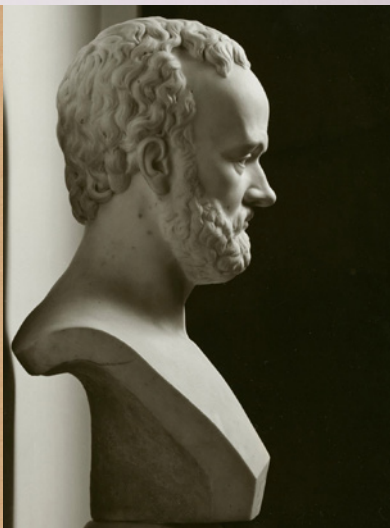
Alareunassa vasemmalta oikealle:

Albert Edelfelt jalosti E. A. Forssellin piirroksesta 1873 ikonisen Kivi-kuvan, vaikei ollut Kiveä koskaan nähnyt. Pitää muistaa että alun perin mallina oli ollut arkussa silmät kiinni makaava kuollut Kivi. Alas nuokahtanut pää jäi monien tulevien Kivi-muotokuvien tunnusmerkiksi. Kuva: Painokuva puupiirroksesta, todennäköisesti Albert Edelfeltin vuonna 1873 tehdyn piirroksen mukaan. Museovirasto, Historian kuvakokoelma, Antellin kokoelmat. [Kuva Finnassa](#). Kuvan käyttöoikeus: [CC BY 4.0](#).

Albert Gebhardin litografia kärsivästä Aleksis Kivestä, Ateneum-lehti 1901/4. Lehti: [https://digi.kansalliskirjasto.fi/Ateneum no 4](https://digi.kansalliskirjasto.fi/Ateneum/no_4), 1.1.1901, Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Kuvanveistäjä J. E. Stenbergin marmorisen viileä ja antiikin hengessä alaston rintakuva vuodelta 1879 esittelee pohdiskelijan, jossa ei neron tuskaa näy. Rintakuva löytyy Kansallisteatterin aulasta. Kuva: SKS:n Aleksis Kivi -kokoelma. KIAK2005:57:212.

Wäinö Aaltosen kubistinen monumenttiehdotus 1920-luvun lopulta olisi tuonut Kiven särmikkäästi nykyaikaan, mutta se hylättiin. Ehdotus on vuonna 2009 toteutettu Mäntän torille. Kuva: [Kuva Wikipediassa](#). Kuvan käyttöoikeus: [CC BY-SA 3.0](#).

metreistä alkaen: ”Samma oro, rastlöst samma inre stormar...” (Sama huoli ja levottomuus, samat sisäiset myrskyt...), hän kirjoitti 1857 ystävälleen toivoen ”elämänsä jo kallistuvan iltaan”, 23-vuotiaana!

Kun Alexis Stenvall 1859 kirjoittautui yliopistoon, hänen ammattitoiveensa oli ”obestämd” (ei tietoa). Tosiasiassa hän oli päättänyt ryhtyä kirjailijaksi, mutta oliko siitä amatööri? Vireillä oli jo useita kaunokirjallisia töitä, joita hän kirjoitti suomeksi. Ratkaisunsa hän sinetöi allekirjoittamalla *Kullervo*-näytelmän ensimmäisen version 1859 keksimällään taitelijanimellä A. Kivi. Ruotsinkielisiä kirjeystäviään hän kehotti käyttämään nimensä edessä tittelä ”litteratör” (kirjailija).

Suomalaiselle kirjailijalle oli ajassa tilaus. Kivestä on kuitenkin täytynyt jo varhain säteillä erityistä karismaa, koska niin yliopiston professoreista kuin opiskelutovereista, emännistä ja piikatyöistä tuli hänen auliita auttajiaan. Ihailussa vivahtaa jo nykyajan fanituksen piirteitä: Kiven veli maksoi Helsingin valmistavan koulun, mutta liehuvatukkainen ja harteikas runopoika alkoi pian saada nimekkäämpiä sponsoreita: professorit Cygnaeus, Snellman, Krohn kannustivat rahalla ja neuvoilla, Lönnrot maksoi hänen räätälinä. Kiven koulutoverin Edmund Palmqvistin perhe tarjosi vuoden ilmaisen asunnon Helsingissä. Pitokokki Charlotta Lönnqvist toimi hänen mense-naattinaan Siuntiossa tarjoten tärkeän kirjoitusrauhan ja ylöspidon. Bergbomit lainasivat rahat *Nummisuutarin* painattamiseen ja Kaarlo-poika, ”tietoviisauden maisteri” kuten Kivi tulevaa ystäväänsä tituleerasi, toimi runoilijan juoksupoikana ja lainakirjastona. Kaarlo Bergbom, Fredrik Cygnaeus ja opiskelutoveri Emil Nervander tunsivat miesrakastajina, ajan termiä käyttäkseni, mahdollisesti myös eroottista vetoa nuoreen neroon. Tämä mieskolmikko myös pysyi Kiven lähimpinä tukijoina ja ystävinä loppuun asti. Pentti Paavolaisen mittava Bergbom-tutkimus herättää hienosti eloon tuon ajan yliopisto- ja teatterimaailman, jossa Kivikin seikkaili.

Julmistakin suitsutusta tuli. Kiven kertomus *Eriika* ja näytelmät *Aino*, *Kullervo* ja *Nummisuutarit* saivat rahapalkinnot. Senaatin huomattavan suurella valtionpalkinnolla Kivi ohitti valtakunnan puolijumala-Runebergin, ruotsinkielisen kirjallisuuden nuoren komeetan J.J. Wecksellin ja suurimman kriitikonsa August Ahlqvistin (runoilijana A. Oksanen), jonka haukuille Kivi vielä jaksoi naureskella. Osalle teoksista löytyi kustantaja, osan Kivi julkaisi myyntivoittojen toivossa omalla kustannuksellaan. Kiven näytelmä *Lea* sai 1869 kantaesityksen pääkaupungin upeassa Nya Teaternissa. Suomenkielinen esitys avasi aikalaisten silmät ja oli järisyttävä kokemus. Kivi oli nyt nimi, myös lehtien palstoilla. Ja vihdoin 1870 ilmestyi SKS:n kustantamana pitkään haudutettu suurromaani *Seitsemän veljestä*.

Ura oli siis nousujohteinen. Kivi joutui silti kokemaan ajoittain nälkää ja puutetta, koska kirjailijuus ei tuonut säännöllisiä tuloja. Mitään oppiarvoa Kivi ei yliopistossa suorittanut, mutta jos opiskelua tarkastellaan hänen itselleen asettamastaan ”Litteratör”-päämäärästä ja tuloksista käsin, hän onnistui erinomaisesti. Eino Leino totesi myöhemmin sattuvasti, että Kivi oli liiaksi kirjailija: ”Profeetasta ei tullut professoria.”

SUURI HAAKSIRIKKO

Alexis Stenvallin muuttuminen kirjailija A. Kiveksi on suomalaisen kulttuurihistorian kautta aikain vaikuttavimpia ja uhkarohkeimpia päätöksiä.

Hän ryhtyi ammattiin jota ei suomenkielisellä puolella ollut vielä olemassa. Hän ryhtyi siihen aikana, jolloin suomalaisuusaste ja suomen kieli olivat kyllä nousussa, mutta suomea osaavia lukijoita, kirjastoja, kirjakauppiaita ja kustantajia oli tuskin nimeksikään. Tekijänoikeudet olivat lapsenkengissä. Silti Kivi uskoi, että kymmenen vuoden aikana urakoitu laaja tuotanto ja ennen kaikkea mammuttimainen romaani tulisivat muuttamaan kaiken.

Kivi heittäytyi yhden kortin varaan ja tämä kortti petti. Suomalainen teatteri perustettiin vasta puoli vuotta ennen Kiven kuolemaa. Teokset eivät ehtineet kulkea eivätkä tuottaa tarpeeksi. *Seitsemästä veljeksestä* saatu maksu ei riittänyt alkuunkaan velkoihin. Varaton mies ei ollut naimakelpoinen: maalaisille hän oli maaton ja vailla ammattia, kaupunkilaisille velkaantunut ja vailla sosiaalista asemaa. Ja elämä Charlotta Lönnqvistin elättinä oli Kiven kaltaiselle kunnian miehelle mahdoton.

Kivi pohti myös ryhtymistä pehtoriksi. Sekin oli naamio kirjailijatyön jatkamiselle, sillä peltotöiden ohella hän etsi maalta kirjoitusrauhaa: ”Yhtä pyydän: että se huone, jonka minulle viimein annat, on, ajan jonka siinä asun, kaikin puolin minun vallassani, minun oma huoneeni...” Mutta ikä alkoi painaa 35-vuotiaasta: ”Sittenhän kelpaa naimaan mennä oikein hopeakimmeltävillä kiharilla, sittenhän vasta runoilemaan ruvetaan! Voi veikkonen! Minä kyllä näen minkä suuren haaksirikon elämäni on tehnyt – velkojen kautta.” Profeetasta ei tullut lopulta pehtoriakaan.

Velkakirjeiden pelossa Kivi jätti postinsa avaamatta, hän pelkäsi että karhuajat tekisivät hänestä ”hypokondristin, mailman ja ihmisten vihollisen”. Kivi viittaa tässä Molièreen, jonka kootut teokset hän oli jo 1859 lukenut. *Ihmisvihaaja*-näytelmässä päähenkilö Alcesten suorasanaisten kritiikki Oronten sonetista muistuttaa Kiven ja August Ahlqvistin taistelua runouden kielestä. Alceste moite, että sonetista puuttuu ”luonto ja tunne.. kuvakieli tuo turhissa helyissä helkkää” rinnastuu Kiven tuomioon Oksasen kaavoihin kangistuneesta runoudesta, joka ”ei koskaan edistä suomalaisuuden asiaa...” ja hämmentää sen ”luonnollisen, lämpymän, oikean virran juoksua”. Sekä Alceste että Kivi kokivat taistelussa jäävänsä tappiolle. Alceste halusi hylätä koko ihmiskunnan: ”Minä, kaikkien pettäjä, vääryyden vainon alta / pois pakenen kuilusta, missä on paheilla valta, / haen, kunnes löytyy niin syrjäinen seutu kenties / siellä että on vapaus olla kunnian mies”. Myös Kivi pakeni, mutta hänen metsänsä oli kallonsisäinen eikä sieltä löytynyt enää polkua ulos.

Kivi koki loppuun saakka myös voimakasta syyllisyyttä Charlotta Lönnqvistiä uhkaavasta konkurssista ja kärsi suuresti, koska ei kyennyt auttamaan häntä. ”Lef fromt Chart” (elä reippaana Chart), Kivi kirjoittaa viimeisessä säilyneessä kirjeessään Lapinlahden sairaalasta ja kieltää Char-

lottaa enää tulemasta luokseen: ”Kom icke, kom icke...kom icke!” Onko kolmasti toistettu käsky jo pyyntö? Charlotta uhmasi kieltoa, ompeli Kivelle mielisairaalaan uuden paidan ja kävi yhtenä harvoista toivottomana kotiutetun Kiven luona Nurmijärvellä, missä sekava Kivi voivot-teli ja huokaili suljetun oven takana. Rakastavaisten dialogia tämäkin, molemmin puolin.

MIKÄ LOPULTA TUHOSI KIVEN?

Seitsemän veljesten julkinen rusikointi 1870 on yleensä nähty alamäen syynä. August Ahlqvistin teilausten luki moni, romaania vain harva, ja teoksen jakelukin keskeytettiin. Uusi, yksin kan-siin sidottu painos ilmestyi vasta Kiven kuoleman jälkeisenä keväänä. Filosofi Oiva Ketonen on esittänyt toisenlaisen arvion: sivistyneistö ei kyennyt näkemään *Seitsemän veljeksien* merkitystä ja vaiken ratkaisevalla hetkellä – jopa romaanin kustantaja, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura piiloutui kuoreensa. ”Niin kutsutut ystävät”, kuten Kivi kirjoitti katkerana Kaarlo Bergbomille – korjaten heti seuraavassa kirjeessä, ettei tietenkään tarkoittanut tällä Kaarloa: ”Ilman sinua onneni olisi ollut kova”.

Kiven kirjailijahaavetta oli viimeiseksi pitänyt hengissä myös toive urasta tulevan suomalaisen teatterin dramaturgina, sen kotikirjailijana ja näyttelijänä. ”Sielunveli” Bergbom oli viimeinen, joka tarjosi hänelle töitä: kolmen kirjoittajan epätasaisena puulaakina Bergbom, Nervander ja Kivi pakersivat vielä 1870 yhteistä *Margareta*-näytelmää, joka ilmestyi painosta nipin napin en-nen Kiven kuolemaa.

Mutta lähipiirin viivyttely ja puolustajien vaikeneminen julkisuudessa vei Kiveltä lopullisesti us-kon tulevaisuuteen. Kymmenvuotinen menestyksekkäs ura mureni nopeasti, runsaassa vuodessa Kivi menetti elämänhalunsa ja -hallinnan. 600-sivuisen romaanin kolmeen kertaan työstänyt Kivi ei tarvinnut totaalisen umpikujan kuvaamiseen enää edes twiitin 140 merkkiä. Siihen riitti Lapinlahden mielisairaalaista kajahtanut ”Concordia satan!” Näillä kahdella sanalla Kivi vastasi lopulta kaikkiin lääkärin kysymyksiin. Latina ja ruotsinkieli kertoivat viestin osoitteen, se ei ollut suunnattu kansalle vaan sivistyneistölle, ja suomennos sisällön: Concordiahan oli antiikissa so-vun ja harmonian jumalatar, saatana!

Me emme tiedä, mihin Kivi kuoli, mutta hulluuteen hän ei kuollut. Lapinlahden mielisairaalan primitiiviset pakkovesihoidot edistivät kyllä luhistumista. Reipas uimari ja veneilijä alkoi pelätä vettä.

MAHDOTON ROMAANI?

Kiven pääteos *Seitsemän veljestä* on kertomus lukutaidottomista veljeksistä, joiden on naimisiin päästääkseen opeteltava lukemaan. Käskyä paetakseen he muuttavat lähes kymmeneksi vuo-

deksi metsään ja ryhtyvät rakentamaan ”uutta maailmaa” (Kivi viitanee Shakespearen *Myrsky*-näytelmän ilmaisuun ”new brave world”). He palaavat vasta, kun saavat opetella lukutaidon ilman nöyryyttävää pakottamista. Veljekset Simeonia lukuun ottamatta menevät naimisiin.

Tarinahan näyttää selvältä? Vielä mitä!

August Ahlqvist koki veljekset yhtenäisenä villijoukkona, koska kaipasi rinnalle ihanteellisen talonpojan mallia. Juonettomaksi hän moitti teosta kai siksi, että Kivi hylkäsi runebergiläisen klassisen muotoihanteen.

Kivi ottikin käyttöön kirjallisuuden kaikki lajit ja kielen rekisterit karkeasta korkeaan. Teos alkaa eeposmaisesti kertojalla, muuttuu romaaniksi, äityy tuon tuosta näytelmäksi. Teokseen sisältyy lisäksi lauluja, vampyyritarina (Kalvea impi), urheiluselostus (veljesten kiekonlyönti), satiirinen kuumatkan kuvaus maailmanlopun ennustuksineen (Simeoni) ja räikeä pilasaarna (Laurin humalainen messuaminen Hiidenkivellä) – myyteistä, saduista, unista ja allegorioista puhumattakaan.

Nykyajan on ollut helpompi ymmärtää tällaista kollaasi-ajattelua. Pirjo Lyytikäisen silmiä avaava tutkimus *Vimman villityt pojat* (2004) ei käsittele Kiven henkilöä vaan keskittyy romaaniin taideteoksena. Tutkimus lähtee ajatuksesta, että teos on ”hybridi jolle ei löydy suoraa mallia maailmankirjallisuudesta”. Hän näkee Kiven luomuksen keskeisesti tarkoituksellisen rajojen rikkomisen ja kapinallisen voiman kuvauksena: ”Kiven kuritonta maailmaa on aina kesytetty; tässä tahdon tehdä oikeutta sen villille elämälle.”

Mutta kyllä Kivi näyttää myös veljesten muutoksen. Kun Jukolan laiskat orpopojat pakenevat yhteiskunnan kouraa, heistä ei tule metsärosvoja. He perustavat omistamiinsa metsiin eräänlaisen vapaavaltion, jolle he luovat omat sääntönsä. Vapaina eläessään veljekset ryhtyvät yhdessä tekemään työtä ja oppivat näkemään tekojensa seuraukset. Moraalia ei nyt ajeta heidän kalloihinsa ulkopuolelta. Onko pakkosivistäminen sivistämistä lainkaan, Kivi tuntuu kysyvän. Ajattelu voi syntyä vain omista kokemuksista, kantapään kautta. Veljesten palatessa ihmisten ilmoille he palaavat muuttuneina. Mutta myös maailma, johon he palaavat, on muuttunut: se armahtaa rötösveljekset ja osaa jopa arvostaa näiden ”sudenpoikasten” kapinallisuutta.

Romaanin äärimmäisin moraalinen kysymys on suhde tappamiseen. Näkökulma voi yllättää, kun kyseessä on kirjallisuutemme suurin humoristinen teos. Kivi asettaa veljekset kolmeen, ihmishengen kannalta ratkaisevaan ääritilanteeseen: Hiidenkivellä humalainen Lauri saa omiltaan kuolemantuomion ja Tuomas on valmis velisurmaan. Tammiston tappelussa veljekset luulevat vihapäissään murhanneensa oman sosiaalisen yhteisönsä jäsenen. Ja aivan romaanin lopussa Simeoni yrittää ottaa hengen itseltään. Kukaan romaanissa ei silti kuole, vaikka uhkia on. Ketään ei tapeta, vaikka yritystä riittää. Ja ainut joka yrittää itsemurhaa, Simeoni, pelastetaan, ja veljesyhteisö säilyy kokonaisena kirjan loppuun saakka.

Aarne Kinnunen näkee tutkielmassaan *Seitsemän veljestä ja lukemisen juonet* (2002) kuoleman koko romaania kannattelevana katsomuksena. Hän on kammannut romaanin uudelleen huolellisesti tästä näkökulmasta ja päättlee, että juuri kuolema, veljesten alituisena seuralaisena, suo teokselle sen ”valoisin ilmeen”.

Simeoni jää veljeksistä ainoaksi traagiseksi hahmoksi. Hän elää ”huonossa uskossa” (Sartre) ja ajautuu epämääräiseen välitilaan, selailemaan alkoholisoituneena setämiehenä Raamattua Juhanin nurkissa. Kirjojen kirjan sana ei muutu hänelle eläväksi, vaikka muille lukutaito on avannut portit aviolliseen ja yhteisölliseen elämään. Kiven suuri sovinnonjuhla romaanin lopussa ei ole sekään kaikille lukijoille kelvannut. Siksi Simeonin tumma urkupiste on Kiveltä tärkeä muistutus siitä, ettei lopun onni ole jäännöksetön eivätkä kaikki kysymykset saa vastausta.

Kysymykseen onnen ja onnettomuuden suhteista, jonka Miranda esittää Shakespearen *Myrsky*-näytelmässä, Kivi tuntuu vastanneen omassa tuotannossaan. Romaanin loppusivuilla veljekset muistelevat, miten ”kuohuva aalto uhkaili kuolemalla”, mutta aamuaurinko näytti näille haaksen miehille lopulta tien kotisatamaan. Kiven upeassa *Myrsky*-runossa sama kuva toistuu:

*Haaksen miehet, yötä menneet muistellessaan,
katsahtaavat vielä kerran kohden merta(...)
Ja tän aamun kutsuuvat he onnen aamuks,
myrskyn menneen kutsuvat he onnen myrskyks.*

Kiven teokset eivät ehtineet saada sitä kulttuuripessimististä silausta, joka tummentaa Shakespearen viimeisessä näytelmässä *Myrsky* Prosperon epäuskoista loppuvetoomusta: ”Toivon panen ihmiseen.” Shakespeare oli kuollessaan 72-vuotias, *Ihmisvihaajan* ja *Luulosairaan* kirjoittaja Molière 51-vuotias, mutta Kivi vain 38. Kiven suuri saavutus oli, ettei hän romaanissaan, pääteoksessaan, menettänyt uskoa ihmiseen. Onnettomuudet johtavat onneen. Tai ehkä hän katkeroituessaan lopulta pelkäsi muuttuvansa ihmisvihaajaksi (”Concordia satan!”) eikä vihan voimalla enää halunnut eikä kyennyt jatkamaan kirjailijana.

MIESTEN TEATTERI?

Tutkija lähestyy *Seitsemää veljestä* kokonaisuutena, teatterintekijä tietää jo lähtökuopissa, että lavalle mahtuu vain osa teosta. Mistä kohtaa romaania aloittaa, mihin lopettaa? Mitä jättää pois, keitä henkilöitä tappaa (tai synnyttää uusia)? Shakespearen oppilaana Kivi jos kuka tiesi, että

sanojen ja toiminnan välillä on jännitettä luova epäsuhta. Kun Juhani uskoo Simeonin käyneen kuussa, lukija tietää jo, että Eerolla ja Simeonilla on ollut Hämeenlinnassa rankka ryyppyputki. Onko Simeonin tarina juoppohullun sekoilua, öisessä metsässä yksin piileskelleen psykoottinen harha vai rangaistusta välttelevän taitava valhe? Ja mitä Hämeenlinnassa todellisuudessa tapahtui?

Dialogeissa Kivi säästää meidät kuvailevilta parenteeseilta, luo dramaattisia tilanteita, ja antaa näin lukijalle kuvittelun vapauden ja teatterille luvan päättää, minkä vaihtoehdon näyttää.

Teatterilla on tunnetusti vain yksi aikamuoto, preesens: kaikki tapahtuu meidän silmiemme edessä nyt. Siksi näyttämöllä vain anakronismi on mahdollinen: eri aikakaudet ovat samanaikaisesti läsnä. On tavallaan samantekevää, millä vuosikymmenellä veljekset elävät. Romaani kirjoittaessaan Kivi aisti sen mikä oli tulollaan ja katsoi eteenpäin. 1860-luvulla Suomessa autonomian sisällä muhi kansallisuusaate ja suomen kieli oli nousussa, Venäjällä ja Amerikassa lopeteltiin orjuutta. Vastaavasti tämän päivän teatterintekijä miettii, minkälaisesta huomisesta *Seitsemän veljestä* kertoo nyt. Naisten opetettavaksi joutuminen oli Juhanielle nöyryyttävin painajainen: Männistön muori ja Venla, jopa lukkarin kahdeksanvuotias tytär osaavat lukea, muttei raavas mies! Tänäpäin voi vaikka kysyä, olisiko nöyryytetyn Juhanin väkivaltamielikuvissa ainesta populismin kasvun läpivalaisuun: Hillary Clinton haukkumassa keskilännen punaniska-Jussia surkimukseksi? ”Seksuaalinen nöyryytys on ehkä tärkein syy, joka ajaa veljekset Impivaarasta”, pohti toimittaja Ilkka Malmberg kirjassaan *Seitsemän miestä* (2005).

Suomalaisen teatterin realistinen, joskus jopa kansatieteellinen suhtautuminen on saattanut hukata sen perusasian, että *Seitsemän veljestä* on taideteos. Se ei ole historiaa, ei dokumenttia. Oliko ’metsä’ Kivelle vain puita ja hehtaareja vai ehkä veljesten syvimpien ajatusten projektiopinta? Oikea Hiidenkivi saattaa löytyä Nurmijärveltä, mutta mikä merkitys sillä on Kiven teoksen filosofiassa? Viimeistään Kalle ja Ritva Holmbergin *Seitsemän veljestä* Turun kaupunginteatterissa 1972 ja sen tv-taltiointi rikkoivat peruuttamattomasti hampputukkaisten ja sarkahousuisten kloonien kuvan ja avasivat taideteoksen tulkinnoille. Ja hienon klassikon kohdalla niitä riittää!

Hämmästelön lopuksi vain yhtä seikkaa.

Kivestä ja hänen teoksistaan ovat kirjoja julkaisseet Viljo, Johannes, Veikko Antero, Paavo, Eino, Erik, Lauri, Rafael, Aarne, Oiva, Veijo, Kalle, Manfred Peter, Jaakko, Hannes, Esko ja Teemua odotellaan... Miten ihmeessä Kiven ja veljesten ympärille on rakentunut tällainen miesluola? Ensimmäinen Kivi-monografian kirjoittanut tutkijanaainen löytyy 2000-luvulta – erinomainen Pirjo Lyytikäinen. Myös *Seitsemän veljeksien* kuvittajat ja ohjaajat ovat lähestulkoon kaikki miehiä, merkittävänä poikkeuksena Marjo Kuuselan balettiversio 1980/2017.

Löytyisikö Sonnimäen ja Impivaaran välille jännittyvää (sukupuolittunutta?) maisemaa tutkailemalla uusi tulokulma romaaniin? Satu Apo on avannut tätä aihepiiriä artikkelissaan Kiven talon-

Veljesten äidin (Maria Wolska) ohjeet ja maailman meriä purjehtineen sokean enon fantasiat (Abdesselam Chellaf) ruokkivat veljeksiä heidän matkallaan. Laurina Sampo Kerola. Ohjaus ja sovitus Vesa Tapio Valo. Tanssiteatteri Tsuumi & Maaseudun Sivistysliitto 2008. Kuva: Tommi Taipalus / Kaustinen Folk Music Festival.

poikaisesta erotiikasta. Mutta paljon jää kysyttävää:

Veljekset ylistävät Aapon monologissa (”Talo ilman aitanpolulla astelevaa emäntää...”)) mainioksi perinteistä naista, joka passaa miehiä 24h. Mutta eikö tuo teksti jo Kiven käsittelyssä ollut myös satiirinen? Passariahan toivovat saamattomat vätykset, dramaattisena tilanteena ehtaa Viiviä ja Wagneria.

Mustalais-Kaisaa Juhani ei aluksi pidä oikein ihmisenäkään. Talonpidon itse lekkeriksi lyönyt Juhani haukkuu huomaamattaan Kaisassa ammattitaitoista ja -ylpeää naista, joka kaiken lisäksi tekee tarkan analyysin siitä, mitä veljeksille tulee tapahtumaan. Pojathan ovat omasta tilanteestaan ihan ulalla.

Veljeksiin iskostunut naisviha ja rasismi sulaa loppua kohden. Aapon naiskäsitelys romaanin lopulla on jo toinen, vaimo on miehen ”paras ystävä, hänen sielunsa kallein aarre”. Ja Juhanin toimesta myös Mustalais-Kaisa kutsutaan lopun suureen sovintojuhlaan.

Olemmeko nähneet tällaista Kaisaa teatterissa? Tai poikien ”jättiläiseukkoa” muistuttavaa äitiä, joka yksin pitää Jukolan taloa pystyssä, sekä hänen sokeaa veljeään, tuota merkikasta sisarusparia, joka niin usein putoaa pois rooliluettelosta, vaikka he seuraavat veljeksiä kaiken aikaa tuonilmaisista?

Kun Jouko Turkka ohjasi *Seitsemän veljestä* televisiolle 1989, Veijo Meri luki elokuvan ansioksi juuri naisten, veljesten äidin ja kuuden vaimon nostamisen esiin. Meri ihaili myös liikuttuneita, halailevia ja itkunhyrskyisiä miehiä: ”Machomiehenä pidetty Turkka ei ainoastaan kuvaa naisia, hän näyttää miestensä pystyvän samansyvyiseen tunne-elämään”.

Kivi ei ollut sokea sukupuolisuuden moninaisuudellekaan. Naimattomassa Simeonissa hän tarkasteli miestä, jota kristinusko estää löytämästä omaa seksuaalista identiteettiään ja käpertyy itseensä. *Atalantta* -runossa Kivi puolestaan kuvaa suoraan naisten välistä rakkautta aistillisesti.

Mitä Kivi ajatteli, kuka hän oli? Mies joka kymmenvuotisen kirjailijatyönsä aikana, epäilijöitä ja arvostelijoita uhmaten avasi suomalaisen draaman, proosan ja runouden portit nykyaikaan. Mies jonka omintakeisessa suomen kielessä yhä kimaltaa ensimmäisen aamun kaste.

Unohtakaa elämäkerrat, lukekaa Kiven teokset! Niiden jokainen sana, lause ja ajatus on kulkenut hänen aivojensa lävitse. Voiko sen lähemmäksi Kiveä päästä?

Meidän pitää vain ensin veljesten tavalla – niin! – opetella lukemaan.

LÄHTEISTÄ:

Aleksis Kivistä (Alexis Stenvall) on kirjoitettu elämäkerrallisia näytelmiä (Veijo Meri, Ilpo Tuomarila, Yrjö-Juhani Renvall, Arvo Salo), oopperalibretto (Einojuhani Rautavaara), elokuvakäsikirjoituksia ja romaaneja (Elsa Soini, Jari Halonen-Kauko Röyhkä-Jorma Tommila, Hannu Mäkelä). Nuorisolle ja lapsille on *Seitsemän veljeks*en tarinaa kerrottu milloin animaation, sarjakuvan tai Helsingin slangin keinoin. Niiden vaikutusta en ole tässä käsitellyt.

Kalle ja Ritva Holmbergin Turun Kaupunginteatterin *Seitsemän veljestä* näin useamman kerran. Se ja Ritva Holmbergin perusteellinen *Nummisuutarit*-työperiodi Teatterikoulussa olivat Teatterikoulun opiskeluvuosilleni kään- teentekeviä. Kiitokset opettajalleni Ritvalle tuonilmaisiiin!

Artikkelini moton Shakespearen *Myrskystä* Kivi luki ruotsinnoksena: ”O himmel, hvilken ondska dref oss dädan,/ Säg, eller kanske lycka?” Artikkelissa lainataan vielä epilogia, jonka Manner tiivistää suomeksi: ”Toivon panen ihmiseen.” Ruotsinnoksessa: ”O, låten eder godhet mig befria.” (ruotsinnos Carl August Hagberg, 1861). Molièren *Misantrop* ilmestyi Carl G. Wadströmin ruotsintamana 1816 ja Kivi lainasi sen Helsingin ylioppilaskunnan kirjasto- sta 1859.

KIRJALLISUUTTA

Aaltonen Jukka (toim.) *Nyt ei auta pelko eikä vapistus. Aleksis Kiven terveydestä, kirjeistä, unista ja seitsemästä veljek- sestä*. 2015.

Apo Satu ”Aleksis Kivi ja talonpoikainen erotiikka”. Teoksessa *Aleksis Kiven maailmasta*, toim. Markku Envall, 1984.

Ketonen Oiva *Kohtalon vaihtoehdot. Aleksis Kivi, August Ahlqvist ja sivistyneistön vähäinen kansalaisrohkeus*, 1989.

Kinnunen Aarne *Seitsemän veljestä ja lukemisen juonet*, 2002.

Lehtonen J.V. *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana*, 1931.

Leino Eino ”Aleksis Kivi”, runokokoelmassa *Pyhä kevät*, 1901.

- *Suomalaisia kirjailijoita. Pikakuvia*, 1909.

Lyytikäinen Pirjo *Vimman villityt pojat. Aleksis Kiven Seitsemän veljeks*en laji, 2004

Malmberg Ilkka – Vuori Pekka *Seitsemän miestä*, 2005.

Meri Veijo *Aleksis Stenvallin elämä*, 1973.

- *Elon saarel tääl. Aleksis Kiven taustoja*, 1984

Molière *Ihmisihaaja*. Suom. Otto Manninen, 1929.

Niemi Juhani (toim.) *Aleksis Kivi: Kirjeet. Kriittinen editio*. Suom. Juhani Lindholm. 2012.

Paavolainen Pentti *Nuori Bergbom*, 2014.

Rahikainen Esko *Lumivalkea liina. Aleksis Kivi ja rakkaus*, 1998.

- *Metsän poika. Aleksis Kiven elämä*, 2004.

- *Impivaaran kaski. Aleksis Kivi kirjallisuutemme korvenraivaajana*, 2009.

Shakespeare William *Myrsky*. Suom. Eeva-Liisa Manner, 1986.

Sihvo Hannes *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikanansa*, 2002.

- ”Perusmittana Kivi”. Teoksessa *Aleksis Kiven maailmasta*. Toim. Markku Envall, 1984.

ALEKSIS STENVALL JA TEATTERIN VETOVOIMA

Pentti Paavolainen

Aleksis Stenvallin ollessa 16-vuotias Zachris Topelius kirjoitti, että Suomen nuorison oli vallannut ”teatterimania”. Suomenkielisiä näytelmiä oli kirjoitettu viimeisten viiden vuoden aikana peräti kuusi ja ruotsinkielisiä toista tusinaa. Topelius toivotti nämä kaikki tervetulleiksi, sillä yleisö kaipasi kotimaisia aiheita tai ainakin mahdollisimman hyvin Suomen oloihin sovitettuja ulkomaalaisia näytelmiä.

Aleksis järjesti teatteria Katajanokalla koulupoikien porukalla, mutta nyt vanhempana veljensä kaupassa työskentelevä mies kävi katsomassa ainakin tehtailija Källströmin kisällien järjestämiä näytäntöjä. Nämä esittivät pieniä komedioita ja hupimonologeja, ja joskus jopa suurempia yrityksiä kuten elävän taulun eli kuvaelman *Englåndarna intaga Kina* (Englantilaiset valtaavat Kiinan, 1854). Siinä tarvittiin paljon joukkoja ja Stenvall oli 20-vuotias – miksi Aleksis ei olisi ollut mukana porukoissa? Olisivatko sitä paitsi maalariverstaan kisällit olleet myös se teatterijoukko, jolle Stenvall 24-vuotiaana alkoi kirjoittaa näytelmäänsä *Bröllopsdansen*, joka kertoi maalaissuutarin kosiomatkasta. Mutta ennen kuin sitä voitiin ajatella esitettäväksi, se piti luettaa ainakin tehtailijan ystävällä, kriitikko ja kirjailija Topeliuksella, jolle teksti ilmeisesti vuonna 1858 jäi ja jolta Aleksis pyysi sitä kirjeellä takaisin kehittelyä varten.

Keväällä 1859 Stenvall kirjoittautui vihdoinkin yliopistoon. Viimeistään samana keväänä hän varmasti kävi katsomassa jo ylioppilaiden esittämiä speksejä. Niitä oli järjestetty useita vuosia, mutta huhtikuussa 1859 tehtiin yksi hulluimpia: J.J. Wecksellin *Två studenter på runosamling* (Kaksi ylioppilasta runonkeruussa), jossa Wecksell itse ja Emil Nervander esittivät tyttörooleja. Nämä maalaistytöt olivat promootion aikana vierailleet Helsingissä ja nyt ylioppilaat olivat lähteneet tyttöjä tavoittamaan. Lopulta tytöt naitettiin turvallisesti paikkakunnan tärkeille herroille, joten ”säätörajat ylittävä lempi” tai ylioppilaspojille muodikas ”rakastuminen kansaan” ei ainakaan konkreettisesti toteutunut. Edellisenä syksynä Stenvall oli yrittänyt kirjoitella teosta *Magister Virokannus*, josta ei varmuudella tiedetä olisiko se ollut näytelmä vai novelli. Nimi kuitenkin houkuttelee ajattelemaan samoja akateemisten nuorten mieltä vaivaavia sääty- ja kielikysymyksiä.

Uutta kivistä teatteria (Nya Theatern) rakennettiin Helsinkiin, ja sen vihkiäisiä tuli Fredrik Cygnaeuksen ja muidenkin mielestä viettää Kalevalan merkeissä. Suomenkielistä näytelmää varten lahjoitettiin palkinto. Syksyn 1859 luennoillaan Cygnaeus keskittyi draaman kahteen suureen nimeen Shakespeareen ja Schilleriin, joten oli selvää, että hänen neljästä kirjoittavasta oppilaas-

taan, Wecksellistä, Nervanderista, Karl Bergbomista ja Aleksis Stenvallista, ainoastaan Stenvall pystyi ottamaan suomen kielen niin hyvin käyttöönsä, että saattoi ryhtyä töihin.

Vuoden 1860 alkaessa nimimerkki A. Kivi oli jättänyt runomuotoisen draaman *Kullervo* SKS:n palkintolautakunnalle arvosteltavaksi. Se katsottiin palkinnon arvoiseksi, vaikka sanottiinkin, että kristilliset elementit ja päähenkilön katumus olivat epäloogisia. Vuonna 1864 Kivi julkaisi meidän tuntemamme *Kullervon* proosaversion, josta tosin toivottiin, että se olisi ollut vielä säemuo-tonen. Päähenkilön traagisuus oli kuitenkin jo huomattavan syvää. Ruotsintaja Gustaf Rancken käytti silosäettä siinä *Kullervon* viidennessä näytöksessä, jonka hän ruotsinsi *Lännetär*-albumiin.

Teatterin saamiseksi Suomeen tarvittiin myös teatterikoulu, ja sitä varten kerättiin varoja. Stenvallia kiinnosti näyttelijän ammatti. Seuraavana vuonna oli pienempi kilpailu, johon nimimerkki Kivi jätti näytelmänsä *Aino*. Kalevalan traagiseksi ylevöitetty neito oli aihe, jonka hän kenties käsitteli runomuodossa. *Aino* sai palkinnon, joten maaliskuussa 1861 palkintorahoja on varmaankin juhlistettu ystävien kesken. Näytelmää ei ole säilynyt.

Kirjailija A. Kivi, julkaisi *Kullervon* jälkeen komedian *Nummisuutarit*. Edellisen kustansi SKS, jälkimmäinen oli omakustanne, johon tarvittiin rahaa. Kivi kääntyi marraskuussa 1864 lehtityöllä ansaitsevan Karl (Calle) Bergbomin puoleen, jonka takaamia kolmen kuukauden palkkarahoja vastaan otettiin laina pankista. Tästä alkoi Bergbomin ”lämmän ja ymmärtävä huolenpito” Stenvallista.

Bergbom laati kesällä 1863 oman suuren draamansa taantumuksen, valistuksen ja kansallisuusaatteen suhteista Euroopassa. Portugalin valistushenkisen pääministerin kohtalosta kertova *Pombal och jesuiterna* (Pombal ja jesuiitat) oli vahva näytö draaman teknisestä hallinnasta, vaikkei sitäkään ilman ankaria lyhennyksiä voinut esittää.

Maisteri Bergbom valittiin vuoden 1864 aikana ilmestyneitä kirjallisia teoksia arvioivaan palkintolautakuntaan. Bergbomin *Pombalia* ei ollut painettu, eikä se osallistunut kisaan, mutta Wilhelm Åhmanin seurue esitti sen keväällä 1865 ja uudelleen 1868 naispääroolissa Charlotte Raa, kaupungin lupaava dramaattinen kyky. Topelius ylisti draamaa kahden sivun verran.

Nummisuutarien tosiasiallisena kustantajana Bergbom oli oikeastaan jäävi, sillä myös hänen oma intressinsä oli saada palkintorahat Kivelle, jotta tämä voisi maksaa velkansa talousvaikeuksissa olevalle Bergbomille. Fredrik Cygnaeuksen johdolla lautakunta antoi palkinnon Kivelle, vanhan Runebergin jäädessä nöyryyttävästi kakkoseksi.

Kesällä 1865, kun Stenvall vihdoin tuli nostamaan palkkiotaan ja yritti maksaa velkojaan kesälaitumille lähteneille ystävilleen, hän jäikin Helsinkiin ja ystävyys Bergbomin kanssa syveni. He kävivät katsomassa kesällä kaupungissa tuolloin vierailevan ryhmän esityksiä, joista Bergbomin piti kirjoittaa lehteen. Siinä oli Shakespearea ja muuta painavaa ohjelmistoa, mikä kirvoitti loputomia keskusteluja draamasta kesäisen lehtevässä kaupungissa valoisina kesäöinä.

Kaarlo Bergbom vuonna 1969.

Kuva: Carl Adolph Hårdh / Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

[Kuva Finnassa](#). Kuvan käyttöoikeus: [CC BY 4.0](#)

Bergbomissa Kivi kohtasi yhden harvoja vertaisiaan, iältään yhdeksän vuotta nuoremman, mutta miehen, joka lukeneisuudessa oli häntä edellä. Bergbom oli saanut kasvaa kirjahyllyjen keskellä, senaattorin perheessä lapsuuden, johon ei kuulunut juurikaan ulkoleikkejä. Kolme vuotta myöhemmin tämä Calle, myöhemmin Kaarlo väitteli saksalaisesta historiallisesta draamasta. 1860-luvun jälkipuolelta lähes ainoat säilyneet Kiven kirjeistä on kirjoitettu Bergbomille, toverille, jonka oma suuri näytelmä sentään oli esitetty menestyksellä. Kirjeet ovat lämpimiä ja ammatillisia.

Kivi myös valtuutti, ehkä jopa velvoitti, että jonkun pitäisi saada käännettyä hänen näytelmiään ruotsiksi ja saada niitä Nya Theaternin näyttämölle. Tekijänpalkkiot teatterista olisivat ainoa keino rahoittaa suuren romaanin kirjoittamista. Bergbom oli kääntymässä fennomaaniksi, ”suomikiihkoiseksi”, jonka mielestä Kiveä pitäisi esittää lähinnä suomeksi eikä siksi ajanut Kiven näytelmiä Nya Theaternin ohjelmistoon.

Kiihkeä, innostuvainen ja poleeminen Bergbom oli 1860-luvun puolivälistä alkaen ajatuksissa, että Helsingissä pitää saada järjestettyä suomenkielisiä näytäntöjä, kunhan jostain ilmaantuu laulajia ja puhenäyttelijöitä, jotka kieltä osaavat. Sitä odotellessa oli tarpeen, että Kivi kirjoittaisi ohjelmistoa valmiiksi. Bergbom hallitsi kirjallisesti vain äidinkieltä ruotsin ja suomen opinnot olivat monen tuskan takana.

Karkurit (1865) oli Kiveltä kunnianhimoinen pyrkimys kirjoittaa säemuotoinen, Shakespearen ja Schillerin jäljissä laadittu näytelmä Suomen säätyläistöä jakavan poliittisen ristiriidan ja kartanonisäntien, veljesten kiistan sovittamiseksi. Tuoreessa arvostelussa Bergbom kehui sitä näytämökelpoiseksi, ja koska se täytti ajan teatterin ulkoiset ja osin sisäiset vaatimukset, se myös esitettiin Kiven elinaikana, mutta vain ruotsiksi (*Flyktigarna*, sov. Rafael Hertzberg) joulukuussa 1872 pari viikkoa ennen Kiven kuolemaa. Sen rojalteilla kustannettiin osa Kiven komeista hautajaisista.

Kihlaus (1866) oli ilman muuta omintakeinen, ja hämmästyttävän tarkka, hyvin rakennettu pienoishäytelmä. Sen ongelma ei ollut muu kuin säätyläisiin kuuluvien harrastajien kannalta kovin roisi aihe: kahden kartanonherran iloluontoinen emäntäpiika, joka haluaisi aviosäätyyn, mutta sosiaalinen pudotus ja kraatarien maailma ovat kokemuksina sittenkin liikaa hänelle. Tämä on yksi Kiven Nurmijärvi-näytelmistä, ja tavallaan toinen hänen kartanonäytelmistään. *Kihlauksen* kantaesittivät Suomen Kaartin aliupseerit tammikuussa 1869 nykyisen Pääesikunnan tiloissa neljä kuukautta ennen *Leaa*.

Humoristisella katsannolla Kivi tarttui Baijerin ja Preussin sotaan liittyvään episodiin ja siellä toimeenpantuun oluenjuontikieltoon, joka vaan ei ottanut toteutuakseen. *Olviretki Schleusingenissa* (1866) on täynnä filosofista vääntöä mahtipontisen kapteeni Patrikin suuhun pantuna, ja miesjoukko ottaa sitä vastaan eriasteisen humalapöhnän kautta. Tämän ylioppilas-speksiksi sopivan ilottelun käsikirjoituksen Bergbom korjasi talteen, varjellakseen fennomaanien palkit-

Uusi teateri.

Asian-omaisten luvalla

annetaan

Maanantaina Toukokuun 10:nä p:nä

Suomalainen Seuranäytelmä.

PROGRAMMI:

1:ksi. **Ouverture** Mozart'in *Don Juan*'in.

2:ksi. **Pilven Veikko.** Näytelmällinen kuvaelma. Runebergin *Deepik*
sanat. Lindblad'in nuotti. *Mopius*

3:ksi. **Lea,**

Näytelmä 1:ssä näytöksessä. Kirjoittanut A. Kivi.

Jäsenet:

Zakeus, publikanien päämies Jerikossa.

Lea, hänen tyttärensä.

Aram, eräs nuori saduseus. *Perander*

Ruben, publikani. *Ernest*

(Tapaus: Palestinassa Jerikon kaupungissa Kristuksen aikana.)

4:ksi. **Ouverture** Flotow'in Op. *Alessandro Stradella*'an.

5:ksi. **Toinen näytös**

Martha'sta,

Opera 4:ssä näytöksessä Friedrich von Flotow'ilta. Suomensaksasta
(„Martha oder der Markt zu Richmond“).

Jäsenet:

Lady Harriet Durham, Martha-nimisena palvelus-piikana. *E. Meckelin*

Nancy, hänen uskottunsa. *Lagus*

Lord Tristram Mickleford, hänen serkkunsa. *E. Druncker*

Lyonel, talolliset. *E. Fluke*

Plunkett, *E. Druncker*

(Tapaus: Richmond'in lähellä kun. Anna'n hallitus-aikana.)

Ovet avataan k:lo 7. Näytelmä alkaa k:lo 1½ 8.

Piljettien hinnat:

	M. p.		M. p.
Nojatuolit	4: —	2:sen rivin sijat perällä	2: —
Parterresijat	3: —	” ” ” sivulla	1: 50.
Muut Parterresijat	2: 50.	” ” ” avantscen	15: —
Parterre-Kalleria	2: 50.	3:nen rivin sijat perällä	1: 25.
Parterrerivi-sijat	3: —	” ” ” sivulla	1: —
Parterre-Avantscen	20: —	” ” ” avantscen	10: —
1:sen rivin sijat sivulla	2: 50.	Kalleria	— 50.
” ” ” perällä	4: —		

Lea sai kantaesityksensä toukokuun 10. päivänä 1869 pääosassa ruotsalainen näyttelijä Hedvig Charlotte Raa.

Juliste: Kansalliskirjasto. [Juliste Finnassa](#). Kuvan käyttöoikeus: Public domain.

Kuva: Carl Adolph Hårdh / Museovirasto, Historian kuvakokoelma.

tua kirjailijaa svekomaanien kärkeilyiltä mahdollisuuksilta syyttää suomenkielisiä vain karkeiksi juopottelijoiksi.

Yö ja päivä (1867) vaikuttaisi olevan Bergbomin kanssa ideoitu, suomennosversio tanskalaisesta varhaisromantiikan näytelmästä *Kong Renés Datter*, mutta siirrettynä keskiaikaisesta Provences-ta 1700-luvun Savoona.

Arvoituksellisin on näinä vuosina työstetty *Canzio* (1867–1869), jonka syntyprosessista puhutaan hiukan kirjeissä ja josta tunnetaan pari tekstiversiota. Yleensä on viitattu italialaisiin ryövärienäytelmiin ja muuhun 1800-luvun alkupuolen melodramaattiseen ohjelmistoon. Bergbomin näkökulmasta on arveltu myös, että juuri hän on voinut antaa Stenvallille muokattavaksi erään saksalaisen näytelmän, joka sijoittuu Italian keskiaikaisten sisällissotien aikaan. Tavanomaisen ”rakkaus vihollisleirien yli” -juonenkuljetuksen sijasta Kivi kirjoittikin seikkailuja kokeneen upseeri Canzion paluusta kotilinjaansa, kuten niin monissa näytelmissään. *Canzio* on jäänyt Kiveltä kesken. Yhtenä mahdollisuutena voi pitää sitä, että Bergbom on moittinut *Canzion* korjattujakin versioita toiminnan puutteesta, mistä Kivi on sydämistynyt ja jättänyt työn sikseen.

Seuraavia näytelmiään (*Jäähyväiset*, *Sankarteos* ja *Lea*) Kivi ei näyttänyt Bergbomille ennakoon, vaan lähetti ne suoraan Viipurin Suomalaiselle Kirjallisuusseuralle arvioitaviksi ja painettaviksi. Näistä kolmesta Viipuriin tarjotusta pienoisenäytelmästä hyväksyttiin vain *Lea* (1868), joka haluttiin heti suomenkielisten seuranäytäntöjen käyttöön. Bergbom ja Helsingin taidetta harrastavat nuoret pitivät sitä ihanan kauniina. Nuoren naisen kääntymiskokemuksen runollisen hehkun takia se soveltui erinomaisesti tuon fennomaaniyhteisön kokemusmaailmaan. Juhlittu suomenkielinen kantaesitys tapahtui heti sen jälkeen, kun Kivi oli jättänyt *Seitsemän Veljestä* SKS:lle. Tämä toukokuun 10. päivän ilta 1869 ja ihmettely siitä miten ruotsinmaalainen Charlotte Raa oli opetellut roolinsa suomeksi on moneen kertaan kuvattu, samoin se, miten Kivi itse ei tohtinut tai halunnut jäädä paikalle. Eri aikoina tämä poisjäänti on selitetty eri tavoin.

Loput Kiven näytelmistä ovat edelleen kartanonäytelmiä, joilla hän joko yritti saada jalansijaa teatterissa tai ainakin seuranäytäntöjen järjestäjien piirissä. *Leo ja Liina* (ent. *Jäähyväiset*) (1867) kuvaa kahden henkilön kykenemättömyyttä tunnustaa rakkautta toisilleen, sekin on eräänlainen pitkitetty lemmentapahtuma shakespearelaisen sanailun tyyliin. *Alman* nimellä taas tunnetaan se runomittainen tilausteos, jota Bergbom Kiveltä pyysi *Lean* jälkeen. Mutta kun ”siitä puuttui kaikki toiminta”, kuten Bergbom kirjoittaa, päätettiin suomenkielisiä näytäntöjä varten laatia jotain muuta. Niinpä hän itse kirjoitti *Paola Moronin*, jota esitettiin sentään joitain kertoja.

Margareta, jota Kivi työsti kesällä ja syksyllä 1870 sen sijaan ei oikeastaan ole Kiven näytelmä, vaan Emil Nervanderin vuonna 1861 kirjoittama, aivan erilaiseen poliittiseen tilanteeseen syntynyt yksinäytöksinen draama. Vuonna 1870 Bergbom tarvitsi edelleen rouva Raalle suomenkielistä näyteltävää ja koska hän piti Nervanderin *Margrethen* lyhyestä versiosta, hän antoi sen Kivelle muokattavaksi. Huolimatta vaikeasta aiheesta – käsitellä venäläiset vihollisina – Cygnaeus sai

Kihlaus. Seuranäyttämö-
harrastelijain esitys 1800-
luvun lopulla Helsingissä.
Toinen oikealta Paavo
Raitio (Jooseppi). Kuva:
Jakob Ljungqvist /
Teatterimuseon arkisto.

sen läpi sensuurista. Näytelmästä tuli kolmas Suomalaisen Teatterin alkuaikojen Kivi-ohjelmista, *Lean* ja *Kihlauksen* rinnalle.

Kiven kartanonäytelmistä kaikkein villein on heti *Seitsemän veljeks*en jälkeen 1869 kirjoitettu *Selman juonet*, josta loppukohtaukset puuttuvat. Nimi on harhaanjohtava, sen tulisi olla ennemminkin ”Achilleen vehkeet/vehkeilyt”. Saita vanhapoika Achilles Fokas haluaisi naida kartanonomistajan tyttären Selman, saadakseen lisää rahoja ja rauhallista vanhuutta. Uniensa riivaama mies haluaa kuitenkin selityksiä pahoille aavistuksilleen tietäjältä. Häntä varten järjestetään valeshammaani ja näytelmä näytelmässä. Sen tuoksinassa Fokas kehuskelee kuuluvansa vanhaan ”Tähtitanssien aatelissukuun”. Kyseessä on myös Kiven molièreläinen komedia, jossa muiden kannalta hankalalle päähenkilölle järjestetään kepponen ja hänet taltutetaan.

Selman juonien Achilles Fokas on Stenvallin nerokas itseironinen omakuva korkeassa 35 vuoden iässä, niin omista peloistaan, toiveistaan ja identiteetistään oletetusti Adlercreutzin aatelissuvun ”äpäpävesana”, josta ei koskaan tule oikeaa Adlercreutzia. Tai vanhanapoikana, joka vain kulkee miespalvelijansa kanssa torilla tinkimässä; tai joka ihmettelee, seuraako kuoleman jälkeen sitä, mitä kristinusko lupaa vai sitä, minkä luonnontiede sanoo.

Bergbomia on syytetty Kiven johdattamisesta ”itselleen vieraiden” aiheiden pariin. Väite on outo: miten Suomen kartanot ja niiden isännät, pehtorit, emännöitsijät ja muu väki olisivat olleet Nurmijärvellä vieraita, varsinkin kun Stenvallin perheellä oletettiin olevan väärän koivun takainen sukulaisuutensa Raalan kartanon isäntiin. Kiven enin tuotanto näytelmien puolella on siis kartanodramatiikkaa.

Aleksis Kiven hahmon mystifointia ja marttyyrikertomusta saamme olennaisesti kevennettyä ja raikastettua, kun tarkastelemme teosten syntyä mahdollisimman pragmaattisina nuoren kirjoittajan yrityksinä löytää itselleen ja ympäristölleen eli olemassa oleville ja kuviteltavissa oleville teatterimuodoille sopivia kirjoittamisen tapoja. Suuriksi draamoiksi tarkoitettiin *Kullervo*, *Karkurit* ja *Canzio*. Ammattiteattereiden esitettäväksi ”klassisiksi komedioiksi” näyttävät aiotun *Nummisuutarit* ja *Selman juonet*. Loput ovatkin erityyppisten alempien ja ylempien säätyläisten seuranäytäntöjen tarpeisiin, kuten *Kihlaus*, *Yö ja päivä*, *Leo ja Liina*, *Lea*, *Alma* ja *Margareta*. *Olvi-retki* taas vaikuttaa ylioppilasspeksiltä; missä muualla kuin yliopistossa – ja teatterissa – oluenhuuruinen filosofointi on tai oli asian ydin?

ARKADIA-TEATERI.

Rouva H. C. RAA'N, Neiti IDA BASILIER'IN
ja Herra GUNNAR FOGELBERG'IN
suosiollisella avulla

antaa

Suomalaisen Seuran Dramallinen Osasto

Tiistaina Marraskuun 1 p:nä 1870

Suomalaisen Näytelmän.

PROGRAMMI:

1:ksi. Ouverture.

2:ksi. Kaksi kohtausta Fr. v. Schiller'in murhenäytelmästä

„ORLEANS'IN NEITSYT“.

Jäsen:

Johanna d'Arc Rouva Raa.

3:ksi. Kohtaus Gounod'in operasta

„FAUST“.

Jäsen:

Margareta Neiti Ida Basilier.

4:ksi.

LEA.

Näytelmä yhdessä näytöksessä, kirj. Alexis Kivi.

Jäsenet:

Zakeus, publikanien päämies Jerikossa.

Lea, hänen tyttärensä.

Aram, eräs nuori Saduseus.

Joas, eräs Fariseus.

Ruben, Publikani.

(Tapaus: Palestinassa Jerikon kaupungissa Kristuksen aikana.)

5:ksi. Toinen Näytös C. M. von Weber'in operasta

Noita-ampuja.

Jäsenet:

Max, jääkäri Herra G. Fogelberg.

Agatha, hänen morsiamensa Neiti I. Basilier.

Anna, Agathan orpana.

(Näyttämöpaikka: Agathan isän huone).

Ovet avataan k:lo 1/2 7. Näytelmä alkaa k:lo 7.

Piljettejä ja näytelmien tekstit myydään Hufvudstadsbladin konttorissa
Maanantaina k:lo 10—2 ja 4—6 sekä Tiistaina k:lo 9—2 ja Arkadia-
teaterissa 4:stä näytelmän loppuun asti.

Piljettien hinnat:

M. p.		M. p.	
Nojatuolit	3: 50.	2:sen rivin sijat	1: 50.
Parterre-sijat	2: 50.	" " kalleria, istuva	80.
1:sen rivin sijat	3: —	" " " seisova	50.
Parterreloge-sijat	3: —		

Helsingissä, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa, 1870.

Lea nähtiin Charlotta Raan tähdittämänä
Helsingissä myös vuonna 1870, kun Suo-
malaisen Seuran Draamallinen Osasto
järjesti näytelmäillan.
Juliste: Teatterimuseon arkisto.

KIVI JA MAAILMAN- KIRJALLISUUS

Riitta Pohjola-Skarp

”Opiskele parhaita kirjailijoita ja laajenna sitä kautta mielikuvituksesi piiriä.” (”Syssälsätt dig med studier af de bästa författare och utvidga derigenom sfären af din inbillning.”) Näin Kivi neuvoi ystäväänsä kirjeessä vuonna 1858. Itse hän noudatti tätä ohjetta niin ahkerasti, että opiskeluaikojen kämppäkaveri kertoi myöhemmin bolagististaan: ”Kivi ei harjoittanut mitään opinnoita --- luki vain Shakespearea”. Mutta juuri tämä oli Kivelle tärkeintä opiskelua, kun hän valmentautui tulevaan elämänuraansa. Hänestä ei tullut maisteria, vaan ensimmäinen suomeksi kirjoittava ammattikirjailija.

Shakespeare oli Kiven suuri mestari ja dramaturgian opettaja. Luultavasti Kivi oli tutustunut Shakespeareen jo ennen tuloaan ylioppilaaksi. Kivi tunsi läpikotaisin Shakespearen näytelmät ruotsiksi. Hän oli hankkinut Carl August Hagbergin ruotsinnokset *Shakspeare's Dramatiska Arbeten* (1847–1851). Kiven kirjastossa on säilyneinä Shakespearen ruotsinnoksista niteet 3, 5, 6, 9, 10 (jossa *Romeo och Julia*) sekä nide 12. Saksalaisen romantiikan ajan Shakespeare-saksannokset vaikuttivat Hagbergin ruotsinnoksiin. Ylipäättään romantiikka nosti Shakespearen dramatiikan keskeiseen asemaan Manner-Euroopassa. Romantikkojen kapina perinteistä klassismin tragediasta vastaan käytiin suurelta osin juuri Shakespeareen vedoten. Romantikot nostivat oman taideteoriasensa esimerkkikirjailijoiksi Shakespearen ohella Cervantesin. Tämän *Don Quijote* oli teos, jonka ruotsinnos kului ylioppilas Stenvallin käsissä. Ylipäättään Kivi tutustui maailmankirjallisuuteen pääasiassa ruotsinnoksina.

Kouluvuosinaan Kivi pääsi vierailemaan koulukaverinsa Edmund Palmqvistin kodissa, josta oli suurehko kirjasto. Kirjojen joukossa oli perheen tanskalaissyntyisen äidin kotimaan kirjallisuutta, mutta myös paljon saksalaisten kirjailijoiden, kuten Goethen, Schillerin, Lessingin, Kleistin ja Heinen teoksia alkukielellä. Byronin draamat löytyivät hyllyistä ruotsinnoksina. Kivi saattoi lainata kirjoja ja lukea mielin määrin, kun hän asui Palmqvisteilla puolisen vuotta. Opiskeluaikanaan hän lainasi kirjoja ystäviltään sekä vain ylioppilaille tarkoitettusta Studentbibliothekista. Sieltä hän lainasi mm. Moliéren koottujen näytelmien ruotsinnokset sekä Walter Scottin romaaneja.

Kiven itsensä omistamien kirjoja joukossa olivat Shakespearen näytelmien ohella mm. *Oisians sånger*, Aristofaneen *Foglarne*, osa Homeroksen *Odyseuksesta* (ruotsiksi), osa *Iliasta* (rinnakkain kreikaksi ja latinaksi), *Sångarkungen Carl Michael Bellman*, *Dante Alighieris Gudomliga Ko-*

Karkurit. Tampereen Työväen Teatteri 1971. Ohjaus: Jack Witikka. Isossa kuvassa Ilmari Saarelainen (Pauli), Kari Kihlström (Tyko), Marja-Sisko Aimonen (Elma). Pienessä kuvassa Esko Roine (Niilo) ja Veijo Pasanen (Markus). Kuvat: Timo Palm / Teatterimuseon arkisto.

medi, Ludvig Holbergin 15 komediaa alkukielisinä tanskaksi, G.E. Lessingin *Die Juden* ja *Der Freigeist*, Stagneliuksen *Samlade Skrifter* (osa I) sekä Vergiliuksen *Bucolica* och *Georgica*.

Kyllä Kivi opiskeluaikoinaan myös kuunteli luentoja yliopistossa, etenkin Fredrik Cygnaeusta, joka oli Helsingin yliopiston estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professori. Tämä halusi vaikuttaa suomalaisen näytelmäkirjallisuuden kehitykseen valitsemalla syksyllä 1859 luentojensa aiheeksi draamakirjallisuuden. Hän käsitteli luennoillaan erityisesti Shakespearen, Lessingin ja Schillerin dramatiikkaa. Näitä luentosarjoja ylioppilas Stenvall ilmeisesti seurasi. Vuoden 1859 luennot olivat tavattoman suosittuja, ”tiedonhaluiset joukot herroja ja naisia täyttivät filosoofisen luentosalin ahdinkoon asti kuunnellen (– –) puhujan sanoja, jotka tulvivat hänen huuliltaan tyyneästi, kauniisti, rohkeasti, henkevästi, (– –) jättäen katoamattomia vaikutuksia siitä ylhäisestä hengestä, joka tuhlaten jakeli rikkauttaan ja iloisesti toi esiin suurten nerojen syvimpiä ajatuksia”, yksi kuulijoista muistelee. Cygnaeus kritisoi niitä, jotka epäilivät, että Shakespeare olisi jotakin liian korkeaa suomalaisille. Hänen mukaansa Suomen kansa voi tavallaan pitää Shakespearea sukulaissielunaan.

Fredrick Cygnaeus oli yksi Kiven tärkeimpiä ymmärtäjiä ja puolustajia, joka julkaisi Nummisuutareista loistavan arvostelun, jossa hän lähtee komediaperinteestä, mutta ei mainitse Shakespearea. Myöhemmin on myös Nummisuutareissa nähty viitteitä Shakespearen juhlakomedioihin. Kiven ensimmäinen tragedia *Kullervo* on niin selkeästi rakennettu shakespearelaisen dramaturgian pohjalta, että jo aikalaiskritiikki tunnisti yhteyden.

Kivi kirjoitti aikana, jolloin suorastaan toivottiin suurten esikuvien pohjalta suomenkielistä kirjallisuutta. Snellman esimerkiksi toteaa vuonna 1849, että ”vähemmän sivistyneen kansakunnan täytyy aina etsiä kirjallisuuden mallit niiltä kansoilta, jotka ovat korkeammalla kulttuurin porrasaskelmalla”. Seuraavana askeleena on sitten alkuperäinen kotimainen tuotanto, joka ”on tehnyt ulkoa lainatun pelkäksi oman hengen kehityksen muodoksi”. Tämäkin on saattanut ohjata Kiveä tarttumaan Shakespearen *Romeo och Julia* -tragediaan kun hän kirjoitti toista vakavaa näytelmäänsä *Karkurit* vuonna 1864.

Perustarina on molemmissa näytelmissä samankaltainen: sukuvihan vuoksi nuorten rakkaus päättyy rakastavaisten kuolemaan ja vihamiesten katumukseen ja sovintoon. *Romeo ja Julia* on yksi Shakespearen poeettisimmista näytelmistä, jota hallitsee silosäe. Myös Kivi käyttää *Karkureissa* silosäettä keskeisenä tyylikeinona, mikä aiheutti kirjailijalle omat ongelmansa – nouseva-rytmisen silosäe kun on vieras suomen kielen luontaiselle poljennolle.

Jo aikalaiset huomasivat *Romeon ja Julian* jäljet Kiven näytelmissä. Kun Suomen wirallinen lehti uutisoi marraskuussa 1867 *Yön ja päivän* ilmestymisestä, lehti toteaa: ”Herra Kivi näkyy kiven kovaan piintyneen tuohon yhteen aiheeseen, johon hänen on wiehättänyt osaksi *Kullervo*-taru ja Shakespearin ’*Romeo ja Julietta*’. Wiha, joka kytee kahden perheen wälillä, on pää-asiana jo kolmessa hänen näytelmistään: *Kullervossa*, *Karkureissa* ja yllämainituksessa. Se rupee jo käymään

wähän ikäväksi.” Lehden toimittaja oli Kaarlo Slöör, joka oli vastustanut August Ahlqvistin tapaan *Karkurien* julkaisemista.

Karkurien lukeminen suhteessa *Romeoon ja Juliaan* korostaa merkittäviä eroja. *Karkurien* henkilö rakenne poikkeaa Shakespearen draamasta merkittävästi mm. siinä, että *Karkureissa* on kaksi rakastavaisten paria, mikä on usein tyypillistä taas Shakespearen komedioille. Etenkin *Kuten haluatte* (*As you like it*) on joissakin suhteissa henkilö rakenteeltaan lähellä *Karkureita*. Elman ja Hannan suhde muistuttaa Rosalindan ja Celian suhdetta. Nämä läheiset ystävättäret naamioituivat kuten Tyko ja Pauli, tosin eri syistä.

Karkureissa ei ole maallista ylintä valtaa edustavaa hahmoa kuten Shakespearella. Myös äitihahmo (vrt. Lady Capulet ja imettäjä), ylipäättään vanhempi naissukupolvi puuttuu Kiven näytelmästä. Sen sijaan siinä on konna, Niilo, jota vastaavaa hahmoa ei ole Shakespearella. Jo näytelmien alku virittyy aivan eri tavoin: *Romeo ja Julia* alkaa palvelijoiden koomisilla kaksimielisillä sutkauksilla, aivan toisin kuin *Karkurien* ylätyylinen Hannan ja Elman silosäkeinen dialogi.

Shakespearen tragedioita pidettiin etenkin Ranskan klassisismien edustajien silmissä arveluttavina, koska Shakespearen kaikissa tragedioissa on komediallisia kohtauksia (esim. *Hamletin* haudankaivajat) ja komedialle tyypillisiä henkilö hahmoja, kuten *Kuningas Learin* narri. Tämän Kivi on jo *Kullervossa* omaksunut Shakespearelta, esim. ”laajasanaisten leikinlaskukohtaus” Untolan hävityksen edellä. *Karkureissa* tällaisia kohtauksia on Martin ja Viitalan paimenen kohtaus Elman ja Hannan ylätyylisen ja Tykon ja Paulin samoin silosäkein viritetyn kohtauksen välissä.

Romeo and Juliet on Shakespearen alkukauden tragedioita, jossa rakkaus on ehdoton, vailla epäilyksen häivää. Näin ei ole laita *Karkureissa*, jonka Tykoa riivaa mustasukkaisuus kuten Shakespearen myöhäisemmän kauden tragedian *Othellon* nimihenkilöä. Kivi on voinut nähdä *Othellon* teatterissa heinäkuussa 1865 Helsingissä, jolloin hän keskusteli näytelmien kirjoittamisesta Bergbomin kanssa ja *Karkurit* oli työn alla. *Othello* on myös Hagbergin ruotsinnoksessa samassa niteessä kuin *Romeo och Julia*, jonka Kivi omisti.

Kivi on nimennyt kolmannen pitkän näytelmänsä *Karkureiksi*, mahdollisesti Friedrich Schillerin *Rosvot*-näytelmän vaikutuksesta. *Karkurien* toiminnan ja keskeisten jännitteiden kannalta nimi ei tunnu kovin osuvalta. Näytelmän avaa Elman ja Hannan kohtaus, ja Elma on näytelmän keskeisin hahmo. Jatkossa Kivi nimeää monet vakavat näytelmänsä naispäähenkilön mukaan (*Lea*, *Margareta*, *Selman juonet*, *Alma*) *Romeon ja Julian* esimerkkiä noudattaen nimi olisi voinut olla ”Elma ja Tyko”. Ja tässä järjestyksessä, ensin sankaritar, kuten Suomen Kansallisteatterin näyttämötoeutuksessa *Julia ja Romeo* vuonna 2018.

Sukuviha ei loppujen lopuksi ole *Karkurien* rakastavaisten onnen tiellä, vaan keskeinen toimija heitä vastaan on näytelmän konna Niilo. Tähän hahmoon on selvästi vaikuttanut Schillerin *Rosvojen* roistomainen juonittelija, Franz Moor. Rosvoromantiikka kiehtoi nuorta Aleksis Stenvallia

niin, että hän jo nuorena, kuten veli Juhani Stenvall muisteluissaan kertoo, näytteli eräänä talvena toveriensa kanssa Raalan kartanossa näytelmää, jossa rosvot istuvat metsässä nuotiolla hoilaten ja laulaen. Näytännön nimi oli *Röfvarerna i skogen*. Samantapaisen näytelmäesityksen Kivi järjesti yläalkeiskoulua käydessään Katajanokan vankilan vallesmanni Winbladin isossa salissa. Kivi on ilmeisesti jo varhain tutustunut Schillerin esikoisnäytelmään, todennäköisesti teatterissa. Sitä esitettiin 1850-luvulla Källströmin amatööriteatterissa pastori Broströmin sovittamana nimellä *Röfvarbandets upplösning*. Ruotsinkielistä sovitusta *Röfwarbandet* esitettiin useita kertoja Helsingissä vuonna 1858, huhtikuussa ja lokakuussa. Saksaksi näytelmä esitettiin Helsingissä kesäkuussa 1863.

Karkurien jälkeen Kiven seuraava pitkä näytelmä on *Canzio*. Siinä vellova kvasiromantiikka ja rosvoromantiikka ovat osaltaan vaikuttaneet siihen, että teosta on kutsuttu romanttisimmaksi Kiven näytelmistä. Sen dramaturgia ei kuitenkaan noudata saksalaisen romantiikan kokeiluja, joissa rikotaan monella tasolla näyttämön ja katsomon välinen illuusio. Saksalaisessa romantiikassa näytelmä jäi toisarvoiseen asemaan, ainakin jos ajatellaan suhdetta teatteriin. Nämä kokeilut olivat teatterissa vaikeasti toteuttavissa ja jäivät pääosin lukudraamaksi. *Canzio* on lähempänä Victor Hugon ranskalaista romanttista draamaa, joka tosin rikkoi Shakespearen esimerkkiin vedoten klassismin ankaria sääntöjä, mutta oli kuitenkin helpompi toteuttaa näyttämöllä. Hugon näytelmät valloittivatkin Pariisin teatterit. Myös Kivi tähtäsi siihen, että hänen näytelmänsä pääsisivät teatterilavalle ja hän saisi niistä tekijänpalkkioita. *Canzion* suhteen toive ei toteutunut. Se on yksi Kiven kaikkein vähiten esitettyjä näytelmiä.

Victor Hugon *Hernani* (1830) on saanut teatterihistoriassa aseman ranskalaisen romanttisen draaman taisteluhansikkaana. Näytelmän sankari ja nimihenkilö on tyypillinen romanttinen sankari, Schillerin *Rosvojen* Karl Moorin ja byronilaisen synkän sankarin sukulaissielu, kuten myös Kiven *Canzion*. *Hernanin* kantaesitys 25.2.1830 aiheutti teatteriskandaalin. Klassisen teatterin kannattajat ja uuden romanttisen draaman esitaistelijat ottivat yhteen häiriten esitystä joko buuauksin tai suosionosoituksin. Näytelmän esityksistä yleisötappeluineen muodostui enemmän kuin teatteriesitys. Ne olivat nykytermein kuvattuna happeningeja tai bahtinilaista karnevaalia.

Kaarlo Bergbom oli Cygnaeuksen ohella toinen Kiven tukija ja myös opastaja draamateoreettisissa kysymyksissä. Kaarlo Bergbom tunsikin hyvin Victor Hugon tuotannon ja teki sitä tunnetuksi Suomessa. Voi hyvin olettaa, että juuri Bergbom on kiinnittänyt Kiven huomion Hugon draamoihin. Helsingiläisissä teattereissa Hugon näytelmistä esitettiin Kiven aikana mm. *Hernani* (1851, 1853), *Lucrezia Borgia* (1851, 1868), *Maria Tudor* (1852, 1853, 1869) ja *Angelo, Tyrran i Padua* (1862). Victor Hugon monet romanttiset näytelmät myös ruotsinnettiin pikaisesti. Näin ne ovat voineet olla myös Kiven ulottuvilla.

i dag Söndag den 19 November 1843,

Röfwarbandet,
till förmån för Hver Roman.

Skædespel i 5 Akter, af Schiller; Øfversættning af Nicander.

Personerne:

Marimilian, regerande Grefve af Moors	= = = = =	= = = = =	spelas af Herr Kihlén.
Carl	} hans Söner = = = = =	= = = = =	» Andersson.
Franz			» Broman.
Amalia von Edelreich	= = = = =	= = = = =	Mille Asplund.
Spiegelberg	} Libertiner, sedan Röstware = = = = =	= = = = =	Herr Deland.
Schweitzer			» Sjöberg.
Grimm			» Albion.
Nahman			» Sundström.
Schusterle			— — — — —
Koller			» Lagerqvist.
Kosinsky	}	= = = = =	» Alén.
Herman, Naturlig Son af En ädling			» Happe.
Daniel, Grefvens af Moors Kammartjenare	= = = = =	= = = = =	» Bonnivier.
En Vater	= = = = =	= = = = =	<i>en (Lufft) Soldat</i>

Røfware. Betjening. *Hon Bonnier*

em Trup Toldar
som hats Stefan

Priserna äro i Silfwer:

1:sta Kadens Loge	60 kop. S:r.	Parterre Loge	50 kop. S:r.
Landskol	60 — —	2:dra Kadens Loge	40 — —
Orkester plats	60 — —	Stående Parterre	40 — —
Numererad Parterre	50 — —	Galleri	15 — —

Biljetterna säljas i Theaterns Biljettförsäljnings-Contor från kl. 10 f. m. till Spektaklets slut.

Såga penningar emottagas wid ingången, endast Biljetter, och gälla dessa blott för den dag och plats de äro fönte.

Spektaklet börjas kl. 7 och slutas kl. omkring $\frac{3}{4}$ till 11 e. m.

Ingen obehörig person erhåller, under hwilken förewändning som helst, inträde på Theatern.

Fred. Deland.
När och besag. 1825.

NYA THEATERN I HELSINGFORS

Med högvederbörligt tillstånd

Omsdagen den 19 Februari 1868.

Die Strafe gingen

OTHELLO.

MOHREN I Venedig.

[illegible]

Priserna Åro i Finska Marka:

[illegible]

Obs. 1 Björternas sällas i Theaterns Björterfjällspåskantor alla Spelställetager: Söndagsager Utén kl. 9 i. m. till kl. $\frac{1}{2}$ 3 middagen, samt Utén kl. 4 e. m. till Spelställetas slut. Säs- och helgdager Utén kl. 9-10 i. m. samt till kl. 4 e. m. till Spelställetas slut. - Björternas glänsa endast för den dag och den plats de äro kända. - På den, som på Örnens önska Skeddaz sig en Björter, kunna sådana erbjödiga följa braze representera. - de Björternas för de fören. Inom till höllas äppel Utén kl. 12 i. m. till $\frac{1}{2}$ 3 e. m. Första radens lagor oc Passagerernas, sällas ännu äro endast helo.

Programmer 4 8 jmol st. stiles i Theatera liden/avslutningsakt

Överplagg kunde smut en slökt af 20 persi personens allsmåns i neds korridoren.

EE* Tøskeløkkene i Thestens landlever er vidt vane fiskefædet. EE

Närarna öppnas kl. 7, Spektaklet börjas kl. 7 och slutar omkring kl. 10 e. m.

 Nästa representation gifves Fredagen den 21 Februari.

NYA THEATERN I HELSINGFORS.

Med högvederbärligt tillstånd

Fredagen den 17 Januari 1868.

die första gången.

MARIA TUDOR

Drum i 3 afdelinger af Victor Hugo. Öfversättning från Fransyskan. Trede afdelingen i 2 delar

Första Afdelningen: "Folkets man."

Andra Afdelingen: "Drottningen."
Tredje Afdelingen: "Hyllen af de tvær"

Personnel:

James Taylor, Dromedary, England	epique of P. W. R.
Mrs. Gilman	Polish Wines
Palmasa Fabian, Dromedarys Secret	How Run
Samuel Kewenig, Kewenig's of Spain	How W.
James Family, Flugschleichen	How M.
En Ade	How Ag.
Lord Giotto	How G.
Lord Giotto	How W.
Lord Hastings	How F.
Ernst Dubrovnik	How R.
Lord Giotto, English Stockholder	How A.
En Flugschleichen	How R.
En R.	How F.
Hiddis	How W.

Priserna äro i Finska Marka

[illegible]

Obs: Björternas stiftas i Theatrens BjörternsBjörterns alla Spelaktigheter Söndagarna till kl. 9 f. m. till kl. 1/2 5 middag, samt till kl. 4 e. m. till spelaktens slut. Hö- och helgdagarna till kl. 9-10 f. m. samt till kl. 4 e. m. till spelaktens slut. - Björternas alla endast för den dag och den plats de äro ägnade. - Vid den, som på Richard andra Strödda sig en Björtern, kunna såväl enklidiga dagar som längre besökning af Björternas och för den. Endast bilens äppel till kl. 12 f. m. till 1/2 e. m. Första radens Lager och beställningar, tillförsäkras. (Sist. enbart. h. h.)

[illegible]

Österplatt kan ta emot en stig till 10 prissat personer utöver de i andra korridorerna.

☞ Tobaksrikaalning i Theaterens korridorer är vid vilt skick. ☞

Nästa representation gifves Söndagen den 19 Januari

Abstract

Shakespearen ohella Kiven toinen suuri innoittaja oli Cervantesin *Don Quijote*, senkin hän luki ruotsinnoksena. Jos Shakespeare osoitti Kivelle näytelmän moninaisuuden, *Don Quijotessa* Kivi kohtasi tämän satiirisen romaanin monimielisen idealismin ja realismin vuoropuhelun. Molempien renessanssikirjailijoiden teoksissa Kivi tapasi kesytöntä, groteskia mielikuvistusta. Jos Shakespeare johdatti Kiveä näytelmäkirjailijana, on Cervantes rohkaissut häntä kulkemaan omia teitään romaanikirjailijana.

Pohjoismaisista kirjailijoista Kiveä ovat innoittaneet niin Ludvig Holbergin näytelmät kuin myös Erik Johan Stagneliuksen runous. Molempien teoksia oli hänen kirjastossaan. Kiven aikana yksi tunnetuimpia ruotsalaisia kirjailijoita oli monien sensaatioiden ryvettämä Carl Jonas Love Almqvist (1793–1866), jonka on sanottu kuuluneen Kiven ruotsalaisiin mielikirjailijoihin. Almqvistin tuotanto haarautuu moniaalle, hänen tuotannossaan draama ja epiikka yhtyvät tanssiin ja musiikkiin. Hän on kirjoittanut myös kansankuvauksia, kuten kertomuksen *Grimstahamns nybygge* (1839), joka suomennettiin 1846 nimellä *Putkinotkon uudispaikka*. Tämä uudisraivauksen kuvaus on saattanut puhutella Kiveä.

Etenkin Almqvistin draamaromaanit toteuttavat saksalaisten varhaisromanttikkojen estetiikkaa, joka rikkoo kaikki perinteiset runouden ja kirjallisuuden lajien rajat. Romanttinen romaani sisällyttää kaikki runouden eri muodot ja lajit: kertomuksen, sadun, pohdiskelun ja laulurunouden. Esimerkiksi *Amorinaa* (1822/1839) on luonnehdittu romanttiseksi draamaksi tai romanttiseksi romaaniksi. Toinen tunnettu Almqvistin draamaromaani on *Kuningattaren jalokivikoru* (*Drottningens juvelsmycke*, 1834, suom. 2001), joka on osa hänen laajaa 14-osaista teossarjaansa *Törnrosens bok* (1833–1855). On ounasteltu, että Almqvist on saattanut innostaa Kiveä kokeilemaan eri kirjallisuuden lajeja ja yhdistelemään niitä *Seitsemässä veljeksessä*.

Oma lukunsa Kiven tuotannossa ovat lukuisat sitaatit *Raamatusta*, *Virsikirjasta* ja vanhasta hartauskirjallisuudesta. Tällaisen kirjallisuuden tuntemus juontaa lapsuudenkodista, mutta uskonnolliset tekstit muuttuvat kirjailijanuran aikana aineistoksi, jota Kivi käytti taiteellisiin tarkoituksiinsa kautta koko tuotantonsa. *Nummisuutarit* ja *Lea* ovat täynnä raamatullisia sitaatteja ja allusioita, ensimmäisessä lähinnä koomisina variantteina, jälkimmäisessä sävy on vakavampi. Kun romaanin veljessarja lainailee Raamattua, sävy on useimmiten parodinen. Mutta Ilmestyskirjan maailmanlopun visiot löytyvät myös tummasävyisinä *Seitsemästä veljeksestä*. Tämän suomalaisen kirjallisuuden moniääninen Apokalypsis kiinnittyy osaltaan myös Danten *Jumalaisen näytelmän* ja Miltonin *Kadotettun paratiisin* traditioon.

KIRJALLISUUS

Anonyymi (1867) Uusia kirjoja ... – *Suomalainen wirallinen lehti* 29.11.1867.

Aspelin, Eliel (1872/1912) Aleksis Kivi. – Eliel Aspelin, *Muoto- ja muistikuvia II*. Helsinki: Otava, 3–35.

Cygnaeus, Fredrik (1864/1885) Tal vid Shakespeare-festen den 23 April 1864. – Fredrik Cygnaeus, *Samlade Arbeten 5. Literaturhistoriska och blandade arbeten III*: 3. Helsingfors: G.W. Edlunds förlag, 87–97.

Kivi, Aleksis (2012) *Kirjeet. Kriittinen editio*. Toim. Juhani Niemi (päätoimittaja), Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma ja Jyrki Nummi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1386, Tiede. Helsinki: SKS.

Kivi, Aleksis (2014) *Kullervo. Kriittinen editio*. Toim. Jyrki Nummi (päätoimittaja), Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma ja Juhani Niemi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1397, Tiede. Helsinki: SKS.

Kivi, Aleksis (2017) *Karkurit. Kriittinen editio*. Toim. Riitta Pohjola-Skarp (päätoimittaja), Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma, Juhani Niemi, Jyrki Nummi ja Pentti Paavolainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1428, Tiede. Helsinki: SKS.

Nervander, Emil (1907) *Fredrik Cygnaeus. Muistokuva*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 117. Helsinki: SKS.

Pohjola-Skarp, Riitta (2017) Karkurit – viisinäytöksinen murhenäytelmä. – Aleksis Kivi, *Karkurit. Kriittinen editio*. Toim. Riitta Pohjola-Skarp (päätoimittaja), Sakari Katajamäki, Ossi Kokko, Petri Lauerma, Juhani Niemi, Jyrki Nummi ja Pentti Paavolainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1428, Tiede. Helsinki: SKS, 53–97.

Schiller, Friedrich (1781/1862) *Röfvarbandet. Skådespel i fem akter*. Svensk bearbetning af Karl August Nicander. Stockholm: Adolf Bonnier.

Shakespeare, William (1847–1851/1861) *Shakspeare's Dramatiska arbeten I–IX*. Öfversatta af Carl August Hagberg. Upplagan reviderad av Nils Molin. Lund: Gleerup. Saatavissa: URL: <http://runeberg.org/hagberg/>.

Sihvo, Hannes (2002) *Elävä Kivi. Aleksis Kivi aikansa*. Suomalaisen Kirjallisuuden

Snellman, J.V. (1849/1996) Svensk litteratur. – *Samlade arbeten VI. 1847–1849*. Helsingfors: Statsrådets kansli (Edita), 550–567.

Tarkiainen, Viljo (1912) Kiven näytelmien kirjallisista esikuvista ja vieraista vaikutuksista. – *Valvoja*. Vihko 7–8, 397–407, 484–500.

Tarkiainen, Viljo (1915/1950) *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. Porvoo ja Helsinki: WSOY.

Tarkiainen, Viljo (1949) Kiven käyttämien kirjojen luettelo. *Kaukametsä: Esseitä, novelleja, runoja. Julkaisija Aleksis Kiven Seura*. Toimituskunta V. Tarkiainen, Viljo Kojo, Sulho Ranta, Jussi Snellman, Kaarlo Urpelainen, Matti Visanti, Erkki Saure. Helsinki: Otava. S. 179–221.

Varpio, Yrjö (2012) Mitä Kivi luki? – Aleksis Kivi, *Kirjeet. Kriittinen editio*. S. 75–113.

SEITSEMÄN VELJESTÄ JA SEN NÄYTTÄMÖSOVITUKSET

Pentti Paavolainen

Seitsemän veljestä tarjoutuu näyttämölle jo pelkkien dialogiensa takia helpommin kuin moni muu romaani. Surkuhupaisan *Kihlauksen* ja myös surullisesti päättyvien *Nummisuutarien* rinnalla *Veljekset* ovat jo pitkään olleet myös teattereiden ja yleisöjen suosikki.

Sinänsä romaaneista oli laadittu näyttämöversioita sitä mukaa kun niitä alkoi ilmestyä. Teatterissa nähtiin 1800-luvulla paljon versioita tästä ”naisten kirjallisuudesta”, ainakin niistä, jotka käsittelivät naisten kasvutarinoita ja voimaantumista. Historialliset romaanit saivat vastineensa historiallisissa melodraamoissa. Teatterien naisvaltainen yleisö katsoi erityisesti omaa kuvaansa ja voimaantumistaan näyttämöllä.

Seitsemän veljestä tai sen hauskimmat kohtaukset nousivat ensin harrastajateatterien näyttämölle, mutta Suomalaiseen Teatteriin vasta, kun kohtauksia oli esitetty suomenkielisissä seuroissa ja hyväntekeväisyysiltamissa, sekä vapaapalokuntien ja raittiusseurojen näyttämöillä yli 10 vuotta. Suosituimpia olivat olleet Lukkarin koulu ja Impivaaran joulu samoin Venlan kosinta, Rajamäen rykmentti, Taula-Matti ja Hiidenkivi. Kaikki ovat jaksoja, joissa tapahtumapaikka pysyy paikallaan ja nopeatempoinen dialogi tarjoutuu valmiina. Aleksis Kiven *Valitut teokset* ilmestyivät 1887–1888, jolloin *Veljekset* olivat tulleet helposti kaikkien saataville.

Ennen Suomen Kansallisteatteriksi nimittämistään (1902) ja uutta rakennustaan Suomalainen Teatteri toimi puisessa Arkadia-teatterissa, nykyisen Arkadiankadun alkupäässä. Sen ensimmäistä vuosista alkaen 1872 oli näytelty Kiven näytelmiä säännöllisesti, ensin Kiven kuolinpäivänä 31.12., kunnes siirryttiin Kiven syntymäpäivän 10.10. juhlintaan. Pienoisnäytelmistä *Lea*, *Kihlaus* ja *Margareta* olivat alusta alkaen esillä, suuremmat tulivat ohjelmistoon asteittain: *Nummisuutarit* 1875, *Karkurit* 1877 ja *Kullervo* vasta 1885, Kalevalan 50-vuotisjuhlan yhteydessä.

Seitsemän veljestä (1898) sai odottaa kunnes Kivi sai ymmärtäjänsä uusista äidinkieleltään suomalaisista lukijasukupolvista. Näyttämösovituksen laatija näyttelijä Hemmo Kallio oli näytellyt jo kuusi vuotta Eskoa, veljeksissä hän oli Aapo. Eeroa näytteli Sirkka Hertzberg, sillä ajan tapa oli, että ”poikaviikareita” esittivät naiset, mikä tietysti toi oman lisäterän komiikkaan. – Kuten kaksi vuosikymmentä aiemmin *Nummisuutarien* ensimmäisten esitysten kohdalla huomattiin, samoin nyt: eniten naurettiin toisella parvella, eli halvimmilla paikoilla, joilla istui suomentaitoinen palvelus- ja työväki. He olivat vielä kasvaneet Suomen maaseudulla ennen muuttoaan kaupunkiin.

Ensimmäinen näyttämösovitukset oli siis Hemmo Kallion nimissä, siinä oli viisi kuvaelmaa ja sitä painettiin monina painoksina aina 1930-luvulle asti. Hän oli jossain määrin uudistanut sitä vuonna 1907. Sovituksessa oli reippaasti yhdistelty romaanin eri tapauksia ja koottu niitä yhteen, esimerkiksi niin, että Venla on kanttorilassa piikana, jolloin kosinta ja koulukohtaukset voitiin vaihtelevasti yhdistää. Näiden dramaturgisten perusratkaisujen takana on aivan ilmeisesti ollut Suomalaisen Teatterin johtaja Kaarlo Bergbom, joka tehokkaana ohjeistajana lienee ehdottanut Kalliolle, miten dramatisointi olisi laadittava, niin että se toimii näytelmänä. Hemmo Kallion oli kaikin tavoin varmintä edetä Bergbomin ohjeilla. Ongelma oli romaanin jälkipuoli: tässä sovituksessa siirrytään Impivaaran saunan palosta suoraan loppukohtauksen sovinnontekoon. Näin myös katsojan teatteri-ilta pysyi kohtuullisissa mitoissa. Myöhemmän kritiikin kohde oli, että Juhanin puhetulvaa oli jaettu muille henkilöille, näin tietenkin menettäen luonnekuvien eheyttä, tai että Kallion omaa tekstiä oli lisätty mm. kylänväkeä kokoaviin kohtauksiin.

Kallion sovitukset haastettiin jo pian. Tampereen Teatterille nuori teatteri- ja lehtimies Pontus Artti laati 1905 oman sovituksensa, joka käsitti 15 kohtausta, ja kuljetti siten uskollisesti mukanaan paljon enemmän romaanin tapahtumia. Sen ongelmaksi tuli esityksen pitkä kesto. Lyhentämiseen oli kaikkien pakko alistua, niin tässäkin, jotta yleisö pääsisi aamulla töihinsä.

Seitsemän veljestä. Viipurin Ulkoilmateatteri 1915.

Ohjaus: Kosti Elo, Hemmo Kallio. Kuva: Teatterimuseon arkisto.

Myös säveltäjä Armas Launis laati oman librettonsa 1913 kantaesitettyyn *Seitsemän veljestä* -oopperaan. Vanhemmat veljekset olivat matalia ääniä ja nuoremmat tenoreita. Launis on valinnut toiminnallisia jaksoja orkesterivälisoittojen aiheeksi ja loppupuoelta mukaan myös Simeonin unen. Finaalissa oli musiikin säestämä Juhani ja Venlan kosintakohtaus ja onnea toivottava loppukuoro. Teosta on pidetty onnistuneena kotimaisena oopperana, mutta sen esittämistä ei vuosikymmeniin liene edes harkittu.

Kallion sovitus toimi monelle kuitenkin eräänlaisena pohjana, jota oli helppo täydentää ja lisätä tarpeen ja esitystilanteen mukaan. Viipurin Ulkoilmateatterissa 1915 Kosti Elo, tuolloin vielä viipurilainen näyttelijä lisäsi kohtauksia, jotka sopivat nimenomaan ulkoilmassa esitettäväksi: Impivaara ja sen sauna oli sijoitettu kauemmas Jukolasta. Siirryttyään TTT:n johtoon Elo ohjasi *Veljekset* usein. Sen sijaan hänen seuraajansa muuten kotimaista draamaa paljon esittänyt Eino Salmelainen valitsi Kiveltä *Nummisuutarit* ja *Kihlauksen* itselleen sopiviksi näytelmiksi, *Veljekset* toki tehtiin hänen aikanaan TTT:ssä, mutta vielä komediallisena, Eero Roineen ohjaamana versiona 1950.

WILHO ILMARINTIE

Wilho Ilmarin sovitus syntyi syksyllä 1919 Turussa, jossa oli myös lähdetty liikkeelle Kallion sovituksesta, mutta huomattu, että sitä oli vaikea saada elämään. Ilmari laati omaan sovitukseensa ensin yhdeksän kuvaelmaa, mutta esitys tiivistettiin kahdeksaan. Kantaesitys tapahtui joulukuun alussa Åbo Svenska Teaternin näyttämöllä, jota Turun Suomalainen Teatteri vuoro-illoin käytti. Esityksen huippu oli Wilho Ilmarin itsensä näyttelemä Juhani, joka ”puhuu yhtä paljon kuin muut veljekset yhteensä.” Monien mielestä Ilmari osoitti sovituksellaan ”Kiven huumorin syvyysuunnan” ja rakensi veljeksille ehjät luonnekuvat. Hiidenkivi-kohtauksen poisjäämistä Ilmari itse suri, mutta saunakohtaus ja kanttorin loppusaarna tekivät esityksestä suositun. *Veljeksiä* esitettiin aina vuoteen 1933 saakka, jolloin Ilmari lähti Turun Teatterista.

Tuoreeltaan keväällä 1920 Ilmari oli vieraillut myös Helsingissä esittämässä Juhania, joten Kansan Näyttämön yleisökin sai kokea *Veljeksistä* tavallaan ”vaihtoehtoisen” esityksen, vaihtoehdon Hemmo Kallion versiolle. Ilmarin sovitus siirtyi nähtävästi myös Eino Jurkan myötä Viipurin Näyttämölle, ja se oli pohjana Helsingin Kansanteatterin myöhemmille esityksille hänen palattuaan Helsinkiin. Tuolloin 1934 se jälleen haastoi Kansallisteatteria sen omimmalla alueella, ”Kivi-tulkitsijana”.

Kansallisteatterissa esitettävät *Seitsemän veljestä* esitettiin vielä Kiven juhluvuonnakin 1934 Hemmo Kallion sovituksena, vaikka tosin korostettiin että sitä oli ratkaisevasti uusittu. Juhani esittäjiä olivat Aleksis Raution (1898) jälkeen olleet Teuvo Puro (1907) ja Yrjö Tuominen (1934).

Näyttämösovituksia olivat tuohon mennessä tehneet edellä mainittujen lisäksi tiettävästi myös Tilda Vuori, Eino Kauppinen, Sulo Autere ja Arvi Hyske.

Tampereella *Veljekset* olivat ennen toista maailmansotaa esillä melko säännöllisesti ja lehdissä keskusteltiin eri sovitusten ja versioiden eroista. – Jotkut kannattivat selvästi näytelmänä toimivampaa versiota, jollaiseksi Kallion sovitus Kosti Elon täydentämänä TTT:ssä ymmärrettiin. Kun Wilho Ilmari toi Tampereen Teatteriin 1934 oman sovituksensa, kysyttiin, pitääkö yrittää tuoda näyttämölle ”romania sellaisenaan”, varsinkin jos se pitenee, ja jos vielä lisäksi käytetään kertojaa täyttämään väliosia. Joidenkin mielestä kertojan hahmo ei nimittäin kuulunut lainkaan teatteriin, jossa kaikki tulee selväksi roolihenkilöiden puheen ja toiminnan kautta. Ilmari nimitikin sovitustaan nöyrästi, ei näytelmäksi vaan ”sarjaksi kuvaelmia”.

Wilho Ilmaria, jota pidettiin 1930-luvulla parhaana, ja syvällisimmin Kiveä ymmärtävänä ohjaajana, pyydettiin ohjaamaan *Seitsemän veljestä* elokuvaksi 1937, mikä onkin jäänyt sen jälkeen viimeiseksi elokuvan mittaiseksi näytellyksi romaanin filmatisoinniksi.

JÄLLEENRAKENTAJIEN VELJEKSET

Heti sotavuosien jälkeen tämä Suomen mieskollektiivia kuvaava teos hoiti omaa osaansa sodan jälkeisestä traumasta ja eheytyksen tarpeesta – olihan koko sodanjälkeinen aika eräänlaista jälleenrakennuksen Impivaaraa, jossa piti vain tehdä hurjasti työtä ja uskoa tulevaisuuteen. Nurmijärvellä Taaborinvuoren kesäteatterissa ohjaajana toimi monet vuodet Ari Laine, joka myös rakensi *Veljesten* esitykset 1959 alkaen lähinnä Ilmarin sovitusten mukaisina.

Wilho Ilmari oli uudistanut lopulta Kansallisteatterin *Seitsemän veljeks*en tradition vuonna 1952 harjoittamalla Tauno Palon Juhaniksi, Eeronaan Pentti Siimes. – Tämä maineikas produktio, jossa Ilmari oli omaa sovitustaan kehittänyt eteenpäin, muodostui yhdeksi Kansallisteatterin kansainvälisistä käyntikorteista samalla vuosikymmenellä.

Ikääntyvän Wilho Ilmarin tulkinta taltioitui myös Radioteatterin laajaan versioon, jossa teoksen kukin luku saa noin tunnin kestävän oman jaksonsa. – Mikään ei kuitenkaan estänyt sitä, että kun vuonna 1962 vielä kerran tätä Ilmarin produktiota lämmitettiin, osin jo eri näyttelijöillä, näkemys alkoi hitaudessaan ja paatoksellisuudessaan näyttää museaaliselta. Oli tultu tilanteeseen, jossa klassikoita ei enää voinut ohjata ”klassikon itsensä takia”, vaan jossa ”ohjaajalla tuli olla jotain sanottavaa siitä.”

Modernien Kivi-tulkintojen yhtenä merkkimiehenä on pidettävä dramaturgi ja kirjailija Pekka Lounelaa, joka 1950-luvun Radioteatterissa ohjasi tai esitytti suurimman osan Kiven tuotantoa, erityisesti vähemmän tunnettuja teoksia, kuten *Canzio*, *Karkurit* ja *Olviretki Schleusingenissä*. – Oman sovituksensa *Seitsemästä veljeksestä* Pekka Lounela pääsi toteuttamaan Tampereen Työ-

Seitsemän veljestä. Tampereen Työväen Teatteri 1962. Ohjaus: Pekka Lou-nela. Olavi Ahonen (Simeoni), Veijo Pasanen (Aapo), Veikko Sinisalo (Juha-ni), Lauri Komulainen (Lauri), Pentti Järventie (Tuomas), Vili Auvinen (Eero), Tapio Hämäläinen (Timo). Kuva: Juhani Riekkola / Teatterimuseon arkisto.

Seitsemän veljestä. Suomen Kansallisbaletti 1980. Koreografia: Marjo Kuu-sela. Lauri Lehto (Simeoni), Sakari Tiitinen (Timo), Eero Huttunen (Lauri), Kimmo Sandell (Tuomas), Jarmo Rastas (Juhani), Jyrki Järvinen (Aapo), Aarne Mäntylä (Eero). Kuva: Kari Hakli / Suomen kansallisooppera ja -baletti.

väen Teatterin loistavan näyttelijäkaartin kanssa 1962. Sovituksen erityisyys olivat kohtaukset, joissa veljekset ovat vanhoja ja muistavat nuoruutensa seikkailuja. Elämänkaariajatus tervehdittiin ilolla, mutta tuttu vaiva, sovituksen laajuus vaivasi myös tätä versiota. – Toinen 1960-luvun merkittävä sovittaja oli nuori Jouko Turkka, joka Seinäjoen kaupunginteatterissa 1968 esitti ”mahdollisimman nopean” version teoksesta tappeluineen kaikkineen.

Ritva Holmbergin sovitus ja miehensä Kalle Holmbergin ohjaus Turun Kaupunginteatterissa 1972 joulukuussa avasi uuden ajan siinä, että näyttämökerronnan nopeus, assosiativisuus, kohtausten väliset nopeat ja intellektuaalisesti stimuloivat leikkauskohdat rakensivat kerroksia kertomukselle. – Uutena koettiin myös lasten käyttö alussa ja loppukohtauksen lyhyet estradimaiset episodit veljesten avioliitoista ja loppuelämästä. Hiidenkiven kohtaus ja saapasnahkatornikertomus tulivat lopullisesti mukaan: niiden poisjättäminen ei ollut enää mahdollista teknisiin vaikeuksiin vedoten. Simeonin rooli oli vuosikymmenet nähty joko koomisena tai körttiläiskuvan kautta. Mutta nyttemmin Simeoni yhtenä Kiven mahdollisena omakuvana, alkoholistina ja jostain syystä vanhanapoikana on hallinnut perinnettä jo lähes 50 vuotta, ja hyvä niin.

Holmbergien sovitus ja esityksen maine aiheuttivat sen, että seuraavia *Veljesten* versioita saatiin odottaa pitkään, sillä Holmbergin jalanjälkiin ei uskallettu astua. Ratkaisu löytyi tyylyttelyn seuraavasta asteesta: tanssiteatteri Raatikon taiteellinen johtaja Marjo Kuusela oli ehtinyt tehdä laajaa epiikkaa tanssinäytelmiksi. Hänen oli aika tarttua *Seitsemään veljekseen* – mikä sopi myös Kansallisbaletin imagoon juuri silloin, kun kotimaisen oopperataiteen nousu oli jo hämmästyneenä todettu.

Eero Ojasen ja Marjo Kuuselan tanssiteos *Seitsemän veljestä* 1980, muodostui tyylyttelyssään onnistuneeksi kiteytykseksi, hauskimpana oivalluksena se, miten opeteltavat ”puustaimet” oikeastaan olivatkin klassisen baletin perusasentoja ja liikekieltä. – Veljesten tanssi metsässä oli siis ”villiä ja vapaata”, kunnes he suostuivat tämänkin tekniikan hallintaan. Simeonin rooli nousi tässä – hienosti aikaa uhmaavassa ja monesti uusitussa teoksessa – yhä tärkeämmäksi: hänet voidaan lukea paitsi yksinäisenä myös sukupuolisesti erilaisena, yksinäisyyteen jäävänä vanhukseksi. Marjo Kuusela oli paljossa myös velkaa Holmbergien ajattelulle, tehden kuitenkin selkeitä ja linjakkaita omia ratkaisujaan.

Vasta 1997 alkoi syntyä uusia versioita *Seitsemästä veljeksestä*. Michael Baran ja Antti-Einari Halonen tekivät oman versionsa Kansallisteatteriin ja vuonna 2002 Kari Heiskanen Lahden kaupunginteatteriin – palatakseen *Veljeksiin* vielä uudelleen Ryhmäteatterin Suomenlinnan kesäproduktiossa 2017. Omia sovituksiaan – osana ohjauksensa kokonaiskonseptia ovat lisäksi tehneet Vesa Tapio Valo (2008), Mikko Roiha (2008, Tampereen Työväen Teatteri) ja Lauri Majala (2017, Turun Kaupunginteatteri)

Seitsemän veljeksen ilmeisesti ainoat tunnetut naispuoliset ohjaajat ovat olleet Tilda Vuori Tampereen Työväen Teatterissa 1914 ja Mia Backman Tampereen Teatterissa 1920, edellinen omalla

Seitsemän veljestä. Suomen Kansallisteatteri 1997. Ohjaus: Antti Einari Halonen. Markku Maalismaa (Simeoni), Esa-Matti Pöyhö (Juhani), Antti Pääkkönen (Aapo), Petteri Summanen (Timo), Petri Manninen (Lauri), Juha Varis (Eero), Esa Latva-Äijö (Tuomas).
Kuva: Leena Klemelä / Suomen Kansallisteatteri.

sovituksella, jälkimmäinen Hemmo Kallion tekstipohjalla. Myöhemminkin kun naiset ovat esittäneet veljeksiä, Teater Marsin *Sju bröder* -produktiossa, ohjaaja, sovittaja ja konseptin isä oli Joakim Groth.

Suurin muutos *Seitsemän veljeksen* yli 100-vuotisessa näyttämöhistoriassa on luonnollisesti teatteritekniisen kerronnan nopeutuminen ja väljentyminen. Lavastuskuva- ja kuvaelma-ajattelu välillä suljettavine esirippuineen alkoi 1970-luvun alusta alkaen lopullisesti kadota, ja Brechtiin ja hänen aikalaisiinsa periytyvät nopeammat eepiset kerrontatavat otettiin yhä enenevästi nähtävien romaanisovitusten käyttöön. Tekstisovituksesta tuli myös olennainen osa ohjaajien dramaturgista ajattelua ja tekstitulkintaa. Vaikka kaikki esitykset olennaisesti rakentuvat Juhaniin ja Eeron hahmojen tuottaman komiikan varaan, on yhä tärkeämpää se, että kaikki veljekset saavat tasapainoisen kohtelun. Kolmantena ”tärkeysjärjestyksessä” ollut Aapo on saanut rinnalleen yhä tärkeämmäksi nousseet Laurin ja Simeonin hahmot, joiden kautta Kiven teoksen ulottuvuudet ovat auenneet aiempia aikakausia avoimemmin: näistä tärkeimpinä hierarkkisen yhteiskunnan uhmakas analyysi (Laurin saarnassa) kuin mieltä järkyttävien pelkotilojen analyysin ja kokemuksen kuvaukset (Simeonin unihoireessa).

Näyttämö – maailman lattialankut – on myös seitsemän veljeksen parhaita koteja.

ALEKSIS KIVI – METSÄPOLKUJEN AJATON VAELTAJA

Pekka Niemelä

Noilla aina minulta lemmittyin honkanummien harjanteilla tahdon käyskellä, kivääri käsivarrella, hengittäen raitista ilmaa, koska humiseva tuuli tukkaani pieksee; käyskellä, muistellen Ossianin sankareita, ja puhtaana, sointuvana juoksee veri suonissani, puhtaana, kirkkaana katsoo hymyvä silmäni ilmojen sinertäviin reunoin.

Näin kirjoittaa Aleksis Kivi ystävälleen teatterinjohtaja Kaarlo Bergbomille Siuntiosta. Kiven ystävilleen lähettämästä kirjeestä välittyy kokonaan toisenlainen kuva Kivestä kuin millaisena jälkimaailma on oppinut hänet tuntemaan. Kirjeistä ei välity melankolinen, stressaantunut ja maailmantuskaa kärsivä kirjailija, joka eli vain ”syksystä jouluihin”, vaan reipas metsästä ja luonnon kauneudesta nauttiva aito luontoihminen. ”Metsän poika” Kivi tahtoi olla, ”sankar jylhän kuusiston”. Metsissä vaeltelu ja metsästys olivat Kiven intohimo koko hänen elämänsä ajan. Sanotaan hänen ampuneen ensimmäisen teerensä jo yhdeksänvuotiaana, ja hänestä kehittyikin erittäin tarkkanäköinen luonnon, luonnonilmiöiden ja maiseman havainnoija. Nykyisin häntä kutsuttaisiin maisemaekologiksi. Kiven eloisat luontohavainnot ja maisemakuvaukset metaforineen välittyivät sitten ennen kaikkea hänen pääteokseensa *Seitsemään veljekseen*. Kai Laitisen mukaan poikkeuksena muista aikalaiskirjailijoista Kivi hylkäsi muista kielistä omaksutut lauserakenteet ja uhmasi silloista suomen kielen kielioppia. Kivi halusi suomen kielen, joka on kuin luonto itse, ja hän kuvaa maisemaa suomen omilla ehdoilla: *Suomenmaa*-runossa vihdoinkin suomen kielen kauneus ja suomalaisen maiseman kauneus löytävät toisensa:

*En milloinkaan mä unhottais
sun lempeet taivastas,
en tulta heljän aurinkos,
en kirkast kuuta kuusistos,
en kaskiesi savua
päin pilviin nousevaa.*

Ja kukapa olisi voinut herkemmin kuvata kehrääjälinnun unettavaa hurinaa Tuonelan suviyössä. Tai kuinka ”Sompioniitun pohjassa makasi halla teroitellen korviansa” vaanien veljesten viljasta. Lieneekö Hugo Simbergkin saanut Kiven metaforasta ajatuksen oman ”Hallansa” suuriin korviin? Seitsemän veljeksien kaskenpoltto ja kasken valmistelu ovat suomalaisen kirjallisuuden tarkin ja runollisin kuvaus tästä suomalaisille niin tärkeästä vuosituhansia vanhasta elinkeinosta?

Kivi ei viihtynyt Helsingissä. Alituinen köyhyys ja sairastelu ottivat voimille. Pian ylioppilaaksi tulon jälkeen hän sai mahdollisuuden muuttaa Siuntioon, ja hän pakeni kaupunkia metsäiseen luontoon, maaseudun ihmisten pariin ja intohimoonsa metsästyksen. Metsästä ja metsissä samoilusta hän sai innoituksen kirjoittamiseen, ja pääosa hänen tuotannostaan on kirjoitettu maaseudulla. Myös maaseudulla tavatut ihmiset ”sydänmaan ukot” kertomuksineen olivat hänelle tärkeitä ja antoivat aineksia hänen teoksilleen. Esko Rahikaisen mukaan sysimiilun polttaja, Soltin Simo oli ensimmäinen, joka johdatti Kiven mytologiseen metsään henkiolentoineen. Kivi lienee Suomessa 1800-luvun lopulta lähtien niin vallitsevaksi tulleen taiteilijaelämäntavan esikuva. Silloin lähes kaikki niin kutsutun ”kultakauden” taiteilijat, säveltäjät ja kirjailijat pakenivat kaupunkia maaseudulle, kuka Tarvaspäähän kuten Akseli Gallén-Kallela, kuka Tuusulanjärven ympäristöön kuten Pekka Halonen, Eero Järnefelt ja Jean Sibelius. Taiteilijakolmikko ihaili Kiveä suuresti, ja hänen tuotantonsa oli merkityksellinen innoituksen lähde kunnes suomalaisen taiteen virta vei karelianismiin. Jean Sibelius sävelsi Kiven runoista *Sydämeni laulun* ja *Metsämiehen laulun*. Erik Tawaststjernan mukaan Sibelius on halunnut *Metsämiehen laulussa* korostaa hurmiokkaasti Kiven kaupunginvastaista kapinointia. Erityisesti *Sydämeni laulu* muodostui Sibeliukselle rakkaaksi, koska runossa kehrääjälinnun ääni ja paimenidylli Tuonen vainioilla tavoittivat Tawaststjernan mukaan ”sitä Sibeliusta, jolle alakuloinen mielteliäisyys ja kuoleman aavistelu oli ominaista”. Sibelius soitti *Sydämeni laulun* nuorena kuolleen Kirsti-tyttären parien ääressä jäähyväisiksi rakkaalle lapselleen.

Kiven läheisin ihminen lähiomaisia lukuun ottamatta oli metsänhoitaja August Robert Svanström. Nämä kaksi olivat tunteneet toisensa jo kouluvuosilta, ja ystävysten yhteydenpito jatkui tiiviinä koko Kiven elämän ajan. Siuntion Kivi kirjoittaa Svanströmille:

olisi omituisen viehättävää niin suuressa arvossa pitämäni ystävän kanssa saada pyssy olalla vaeltaa kotimetsissä, esimerkiksi lempiseudussani Kaanaanmaassa jossa lapsena olen paimentanut isäni lehtiä, virittänyt loukkuja ja ansoja sekä vanhempana aina syksyisin metsästänyt. Siellä istuisimme jonkun korkean männyn juurelle, sytyttäisimme piippumme, runoilisimme ja filosofeeraisimme. Se olisi hauskaa.

Myös tämä kirje ilmentää molempien herrojen suurta mieltymystä luonnossa samoiluun. Hyvä kysymys on miten ”filosofeeraus” korkeassa asemassa Suomen metsähallinnossa toimineen Svanströmin kanssa vaikutti Kiven yhteiskunnallisiin näkemyksiin ja tuotantoon? 1850- ja 1860-

luvuilla – *Seitsemän veljeks*n kirjoitustyön aikoihin – suomalaisessa yhteiskunnassa ja elinkeinorakenteessa tapahtui ennen näkemättömiä muutoksia. Valtiopäivät aloittivat säännöllisen toimintansa ja saatiin oma valuutta – markka. Saimaan kanavan ja rautateiden rakentamisen myötä elinkeinoelämä ja erityisesti metsiin perustuva puu- ja sahateollisuus alkoivat kehittyä rivakasti. Metsiä tuhoavia kasken- ja tervanpolttoa ryhdyttiin valtiovallan toimesta voimallisesti rajoittamaan ja suosimaan peltoviljelyä.

Seitsemän veljestä on perinteisesti nähty kuvaukseksi kehitysprosessista, jossa jukuripäinen metsäläinen Suomen kansa opetettiin lukemaan ja laskemaan, ja vihdoinkin sivistyneenä kansana astumaan kansakuntien joukkoon. Uusi aika kehittyvän maa- ja metsätalouden myötä oli alkamassa. Tämä näkemys on epäilemättä oikea mutta kaipaa täydennystä. Kivi oli varmasti perillä 1860-luvun suurista yhteiskunnallisista muutoksista, ja tästä näkökulmasta *Seitsemän veljestä* -teoksen voi nähdä myös suurena ja ymmärtäväisenä kuvauksena kehitysprosessista, jossa perinteiset kaski- ja riistatalous olivat väistymässä peltoviljelyn ja nousevan metsätalouden tieltä. Veljekset kuitenkin haraavat kynsin hampain muutosta vastaan. He muuttavat Impivaaran metsiin ja elelevät siellä riistaa pyytäen ja kaskea polttaen. Veljekset pakenevat yhteiskuntaa, joka

Taaborinvuoren ulkoilmateatteri 2017.
 Kuva: Irja Rättö / Nurmijärven Kivi-juhlat ry.

asettaa heille vaatimuksia ja velvoituksia, mutta joka toisaalta antaisi heille mahdollisuuden vaurauteen ja sivistykseen. Kuitenkin muutos on väistämättä edessä. Veljesten kaski ja siitä saadun viljan polttaminen viinaksi johtaa ylen turmiollisiin seurauksiin. Riistanpyyntikään ei tuo enää elantoa. Apeana toteaa Tuomas Impivaarassa: ”niinhän kuin ilvekset me samosimme menneenä syksynä salot tuhansin ristiin, ja saimme tuskin talveksi ravinnon”. Edessä on väistämätön paluu takaisin sivistyksen pariin, aapisen ottaminen koreasti käteen ja määrätietoinen peltojen raivaaminen elannoksi.

Jos ottaa lähtökohdaksi tuon yhteiskunnallisen rakennemuutoksen, saa *Seitsemän veljeksen* kuuluisin kohta – hiidenkivikohta – uusia allegorisia merkityksiä. Siinä vanhan kaski- ja riistatalouden edustajat, metsästäjäveljekset seisovat pakannallista uskoa ja myyttisiä tarinoita huo-
 kuvan hiidenkiven päällä. Ja heidät on ajanut sinne – ei suinkaan mesikämmen tai verenhimoinen susilauma – vaan karjalauma, joka viittaa maatalouteen ja karjanhoitoon.

Kiven metsästysretkistä ja metsästyssaaliista on hyödyllistä tietoa myös nykypäivän ekologeille ja luonnonsuojelijoille. Svanströmille Siuntioista lähettämässään kirjeessä Kivi kertoo:

Näillä kolmella viimeisellä kuukaudella olen itseäni kuitenkin huvitellut metsäkäynnillä, jolla ajalla saavutin lintuja oikein kosolta, 98 kappaletta, mehtoja, terriä, pyitä, ja vielä kaksi metsäkanaakin.

Kiven saalis kertoo konkreettisesti Suomen metsäluonnossa tapahtuneista suurista muutoksista. Riistalintusaalis – yhteensä 98 lintua – on häkellyttävän suuri ja monilajinen nykypäivään verrattuna. Lajiluettelo myös paljastaa, että vielä tuolloin metsäkanoja eli riekkoja eleli Siuntion soilla. Nykyisin ilmastonmuutoksen ja soiden ojittamisen takia riekko on käytännöllisesti katsoen kuollut sukupuuttoon Etelä-Suomesta. Tehokkaan metsätalouden ja vanhojen metsien häviämisen vuoksi myös metso on käynyt harvinaiseksi Etelä-Suomen metsissä Kiven aikoihin verrattuna.

Nykykirjailijoista Kiveä kaikkein lähimmäksi tulee epäilemättä Veikko Huovinen. Sekä Kiveä että Huovista yhdisti rakkaus metsiin ja he molemmat olivat suomen kielen mestareita. Paljolti Kiven – mutta myös Huovisen – vaikutusta lienee, että metsät kuuluvat olennaisesti kansalliseen identiteettiimme. Pidämme itseämme metsän kansana – ehkä enemmän kuin mikään muu niin sanottu länsimainen kansa. Juuri tästä johtuu, että me kaikki – asumme sitten kaupungissa tai maaseudulla – olemme metsänhoidon ja metsäluonnon asiantuntijoita, ainakin mitä tulee avohakkuihin.

Aleksis Kiven sairauden laadusta ja kuolinsyystä on taitettu runsaasti peistä. Lääkärit Anne Pitkäranta ja Erkki Hopsu ovat analysoineet Kiven kuolemaan johtanutta oireyhtymää ja päätyneet siihen tulokseen, että mahdollinen kuolinsyy – elämäntapojen ohella – oli pitkälle edennyt neurologinen borrelioosi. Puutiaisia ja myös puutiaisen kantamia *Borrelia*-bakteereita esiintyi varmasti jo tuolloin. Ei ole mikään ihme, jos Kivi metsästysretkillään olisi saanut *Borrelia*-tartunnan. Tautia ei vain tuolloin osattu diagnostisoida, kuten ei usein vielä tänään. Metsä jota Kivi niin rakasti, koitui mahdollisesti hänen kohtalokseen. Honkanummen metsäpolku johdattikin Tuonen lehtoon.

KIRJOITTAJISTA

Pekka Niemelä on Turun yliopiston biodiversiteetti- ja ympäristötieteen emeritusprofessori. Niemelä on tutkinut erityisesti pohjoisten metsien ekologiaa ja ihmistoiminnan vaikutuksia metsäekosysteemeihin. Lisäksi hän on julkaissut artikkeleita metsä- ja taidehistorian aloilta sekä esseitä luonnon ja ihmisen kohtaamisista.

Pentti Paavolainen, FT, teatteritieteen dosentti, on julkaissut kolmiosaisen elämäkertatutkimuksen Suomalaisen Teatterin perustajasta Kaarlo Bergbomista sekä osallistunut Aleksis Kiven Kriittisten editioiden toimittamiseen erityisesti näytelmien teatterihistorian osalta. Hänen aiemmat tutkimuksensa ovat käsitelleet suuren maaltamuuton näkymistä teattereiden ohjelmistoissa ja Jouko Turkan ohjauksista. Paavolainen toimi Teatterintutkimuksen ja taiteentutkimuksen professorina Teatterikorkeakoulussa (1993–2007).

Riitta Pohjola-Skarp on teatterin ja draaman tutkimuksen dosentti ja dramaturgi (eläkkeellä); hän on ollut mukana Aleksis Kiven kriittisten editioiden toimituskunnassa ja päätoimittanut Kiven näytelmän Karkurit kriittisen edition (2017).

Vesa Tapio Valo on koulutukseltaan dramaturgi. Hän sovitti ja ohjasi Kiven Seitsemän veljestä Tanssiteatteri Tsuumin ja Maaseudun Sivistysliiton yhteistuotantona 2008.

ASTU NÄYTTELYYN

Suureen huoneeseen, mielikuvitusmetsän siimekseen, olemme keränneet esineitä, asuja ja kuvia Aleksis Kiven eri näytelmistä suomalaisissa ammattiteattereissa tehdyistä toteutuksista. *Nummisuutarit* on ollut suosittu näytelmä kautta vuosikymmenten ja sen toteutusta on sovitettu hyvin vapaasti. Myös *Olviretkä* ja *Kullervo* on esitetty paljon, sen sijaan useat muut ovat jääneet tuntemattommiksi. Koska teatterit eivät aina säilytä näytelmien esineistöä ja toisaalta aika-kin on tehnyt tehtävänsä, useista esityksistä on jälkimaailmalle jäänyt lähinnä kuvia, parhaassa tapauksessa luonnoksia. Yksi tämän huoneen aarre on näyttelyn teemakuvanakin käytetty Matti Warenin luonnos *Kullervon* lavastukseksi Suomen Kansallisteatterissa 1934.

Toinen huone on omistettu kokonaan *Seitsemälle veljekselle*. Teokseen, jota on näyttämöillä esitetty enemmän kuin mitään muuta Suomessa, voit nyt tutustua usean eri median kautta: Kuvina, ääni- ja kuvataallenteina sekä tekstinä. *Seitsemän veljestä* on Kiven pääteos, ja se nousee eri näkökulmista esiin myös näyttelyä varten kirjoitetuissa artikkeleissa.

Kulmahuoneessa siirrymme Kiven aikaan. Kuljemme siinä miljöössä ja ajassa, jossa Aleksis Kivi eli, ja poimimme oheen merkittäviä tapahtumia maailmanhistoriasta. Kivi seurasi aikaansa ja luki paljon, joten on selvä, että hänen tuotantoaan lukiessa kannattaa muistaa, missä maailmassa se on luotu.

Aleksis Kiven elämään voit tutustua joko perinteisemmin seuraamalla seinille koottua aikajanaa tai heittäytymällä rooliin. Astumalla kameran eteen, joka tekoälyn turvin antaa sinulle henkilöllisyyden, joka ehkä oli osa Kiven elämää, ehkä ei, mutta olisi saattanut olla.

Viimeiseen huoneeseen olemme keränneet katsottaviksi sekä elokuva- että näyttämötallenteita Aleksis Kiven teoksiin tai hänen henkilöönsä perustuvista esityksistä. Koska ne edustavat hyvin eri vuosikymmeniä, ne on toteutettu myös hyvin erilaisin tekniikoin.

ALEKSIS KIVEN NÄYTELMÄTUOTANTO PÄHKINÄNKUORESSA

KULLERVO

Kullervo on Aleksis Kiven ensimmäinen näytelmä, ja hän osallistui sillä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran (SKS) kilpailuun 1860. Kullervo voitti kilpailun, mutta sitä ei julkaistu tuolloin. Sen sijaan palkintolautakunta antoi kirjailijalle evästystä, Kivi kirjoitti näytelmän uudelleen ja se ilmestyi vasta vuonna 1864 SKS:n kustantamana.

Kullervon ensiesitys oli Suomalaisessa teatterissa 27.2.1885.

Kullervo pohjautuu Kalevalan taruun, jota Kivi käsitteli hyvin vapaasti. Näytelmä kertoo kahdesta veljeksestä, jotka ovat riitautuneet, ja tästä käynnistyvästä koston kierteestä, joka lopulta tuhoaa molemmat veljekset perheineen. Tapahtumat sijoittuvat kauas myyttiseen ja pakanalliseen menneisyyteen, jolloin yhteiskunnan rakenteet olivat kehittymättömiä, ja valtaa käyttivät heimot ja sukukunnat.

Kalervo, Kullervon isä, riitautuu Untamon eli Unnon suvun kanssa. Unnon miehet surmaavat Kalervon joukot ja koko perheen. Vain poika Kullervo jää henkiin. Hänestä tehdään orja, mutta hän osoittautuu siihen kelvottomaksi. Kullervo tuhoaa tahallaan Unnon metsiä kostaakseen perheensä kohtalon. Hänet yritetään tappaa, mutta siinä ei onnistuta. Kullervo myydään seppä Ilmariselle. Lähtiessään Ilmarisen mukaan Kullervo vannoo kostoa.

Nyyrikki tuo tiedon, että Kalervo vaimoineen ja kaksine tyttärineen onkin elossa. Tieto ei tavoita Kullervoa eikä asiaa kerrota Unnolle.

Ilmarinen lähettää Kullervon paimeneen, mutta Ilmarisen ilkeä emäntä leipoo Kullervon eväisleipään kiven. Kullervo katkaisee puukkonsa, ainoan isän perintönsä, leivän kiveen ja tästä suuttuneena vannoo kostoa ja manaa karhut ja sudet tappamaan karjan, jota hänen piti paimentaa. Sinipiika kertoo hänelle, että hänen isänsä ja äitinsä ovatkin elossa. Mutta Kullervo ei halua uskoa, hän ei halua luopua vihastaan ja kostostaan.

Kullervo palaa paimenesta ilman karjaa. Ilmarisen emäntä haukkuu häntä orjaksi, mistä Kullervo suuttuu, hän haluaa olla vapaa mies. Kullervo tappaa Ilmarisen emännän ja pakenee. Hän pää-

tyy isänsä ja äitinsä luo, jotka eivät aluksi tunne häntä. Kullervo kertoo tappaneensa Ilmarisen emännän, Pohjolan tyttären. Lopulta myös Kullervon henkilöllisyys paljastuu ja hän saa jäädä perheensä luo.

Kullervo ei viihdy isänsä luona, hän hajottaa kaiken mihin koskee eikä saa mitään aikaiseksi. Kullervo palaa metsään, siellä hän tapaa ihastuttavan neidon, jonka viettelee. Selviää että neito on hänen kadonnut sisarensa Ainikki. Sisko hyppää koskeen ja hukuttautuu.

Kullervo palaa kotiinsa, jonne hän ei ole tekojensa vuoksi tervetullut. Hän kertoo myös mitä sisarelle oli tapahtunut ja oman osuutensa siihen. Kullervo katsoo olevansa tuhoon tuomittu, mutta päättää suorittaa kostonsa loppuun. Epätoivoinen ja itsetuhoinen Kullervo lähtee sotaretkelle Untamolaan, eikä hänen kohtaloaan sure kuin hänen äitinsä. Sotaretkellään hän saa tiedon perheenjäsentensä kuolemasta.

Tuhottuaan Untamon suvun Kullervo palaa hetkeksi tyhjälle kotitalalleen ja sieltä jälleen metsään. Kullervo toteaa miekkansa juoneen paljon viatonta verta, ja lupaa sen saavan nyt juoda myös viallista – ja surmaa itsensä.

NUMMISUUTARIT

Kiven toinen näytelmä Nummisuutarit ilmestyi samana vuonna kuin Kullervo (1864), sekin oli ollut tekeillä jo useita vuosia. Nummisuutarit oli Kiven menestyksekkäin teos. Se sai kirjallisuutemme ensimmäisen valtionpalkinnon (tuolloin 2500 markkaa) ohittaen mm. Runebergin Salamiin kuninkaat ja Weckselin Daniel Hjortin. Myös lehdistössä näytelmä sai myönteisen vastaanoton.

Näytelmän esitti ensimmäisen kerran Suomalainen Teatteri Oulussa 24.9.1875.

Nummisuutarit on sijoitettu suomalaiseen maalaismaisemaan, kyliin ja pikkukaupunkiin joskus 1800-luvun puolivälissä. Näytelmä kertoo Eskon epäonnistuneesta kosintamatkasta, jonka taustalla on poikansa voimakastahtoisien Martta-äidin ja isän, suutari Topiaksen, tavoite saada poikansa naimakaupan myötä avioitumisesta lankeava perintö itselleen.

Tarina alkaa suutarimestari Topiaksen kotona Eskon ja hänen kasvattisisarensa Jaanan keskustellessa Eskon tulevasta kosiomatkasta sekä Jaanan haaveesta päästä naimisiin rakastamansa Kriston kanssa. Eskon naima-aikoiden takana ovat hänen vanhempansa, erityisesti äiti Martta. Vanha testamentti lupaa perheen jälkikasvusta ensimmäisenä naimisiin menevälle perintönä 500 riksiä, joten kasvattityttö Jaanan rakastuminen Kristoon saa Martan perintörahojen menettämisen pelossa kiirehtimään poikansa Eskon naittamista.

Topias ja talonisäntä Karri ovat aiemmin tavanneet Puolmatkan krouvissa ja pikkuisen maistissa puhelleet niitä näitä, myös lapsistaan. Tämän tapaamisen seurauksena päätetään lähettää Esko puhemiehensä Mikko Vilkastuksen seurassa kosimaan Karrin tytärtä Kreetaa.

Martta pitää komentoa talossa. Martalla ei ole harhaluuloja pojistaan, Eskoa hän pitää tolvana ja toisesta pojastaan livarista Martta on huolissaan tämän elämäntapojen vuoksi.

Ennen matkalle lähtöä Eskon on saatava naimalupaa varten valtakirja, jota laatimaan tilataan lukkari Sepeteus.

Mikko ja Esko lähtevät matkaan ja saapuvat Karrin talolle, jossa tanssitaan Kreetan ja puusuutari Jaakon häitä. Paljastuu, että keskustelut krouvissa ja koko naimakauppa ovatkin Karrin silmissä olleet pelkkää leikinlaskua. Esko ja Mikko jäävät hämmentyneinä häihin. Petetyksi itsensä tunteva Esko ajautuu kuitenkin pian riitaan pelimanni Teemun ja lopulta muunkin hääväen kanssa. Mikko Vilkastus lietsoo Eskon raivoa. Lopulta Esko ja Mikko pakenevat paikalta kylän miesten ajaessa heitä takaa.

Samaan aikaan toisaalla livari ja Sakeri ovat yhteistuumin ryypänneet kylän hankintoihin ja Eskon häihin tarkoitetut rahat. Martan ja kyläläisten vihan pelossa livari ja Sakeri keksivät lavastaa itsensä etsintäkuulutetun varkaan ryöstön uhreiksi. Sitten miehet lähtevät Puolmatkan krouvin kautta paluumatkalle kohti Topiaksen taloa.

Jaanan kadonneeksi ajateltu isä Niko ilmaantuu maisemiin ja tapaa tiellä lautamies Eerikin. Hän saa tietää tyttärensä ahdingosta ja päättää rientää apuun. Matkalla hän kohtaa Puolmatkan krouvissa livarin ja Sakerin, jotka eivät tunnista häntä. Niko naamioituu etsintäkuulutetuksi varkaaksi saadakseen pidätettynä kyydin perille kylään ja huijatakseen Topiaksen perhettä, jolle haluaa kostaa Jaanan huonon kohtelun. Krouvari on Nikon vanhoja tuttuja ja yhtyy juoneen. Niko tulee krouviin ja kiinniotosta syntyy kiivas tappelu. Lopulta livari ja Sakeri saavat Nikon sidotuksi ja lähtevät viemään häntä kotikylänsä vallesmannille. He uskovat saavansa pidätyspalkkiona 700 riksiä ja siten pelastuneensa.

Esko ja Mikko, kiistelevät maantiellä siitä, kumpi on enemmän syyllinen heidän tilanteeseensa: morsianta ei ole mukana ja kaikki rahat on käytetty. Esko lähtee poimimaan riisiä äidilleen vietäväksi, jotta tämä leppyisi. Paikalle saapuu Kristo, jolle Mikko kertoo mitä on tapahtunut. Kristo lähtee kiirehtimään omaa naimalupaansa. Esko saapuu takaisin paikalle. Mikko saa Eskon juomaan ensimmäisen humalansa, hän jättää Eskon yksin ja pakenee.

Paikalle tulee morsiusparia vastaanottamaan lähetetty kraatari Antres, joka päättyy Eskon kateruuden kohteeksi. Esko kuristaa Antresta ja luulee kauhukseen tämän jo kuolleen. Paikalle tulevat vielä Sakeri ja livari pidättämänsä varkaan kanssa. Antres herää, ja lopulta kaikki jatkavat matkaa rattailla kohti Topiaksen mökkiä.

Topias, Sepeteus ja Martta odottelevat poikien kotiinpaluuta. Topias ja Martta riitelevät vallasta talossaan ja Sepeteus valistaa naisvallan kauheudesta. Lopulta hevoskärryt ajavat pihaan ja livari esittelee rehvakkaasti pidättämäänsä varasta, joka paljastuu Jaanan isäksi.

Jaana ja Kristo saavat lopulta naimaluvan, ja Martta kokee tappion perintöasiassa. Lautamies Eerikki tuo Eskolle tiedon kutsusta käräjille Karrin talossa riehumisestaan. Livaria panevat tilille kyläläiset ja Martta.

Jaana saa perinnön, mutta päättää jakaa sen puoliksi Nummisuutarien perheen kanssa. Näytelmä päättyy sovintoon, jota lopuksi juhliitaan.

KIHLAUS

Näytelmä ilmestyi Kirjallisessa kuukausilehdessä vuonna 1866 ja vuonna 1877 Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana Valittujen teosten ensimmäisessä osassa. Se ei teemastaan huolimatta syntynyt Nummisuutarien jälkeen vaan vasta murhenäytelmän Karkurit jälkeen. Suomalainen Teatteri esitti näytelmän Porissa Hotelli Otavan juhlasalissa vuonna 1872.

Kihlaus, kuten Nummisuutaritkin, on kertomus epäonnisesta naimareissusta. Tällä kertaa reissun tekijänä on arvonsa tunteva nainen, joka etsii itselleen enemmän elintilaa. ”Häviäjänä” on kuitenkin taas hyväuskoinen mies, jonka käsitys itsestään ja mahdollisesta liitosta on täysin epärealistinen.

Kahden varakkaan herrasmiehen taloudenhoitajana toimiva Eeva riitaantuu miesten kanssa ja päättää lähteä pois. Hän on lähettänyt kraatari Aapelille kirjeen, jossa ilmaisee suostumuksensa avioliittoon tämän kanssa. Aapeli on vanhapoika, joka mielihyvin haluaa vaimon.

Eeva saapuu Aapelin ja tämän oppipojan Joosepin asumukseen kihlautuakseen Aapelin kanssa. Kihlajaisjuhlan aikana paljastuu kihlaparin suuri epäsuhta niin iän kuin ajatusmaailmankin suhteen. Todistajaksi kutsuttu Eenokki pitää puheen, jossa hän korostaa avioliiton solmimisen olevan lopullisen ja ”hautaan vievän” sekä muistuttaa samalla Eevan joutuvan ajan lakien mukaisesti alistumaan miehensä määräysvaltaan.

Puheen jälkeen vapaaseen elämään tottunut Eeva tajuaa olevansa avioliiton myötä satimessa ja peruu suostumuksensa. Hienostunut Eeva ei myöskään ole innostunut Aapelin vaatimattomasta asumuksesta. Tästä puolestaan suuttuvat Aapeli ja Eenokki, jotka haukkuvat Eevaa muun muassa ”lutkaksi” ja ”portoksi”. Eevan loukkaannuttua verisesti kihlaus purkaantuu lopullisesti ja asioiden saamaan käänteeseen tyytyväinen Eenokki hakee näytelmän lopuksi Aapelia tanssiin. Hän ei halunnut Eevaa rikkomaan miesten välistä yhteisöä, josta Kivi näytelmän alussa käytti nimitystä ”perhe”. Eeva palaa kaupunkiin ja pettynyt Aapeli jää nuolemaan haavojaan.

OLVIRETKI SCHLEUSINGENISSA

Kivi kirjoitti näytelmän Siuntion-aikanaan kesällä ja syksyllä 1866. Alun perin näytelmän nimi oli Baijerin olutretki eli ”näytelmällinen osotelma neljässä osassa”. Näytelmään suhtauduttiin Kiven aikana torjuvasti, ja se ilmestyi vasta 1916, yli 40 vuotta hänen kuolemansa jälkeen. Ensiesitys oli Helsingissä Vapaan näyttämön lavalla 3.1.1920.

Olviretki Schleusingenissä on Kiven draamatuotannon joukossa ainoa farssi ja eroaa huomattavasti kirjailijan muista komedioista. Se on kirjoitettu teatteriin, näyttämöllä esitettäväksi. Suomalaisen sotilasfarssin perikuvana Olviretki pilkkaa sotilassäätystä, akateemista retoriikkaa ja saksalaista filosofiaa. Näytelmän synnyn taustalla on artikkeli Helsingfors Tidningarissa 16.7.1866, jossa referoidaan saksalaislehden uutista Preussin ja Itävallan sodasta. Uutisessa kerrotaan 8 000 miehen suuruisesta juopottelevasta baijerilaisesta sotajoukosta.

Kivi on antanut sotilailleen mahtavat, antiikkiskaikuiset nimet kuten Anton, Aristarkus, Timoteus, Titus sekä pahimmat juoppolallit Max ja Fuchs. Heitä on seitsemän, mikä tuntuu jo viittaavan eteenpäin Seitsemään veljekseen.

Näytelmässä baijerilainen komppania majailee Schleusingenin pikkukaupungissa. Sotaretki on ollut menestyksellinen. Tarinan pääosassa on juopottelu, mutta sitä kutoo yhteen Timoteuksen yritys luoda suhteita palvelustyttö Marianaan, mikä lopulta onnistuu.

Näytelmän juoniaines on ohut. Pääosa toiminnasta muodostuu juopuneiden baijerilaisten toiluksista ja heidän kapteeninsa Patrikin yrityksistä saada joukkonsa jonkinmoiseen järjestykseen. Alkua ja loppua yhdistää vähäinen rakkausjuoni: vahdissa nuokkuva Timoteus imartelee olutkauppiaa Muraa päästäkseen lähempiin väleihin tämän palvelustytön Marianan kanssa. Preussilaisten vallattua kaupungin tilanne ratkeaa onnellisesti ja Timoteus saa mielittynsä, samalla kun Maura naitetaan härkämäiselle preussilaissoturi Faustukselle. Keskeistä vaikuttajan osaa esittää kuitenkin olut, joka virtailee vuolaana alusta loppuun asti ja ottaa valtaansa niin kekkaloivat sotamiehet kuin heidän ylvästelevän mutta pohjimmiltaan yhtä juopon kapteeninsa Patrikin.

KARKURIT

Kiven kirjeenvaihdon mukaan hän pyrki saamaan näytelmän valmiiksi ennen joulua 1865, ja se ilmestyi eri lähteiden mukaan joko vuoden 1866 syksyllä tai vuoden 1867 puolella.

Karkureita on verrattu Romeoon ja Juliaan ja sen oletetaankin saaneen mm. Shakespearelta saaduista kirjallisista vaikutteista.

Karkurien ensiesitys oli ruotsinkielisenä Uudessa teatterissa Helsingissä 13.12.1872, Suomalaisen Teatterin suomenkielisen version ensi-ilta oli Jyväskylässä 17.10.1877.

Karkurit on näytelmä sukuvihasta ja kielletystä rakkaudesta. Tarinan keskiössä on kahden kartanonomistajan välinen verinen vihanpito, osapuolina on kaksi paronia eli aatelismiestä. Karkurit on sijoitettu erilaiseen ympäristöön kuin Kiven aiemmat näytelmät, maaseudulle kyllä, mutta nyt yläluokkaiseen kartanomiljööseen.

Tapahtumat ennen näytelmän alkua ulottuvat viidentoista vuoden taakse, jolloin Kuuselan paroni Mauno joutui lainaamaan rahaa Viitalan paronilta Markukselta. Laina-ajaksi sovittiin tuo viisitoista vuotta, joka nyt on kulunut umpeen.

Paronien äidit olivat sisaruksia, joten paronit ovat serkkuja keskenään. He kuitenkin riitautuivat poliittisessa selkkauksessa, jossa he olivat eri puolilla. Markus ja hänen ottopoikansa Niilo olivat asettuneet silloista kuningasta vastaan pelastaakseen aateliston etuoikeudet. Kuninkaalle uskollinen Mauno sai tietää juonesta ja uhkasi paljastaa sen. Vihastunut Markus tarttui miekkaan ja haavoittui paronien keskinäisessä taistelussa. Niiloa puolestaan uhkasi teloitus, mutta Mauno pelasti tämän maksamalla summan, jolla oli aikonut kuitata velkansa Markukselle.

Pelastamalla Niilon Mauno menetti velkansa lyhennykseen tarkoitetut rahat. Siitä on alkanut Kuuselan köyhtyminen, joka nyt on koitua kohtalokkaaksi.

Markus on ilmoittanut haluavansa ostaa Kuuselan, toivoen näin nujertavansa Maunon lopullisesti. Hänen ottopoikansa Niilo kuitenkin vehkeilee Markuksen selän takana ja sopii salaa Maunon kanssa hankkivansa tälle riittävästi rahaa, jotta tämä voi maksaa Markukselle velkansa. Ehtona on, että Niilo saa Maunon Elma-tyttären vaimokseen. Mauno suostuu.

Niilolla on kuitenkin vielä kierompi taka-ajatus mielessään: häiden avulla hän saisi Markuksen vihoihinsa, koska tämä katsoisi ottopoikansa pettäneen hänet. Näin hän usuttaa Markuksen Maunon kimppuun toivoen, että kahakka tekee selvän molemmista. Tällöin Niilolle jäisivät sekä Viitala että Kuusela. Niilosta on nimittäin tehty Markuksen perillinen, sillä Markus on julistanut biologisen poikansa, Tykon, perinnöttömäksi. Tämä siksi, että Tyko ja Maunon tytär Elma olivat rakastuneet ja menneet salaa kihloihin isiensä riidasta piittaamatta. Sitten Tyko on lähtenyt Elman veljen Paulin kanssa sotaan. Ennen lähtöä Tyko ja Elma olivat vannoneet pyhän uskollisuudenvalan toisilleen.

Tyko ja Pauli ovat perheidensä tietämättä joutuneet sotavankeuteen Uralille. He palaavat kolmen vuoden jälkeen yllättäen kotiin juuri, kun Niilon ja Elman avioliittosopimus allekirjoitetaan. Auttaakseen isäänsä Elma on suostunut tämän tahtoon ja lupautunut Niilolle. Elma kuitenkin rakastaa Tykoa edelleen, joten Elma päättää myrkyttää itsensä, ettei pettäisi Tykoa. Hänen kas-

vatussisarensa Hanna saa kuitenkin tiedon Elman aikeista ja kertoo siitä Tykolle. Nuoret toimittavat Elmalle tämän tietämättä unilääkettä sisältävän pullon, jota tämä luulee myrkyksi. Se saa hänet näyttämään kuolleelta, vaikka hän onkin vain sikeässä unessa.

Tyko ja Niilo kohtaavat Elman kuolleelta näyttävän ruumiin äärellä ja kuolevat keskinäisessä kaksintaistelussaan. Elma herää pian ja hänkin kuolee, oikeaan myrkkyyneen vai sydämensä murtumiseen, sitä ei tehdä selväksi. Paronien riita saa loppunsa, kalliilla hinnalla.

YÖ JA PÄIVÄ

Kivi lähetti Kaarlo Bergbomille 25.9.1867 ”kolme pientä teosta” pyytäen tätä lukemaan ne ja ilmoittamaan kantansa. Yksi niistä oli Yö ja Päivä, joka heti ilmestyessään 1867 oli saanut myön-teistä palautetta. Muut kaksi olivat Leo ja Liina ja Sankarteos, joka on kadonnut.

Suomalaisen Teatterin kantaesitys oli Oulussa 23.7.1875.

Maalaismiljööseen sijoitettu näytelmä käynnistyy jälleen tilanteesta, jossa kaksi perhettä on pitkällisessä, sovittamattomassa riidassa keskenään. Aikuisten riidan uhri on lapsi, joka on menettänyt näkönsä. Loppu on onnellinen – söpu löytyy, rakkaus voittaa ja Liisa, joka lopussa on jo nuori neito, saa näkönsä takaisin.

Naapurukset Mannila ja Keimo ovat keskenään riidoissa. Sammumaton viha on perua viidentoista vuoden takaa, kun sotajoukon lähestyessä kylää Keimon mielestä olisi pitänyt olla nostamatta kättään ylivoimaista vihollista vastaan, mutta Mannila ei ole tähän suostunut, vaan kerännyt miehiä ja käynyt asein puolustamaan kylää. Vihollinen on polttanut sekä Keimon että Mannilan talot, ja molemmat perheet ovat paenneet järven toiselle puolelle. Tuon tapahtuman yhteydessä myös Keimon 3-vuotias Liisa on menettänyt näkönsä.

Mannilan poika Tapani on kuitenkin rakastunut Liisaan. Keimo ja vaimonsa Anna syyttävät Mannilaa tyttärensä sokeudesta. Mannilan vaimo Saara puolestaan on varma, että Anna on käynyt tietäjien ja noitien luona ja näiden avulla saanut heidän poikansa rakastumaan. Hän on vakuutunut, että vanha Kerttu joka hoitaa Liisaa, on oikeasti noita, joka tekee taikojaan naapurien turmioksi.

Kerttu kauhistelee naapurusten vihanpitoa, myös Tapani on tilanteesta suruissaan. Kerttu paljastaa Tapanille muiden poissa ollessa, että Liisa on parantunut. Toistaiseksi tämä on saanut vasta totutella palautuneeseen näkökykynsä hämärässä kamarissa, mutta jo tänä päivänä Kerttu antaisi hänen tulla ulos ja palannut näkökyky paljastettaisiin kaikille.

Kerttu toivoo, että tämä ihmeellinen parantuminen vaikuttaisi myös naapureiden väleihin. Näin myös tapahtuu. Kylän väki on paikalla todistamassa, kun Mannilan ja Keimon perheet löytävät sovun ja kaikki mennyt on unohdettu.

LEO JA LIINA

Leo ja Liina on varhaisimpia suomalaisia rakkausnäytelmiä. Käsikirjoitus valmistui vuonna 1867. Näytelmä ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana Valittujen teosten toisessa osassa vuonna 1878, ja se esitettiin ensimmäisen kerran Joensuun työvänteatterissa vuonna 1916.

Leo ja Liina on kertomus epäsäätyisestä rakkaudesta, jossa rakkaus voittaa sovinnaisuuden esteet ja loppu on onnellinen.

Leo on lähdössä ikiajoiksi enonsa luo Amerikkaan. Hän on ollut nuoruusvuotensa kasvattipoihana kartanossa, jonka nuori Liina omistaa. Leon kiintymys Liinaan on muuttunut rakkaudeksi, mutta hän ei aio sitä ylpeyttään tunnustaa. Pian käy ilmi, että myös Liinan tunteet Leoa kohtaan ovat muuta kuin äidilliset.

Emännöitsijä Anna on nähnyt Leon enoltaan saaman kuvan, jossa on hehkuva mulattityttö, jota eno on kasvattanut vaimoksi Leolle. Liina kuulee kuvasta ja on kuin ei välittäisi, hän torjuu myös Annan esittämät kysymykset kaikista muista kosijoista. Yksin jäätyään Liina kuitenkin pohtii suhdettaan Leoon ja toteaa, että hänen tunteensa tätä kohtaan varmaan ovat syvemmät kuin hän itsekään on ajatellut. Mahdollisesti myös syy siihen, etteivät muut kosijat kelpaa.

Palvelusväki pahoittelee myös Leon lähtöä ja pohtii miten sopiva pari Leo ja Liina olisivat nyt, kun Leokin on täysi-ikäinen ja Liinakin vielä varsin nuori, vaikkakin kovin korskea. Leon tunteet Liinaa kohtaan ovat paljastuneet hänen vahingossa löytyneistä kirjoitelmistaan. Liinan enolle, Antonille, selviää, että myös Liina on rakastunut Leoon, vaikka ei sitä myönnä. Anton pakottaa nuoret kohtaamaan toisensa, Leon lähtö unohtuu, kun nuoret tunnustavat rakkautensa toisilleen.

LEA

Vuoden 1868 alussa Kivi lähestyi jälleen Kaarlo Bergbomia nostaen esiin kolme eri näytelmää. Ne ovat jo Yön ja päivän yhteydessä mainitut Leo ja Liina, kadonnut Sankarteos ja tällä kertaa tuo kolmas lie ollut Lea. Näytelmiä tarjottiin julkaistavaksi Viipurin Suomalaiselle kirjallisuuden seuralle, mutta seura hyväksyi näytelmistä vain Lean, joka ilmestyi 1869.

Lean ensi-ilta oli 10. toukokuuta 1869 Helsingin Nya Teaternissa. Se oli ensimmäinen teatterilavoilla virallisesti esitetty Kiven näytelmä ja samalla ensimmäinen esitetty suomenkielinen näytelmä. Tapahtumalla oli suuri merkitys koko suomenkielisen ammattiteatterin syntymiselle. Näytelmän herättämän innostuksen johdosta perustettiin samana syksynä Suomalainen Seura, jonka draamaosastosta puolestaan syntyi vuonna 1872 nykyisen Kansallisteatterin edeltäjä Suomalainen Teatteri. Lean osan esitti ruotsalainen näyttelijätär Charlotte Raa, joka kieltä taitamattomana opetteli koko roolinsa suomeksi ulkoa.

Lea perustuu Luukkaan evankeliumin kertomukseen Jeesuksen ja Jerikon kaupungissa vaikuttaneen publikaani Sakkeuksen kohtaamisesta. Näytelmässä Sakkeuksen tytär Lea ja saddukeus Aram ovat rakastuneita toisiinsa, mutta isä haluaa naittaa tyttärensä Aramia varakkaammalle fariseukselle Joasille. Lea on aikaisemmin vastustanut Sakkeuksen suunnitelmia, mutta kuultuaan Jeesuksen opetuksia, hän omaksuu tämän saarnaaman rakkauden opin ja päättää suostua isänsä tahtoon.

Tämän jälkeen tyttärensä päätöksestä liikuttunut Sakkeus haluaa tavata Jeesuksen ja kääntyy itsekin hänen oppiensa seuraajaksi, kuten myös Aram ja Sakkeuksen palvelija Ruben.

Tapahtunut vaikuttaa Lean isään, joka nyt suostuukin Lean ja Aramin avioliittoon. Pettynyt Joas kiroaa heidät kaikki. Kivi on kuvannut Joasin ns. farisealaisuuden perikuvana, jonka toimintaa ohjaa pelkästään rahanhimo ja oman edun tavoittelu.

Tästä huolimatta näytelmän loppuratkaisussa Lea, Sakkeus, Aram ja Ruben kuitenkin – Jeesuksen opetuksien mukaan – siunaavat Joasin.

ALMA

Kivi oli Kaarlo Bergbomin mukaan kirjoittanut Alman roolin Charlotte Raata ajatellen, sen oletetaan syntyneen samaan aikaan kuin Selman juonet ja se mainitaan samoissa kirjeissä sen kanssa. Alma ilmestyi ensimmäisen kerran Koottujen teosten 3. osassa ja sen kantaesitys oli Kotkan kaupunginteatterissa 1950.

Alma on kertomus ihanteellisesta tunteistaan ja toiveikkuudessaan murtumattomasta nuoresta naisesta, joka taipuu muttei taitu. Loppu palkitsee kärsivällisyyden.

Alma on rakastunut, mutta myös surullinen, koska ei usko saavansa vastarakkautta. Äiti Elina suree tyttärensä murhetta. Alma kaipaa myös kaksi vuotta sitten lähtenyt veljeään, mutta Elina koittaa lohduttaa uskomalla että veli palaa.

Conon tuo Alman isoisälle Kasperille tiedon että Alman merille lähtenyt veli Leonard on palannut ja mukana on myös Kilian, juuri tuo Alman salatun rakkauden kohde, joka on myös rakastunut Almaan. Kilian ei kuitenkaan tule Almaa tapaamaan ennen kuin tietää tämän tunteista ja isoisän suostumuksesta.

Elina tulee paikalle. Hänen aloitteestaan hän, Kasper ja Conon sopivat yhteisesti, että Almalle kerrottaisiin ensin vain huonoja uutisia. Että Leonard on kuollut, että Kilian kihlautuu toisen kanssa ja vielä, että rakas isoisä Kasper on lähtemässä sotaan. Vasta sitten kerrottaisiin, että tämä oli hämäystä ja kaikki onkin hyvin päin. Tarkoitus on saada Alman onni vielä suuremmaksi.

Alma kohtaa kaikki vastukset järkyttyneenä mutta toteaa että onhan hänellä vielä äiti. Kun totuus kerrotaan, hän ottaa sen tyynenä vastaan ja loppu päättyy: ”He tulkoot. Minä jalona ja uneksuen seison.”

CANZIO

Canzio oli nähtävästi Kiven viimeinen ennen Seitsemää veljestä kirjoittama teos. Se valmistui todennäköisesti vuonna 1868. Sen näytöksiä julkaistiin erikseen, ja koko teksti ilmestyi ensimmäisen kerran vasta 1916. Osan näytelmästä esitti Suomalainen Teatteri vuonna 1901, mutta vasta näytäntökaudella 1959–60 se oli kokonaisuudessaan Intimiteatterin ohjelmistossa.

Näytelmä sijoittuu levottomaan Italiaan, jossa Kivi ei koskaan ollut käynyt. Maassa on levotonta ja hallinto heikko, rosvoryhmät herättävät pelkoa. Näytelmän päähenkilö rakastuu naiseen, joka paljastuu tarinan pahaksi naiseksi, kotona puolestaan odottaa hyvä ja puhdas morsian Mariamne. Rakkaus saa heikon miehen sekaisin. Näytelmä on tragedia, joka päättyy kuolemaan, mutta myös sovitukseen.

Canzion tapahtumat sijoittuvat aatellislinnaan Arnon rannalle. Linnassa Canzion setä Varro, sisar Rachel ja morsian Mariamne muutamien muiden henkilöiden kanssa odottelevat sankarin paluuta Napolista, jossa tämä on ollut kolme vuotta sotakoulussa. Rachel aavistelee pahaa, ja aavistukset käyvät toteen.

Canzio oli kotimatalla – tietämättään – kohdannut isänsä murhaajan, rosvopäällikön lesken, Flaminian, joka nyt käyttää nimeä Marcia. Canzio on rakastunut voimakkaaseen ja kauniiseen naiseen niin väkevästi, että päättää heti hylätä viileän Mariamnen. Päätöstä paheksuu erityisesti sisar Rachel.

Canzion ystävä, Claudio, tunnistaa Marcian. Claudio on vuosia aiemmin jäänyt ryövärien vangiksi, mutta he ovat Flaminian ehdotuksesta säästäneet hänen henkensä. Claudio on kiitollisuudenvelassa ja lupaa pitää Marcian oikean henkilöllisyyden salassa, jos ei tämä enää tee rikoksia.

Claudio kuitenkin tulee loukanneeksi Marciaa, ja tähän rakastunut Canzio haastaa ystävänsä kaksintaisteluun. Ennen taistelua Claudion palveluspoika aikoo surmata isäntänsä, koska tämä on kurittanut häntä. Viekas Marcia päättää auttaa palveluspoikaa ja antaa tälle myrkkypullon.

Kun kaksintaistelu alkaa, Claudion aistit ovat jo palveluspojan antamasta myrkystä sumentuneet. Hän kuolee ystävänsä miekanpistoon. Kuolemansa hetkellä Claudio kertoo Canziolle, kuka Marcia todella on.

Kauhistunut Canzio tekee eri vaiheiden jälkeen itsemurhan. Marcia vangitaan, mutta hän riisäytyy irti ja surmaa Rachelin. Mariamne päättää mennä luostariin ja Marcia heittäytyy rotkoon.

SELMAN JUONET

Selman juonet (1869) on yksi Kiven ehkä vähiten tunnettuja näytelmiä. Näytelmä jäi Kiveltä kesken, vaille loppuratkaisua. Reilut sata vuotta myöhemmin Ilpo Tuomarila kirjoitti siihen lopun, jota on käytetty myöhemmissä näyttämöversioissa.

Selman juonet, Kiven viimeinen huvinäytelmä, on kepeä näytelmä näytelmässä. Neuvokas Selma, jolla on epätoivottu kosija, saa leikillisellä hämäyksellä paljastettua kosijansa todellisen luonteen ja tarkoitusperät isälleen.

Koronkiskuri Fokas on ihastunut Selmaan ja rakastunut tämän rahoihin – tarkemmin sanottuna Selman isän rahoihin. Umpikiero Fokas lahjoo lääkärin antamaan lausunnon, jonka mukaan hän on menettänyt miestä ja riutuu lemmen tuskissa, jos ei saa Selmaa. Selman isä, kartanonherra Herman, ei halua Fokasin onnetonta kohtaloa harteilleen, ja Fokas saa tahtonsa läpi – Herman lupaa kuin lupaakin tälle kauniin tyttärensä käden.

Matkassa on mutka, Selmalla nimittäin on jo sulhanen. Isän sana on kuitenkin laki, ja isän sana täytyy siis saada muuttumaan, muuten Selma on pian Fokasin vaimo.

Selma ei alistu, vaan yhdessä Kilianin, rakastettunsa kanssa he alkavat pohtia keinoja, miten Selman isä saadaan näkemään Fokaksen todelliset aikeet. Selman kuolleeksi luultu veli Konrad palaa yllättäen kotiseudulle, ja hän ja morsiamensa Thekla osallistuvat juoneen samoin kuin Fokasin palvelija Taavetti.

Fokas on taikauskonen ja haluaa tavata tietäjän ”Lappis-Matin”, jotta tämä tulkitsisi erään unen. Nuoret päättävät, että Konrad, jonka kukaan ei tiedä palanneen, naamioituu Lappis-Matiksi. Fokas tulee Lappis-Mattia tapaamaan, ja muut, myös paikalle houkuteltu Herman, piiloutuvat ja seuraavat mitä tapahtuu. Fokas kuuntelee Lappis-Matin ennustukset ja paljastaa todellisen

halunsa. Hän aikookin jättää Selman ja naida Theklan. Herman on pöyristynyt ymmärtäessään, että Fokas uskoo moista tietäjää. Tähän Kiven teksti päättyy.

MARGARETA

Margareta on Kiven viimeinen teos. Kivi sai aiheen Emil Nervanderin luonnoksesta ja aloitti näytelmän kirjoittamisen syksyllä 1870. Margareta julkaistiin seuraavan vuoden loppupuolella, jolloin Kivi oli jo sairaalahoidossa. Suomalainen Teatteri esitti Margaretan Porissa ensimmäisen kerran 23.10.1872.

Tapahtuma-aika ja -paikka on tarkoin ilmaistu: ”Tapaus on Suomessa, Tampereen tienoilla, Toukokuussa 1808.” Juuri tuolloin, aivan Suomen sodan alkuvaiheessa, Viapori antautui viholliselle.

Näytelmässä eversti Conon ja hänen tyttärensä Margareta ja Karin reagoivat Viaporista tuleviin uutisiin. Kartanolla vallitsee toiveikas mieliala: Viaporiin, jossa soditaan, luotetaan. Kaikki uskovat sen päällikkyyden joutuneen hyviin ja uskollisiin käsiin.

Mieliala romahtaa pian. Ensin saapuu everstin palvelija Matti, joka kertoo, että Viapori on räjäytetty puolustajineen. Vaikka uutinen on surullinen, eversti ja tyttäret ajattelevat että kuoleman kautta Suomen sotilaiden kunnia on pelastettu.

Margaretan sulhanen Anian, joka on nuorena upseerina ollut mukana Viaporissa ja jonka luultiin kuolleen linnoituksen räjähtäessä, palaa yllättäen. Selviää, että kuuluisa linnoitus on antautunut ampumatta laukaustakaan.

Uutinen vastaanotetaan järkyttyneenä ja Aniania syytetään pelkuruudesta. Lopulta he kuitenkin kuuntelevat Anianin kertomuksen Viaporin loppuvaiheista.

Mikään ei kaikesta huolimatta muuta sitä, että sotilaan kunnia on mennyt. Matti lähtee pohjoiseen jatkamaan sota, ja säilyttääkseen kunniansa ja saavuttaakseen sankaruuden myös Anianin on seurattava häntä varmaan kuolemaan. Margareta hyväksyy sulhasensa ratkaisun, ja he päättävät tavata jälleen kuoleman jälkeisessä elämässä ja saavuttaa siellä täyden onnen.

Raija-Liisa Seilo

SEITSEMÄN VELJESTÄ – ROMAANISTA NÄYTTÄMÖLLE

Heini Räsänen

Aleksis Kiven (1834–1872) *Seitsemän veljestä* -romaanin julkaistiin vuonna 1870. Se on suomenkielisen kirjallisuuden perusteos, ensimmäinen suomeksi kirjoitettu merkittävä romaanin. Siitä dramatisoidun näytelmäversion ensiesitys oli vuonna 1898 Suomalaisessa Teatterissa ja viimeisimmät vuonna 2017 Turun Kaupunginteatterissa ja Ryhmäteatterissa Helsingissä.

Romaani kertoo tarinan seitsemän nuoren miehen, orvoksi jääneiden Juhanin, Tuomaksen, Aapon, Simeonin, Timon, Laurin ja Eeron elämästä, sopeutumisesta ja kasvamisesta 1800-luvun Suomessa. Sen voi tulkita olevan esimerkiksi seikkailukertomus, yhteiskunnallinen tai psykologinen kehitysromaanin tai kaikkia niitä. Siinä rikotaan normeja, jotka säätelevät ihmisten yksilöllistä ja moraalista olemassaoloa. Vaikka teoksen kuvaama maailma ja aikakausi ovat kaukana meistä, ne ovat toisaalta lähellä: jokainen voi löytää veljeksistä omia piirteitä ja romaanin tilanteista vastaavuuksia nykypäivään.

Seitsemän veljestä -romaanin on aarreaitta. Teksti on monikerroksinen ja sisältää useita sivuteemoja. Siitä löytyy valtava määrä kirjallisuuden tyylilajeja: kertomakirjallisuutta, runoutta, näytelmää, novelleja, tarinaa, kauhukertomuksia, lauluja, saarnoita, vertauksia... Teoksessa on jopa ennakoitu urheiluselostuksia ja scifitarinoita, ja joitain kertomuksista voi rinnastaa urbaaneihin legendoihin tai muihin nykypäivän uskomuksiin.

Koska teos on niin monitulkintainen ja -tasoinen, siitä on mahdollista tehdä lukemattomia erilaisia dramatisointeja. Eri aikakausina on nostettu esiin piirteitä, teemoja ja sisältöjä, joita juuri silloin on pidetty tärkeinä ja ajankohtaisina.

Seitsemän veljeksien esityksien eetos, esitystraditio, dramatisoinnit sekä roolien tulkinnot pysyivät kuitenkin melko samankaltaisina vuoteen 1972 asti, jolloin Kalle Holmbergin Turun Kau-

punginteatteriin ohjaama versio muutti kaiken. Esitys mullisti tavan, jolla *Seitsemää veljestä* esitetään. Kaikki sen osa-alueet – dramatisointi, ohjaus, näyttelijäntyö, musiikki, lavastus ja pukusuunnittelu – vaikuttivat uudennaisilta, raikkailta ja toivat veljekset ”nykypäivään”. Esityksestä tuli suurmenestys, jota esitettiin vuoden 1975 loppuun asti yhteensä 242 kertaa.

Romaania on sen jälkeen sovitettu ja toteutettu näyttämölle monin uusin ja kiinnostavin tavoin. Esiintyjäkaarti ja näkökulma ovat vaihdelleet. Vuonna 1980 esitettiin Suomen Kansallisoopperassa ensimmäinen *Seitsemän veljeks*en balettiversio. Naiset nähtiin päärooleissa Teater Marsin ruotsinkielisessä versiossa *Sju bröder* vuonna 2001. Kivi-juhlilla Taaborinvuorella vuonna 2005 nähtiin veljesten sijaan *Seitsemän koiraveljestä*. Vesa Tapio Valon dramatisoinnissa ja ohjauksessa vuonna 2008 veljesten äidin hahmo oli tuotu näyttämölle, ja esityksessä käytettiin paljon musiikkia ja akrobatiaa.

Seitsemän veljestä on Suomen kolmanneksi esitetyn näytelmä. Siitä on nähty eri versioita ammattiteattereissa ainakin 139 kertaa. Ainoastaan Kiven *Nummisuutarit* ja Teuvo Pakkalan *Tukkijoella*-musiikkinäytelmä ovat olleet sitä suosituimpia. Pian *Seitsemän veljestä* kirii niiden ohi, koska näytelmästä esitetään lähes vuosittain uusia versioita.

Seitsemän veljestä. Turun Kaupunginteatteri 1972. Ohjaus: Kalle Holmberg. Vasemmalta Ilari Paatso (Lauri), Esko Salminen (Juhani), Heikki Kinnunen (Aapo), Juha Muje (Eero), Heikki Alho (Simeoni), Arno Virtanen (Timo), Juha Hyppönen (Tuomas). Kuva: Juha Lukala / Turun Kaupunginteatteri.

ALEKSIS KIVI JA AIKA

Kertomus Kiven vuosikymmenistä on kuvattu kuin ajan virta, jota värittävät ja muokkaavat tapahtumat maailmalla ja Suomessa, yhteiskunnallinen kehitys. Osana virtaa kulkevat myös Kiven elämän käänteet, joihin kirjallinen työ nivoutuu.

Tutustu Aleksis Kiveen sekä ottamalla selvää, millaisessa maailmassa hän oikeasti eli että laajentamalla kokemustasi siirtymällä siihen fiktiivisessä hahmossa.

Olemme tekoälyn avulla luoneet kuviteltuja henkilöitä, joista jonkun kamera valitsee sinulle kunhan uskaltaudut sen eteen. Saat roolin, ja näytöille avautuu kertomus sen mukaan, kuka mahdollisesti olet ja mikä oli roolisi Aleksis Kiven elämässä – saat silminnäkijähavainnon Aleksis Kivestä!

Osa silminnäkijöistä on kuviteltuja, osa perustuu todella eläneisiin ihmisiin. Kursiivilla merkityt lauseet ovat suoria lainauksia Aleksis Kiveltä.

Hahmot on elämäkertojen pohjalta kirjoittanut Vesa Tapio Valo. Tekoälysovelluksen on suunnitellut ja toteuttanut Aku Meriläinen. Kuvituksen ja historiallisen aikajanan on suunnitellut Topi Vainikainen. Historiallisen aikajanan graafisen ilmeen on suunnitellut Mia Kivinen.

Palojokea

Vuotta 1830 kutsutaan Euroopan ensimmäiseksi hulluksi vuodeksi (Vapaus johtaa kansaa). Euroopassa aletaan rakentaa rautateitä, jotka yhdistävät alueita ja kansakuntia ja luovat pohjaa teollisuuden ennen näkemättömälle kehitykselle.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura perustetaan vuonna 1831. Seuran nimeä varten Lönnroth keksii käsitteen kirjallisuus. Aletaan kerätä erityisesti kansanrunoutta, joka alkaa toimia pohjana myös kirjallisuuden – ja kansakunnan – kehitykselle. Tämän pohjalta syntyvät Kalevala (1835, 1849) ja Kanteletar (1840).

Aleksis syntyy 10.10.1834 Palojoella räätäli Eerik Stenvallin ja sepäntytär Annastiina Hambergin neljäntenä poikana. Ennen häntä on syntynyt Johannes (Juhani/Janne/Hanne), Emanuel (Manu) ja Albert (Alpertti). Aleksiksen jälkeen syntyy vielä yksi tytär, Agnes.

18:30

Helsinki

MAAILMA SINUN KÄSISSÄ

Helsinki on pikkukaupunki, joka on monumentaalista keskustaa lukuun ottamatta puutalovaltainen. Siitä on vuonna 1812 tehty Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupunki, johon on keskittynyt varuskunta-, yliopisto- ja virkamiehiä. Tästä syystä sen asujaimisto on selvästi miesvoittoinen. Kaupunkia määrittelee myös ajan sääty-yhteiskunnan tiukat rajat.

1844. Kirjailija ja naisasianainen Minna Canth syntyy.

Aleksiksen koulutie alkaa Nurmijärvellä 1841. Hän käy muutamaa eri otteeseen Malakias Costianderin kiertokoulua. Tärkeimpänä antina on lukutaidon saavuttaminen.

1846 Aleksiksen koulutie jatkuu Helsingissä.. Aleksis käy ensin vuoden Ukko Granbergin valmistavaa koulua Katajanokalla oppiakseen ruotsin kielen. Opittuaan kielen hän siirtyy ala-alkeskouluun Kirkkokadulle suorittaen kaksivuotisen kurssin vuodessa (1847–1848)

Aleksis opiskelee Fredrik Cygnénin luokalla.
Aleksiksen opinnot alkavat hyvällä menestyksellä.
Luokalleen. Lopulta vuonna 1850

1840

18

Kauppatori

1848

Ympäri Eurooppaa esiintyy useita erilaisia kumousliikkeitä. Tämän takia vuotta 1848 kutsutaan Euroopan hulluksi vuodeksi.

Suomeen tämä heijastuu sensuuriasetuksen säätämisenä: vuosina 1850–1860 voimassa olleen asetuksen mukaan muun kuin uskonnollisen ja taloudellisen kirjallisuuden julkaiseminen suomeksi on kiellettyä.

Eurooppalaiset ristiriidat johtavat Krimin sotaan, jota käydään vuosina 1854–56. Suomessa sota tunnetaan myös Oolannin sotana, sillä yksi sen näyttämöistä syntyy Ahvenanmaalle ja Suomen rannikolle.

Helsingissä sota näkyy vuonna 1855 Viaporin pommituksena, jota kaupunkilaiset seuraavat mantereelta. Aleksanteri II:sta tulee Venäjän keisari ja Suomen suuriruhtinas.

ukuun
n
ata-
mies-
tiukat rajat.

je jatkuu Helsingissä.
n Ukko Granbergin valmistavaa
biakseen ruotsin kielen.
rttyy ala-alkeskouluun Kirkkokadulle
kurssin vuodessa (1847–1848)

Aleksis opiskelee Fredrik Cygnaeuksen johtamassa yläalkeiskoulussa 1848–1851. Aleksiksen opinnot alkavat hyvin, mutta sitten hän alkaa jäädä useamman kerran peräkkäin luokalleen. Lopulta vuonna 1852 hän eroaa koulusta ja alkaa opiskella itsenäisesti.

1857 Aleksis saa tukea kirjoittajuuteen 30 ruplan arvoisen "kehotuspalkion" käytöksen johdosta. Aleksis on iha- yksityisesti ylioppilaaksi 14.12. Ku

Näytelmät Ma
(pohja Numm

Aleksis asuu Palmqvistien perheessä ja on iästunut perheen tyttäreeseen Albinaan. Aleksis kosii Aleksis kosii Albinaa kesällä/syksyllä 1854, mutta saa rukkaset.

1855–56 Aleksiksen kirjoittajan lahjat alkavat saada tunnustusta. Cygnaeus palkitsee hänet 30 ruplalla ja kehotuksella kirjoittaa suomeksi.

1850

Helsingin yliopisto

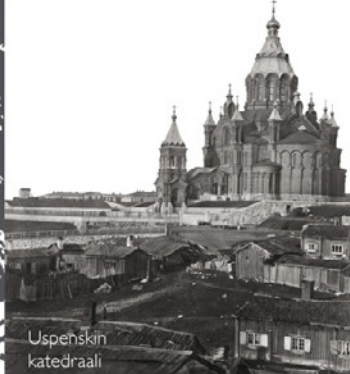
Arkadia-teatteri

1860

Arkadia-teatteri

Uspenskin katedraali

Lapinlahden sairaala

in Venäjällä. Tätä ennen talonpojat ovat olleet
votota he eivät voi omistaa ja joita he eivät voi muuttaa.

ssota, jota käydään vuosina 1861–65.
valtioiden voittoon johtaa orien
Yhdysvalloissa.

en aikojen keskeisiä teoksia: muiden muassa Hugon Kurjat vuonna 1862,
tojevskin Rikos ja rangaistus 1866 ja Idiootti 1868 sekä Ibsenin Peer Gynt 1867.

rkkan. Tätä ennen Suomessa on
in Ruotsin riikintaalareita (riksejä)
ainoastaan ruplaa.

n ensimmäinen rautatie valmistuu
in ja Hämeenlinnan välillä. Viralliset
et ovat 17.3.1862.

Preussin–Itävallan sodasta, "seitsemän viikon sodasta"
1866, kirjoitettu lehti-ilmoitus inspiroi Aleksista
kirjoittamaan näytelmänsä Olviretki Schleusingenissa.

Pietarin rata (Riihimäki-Viipuri-Pietari) valmistuu 1870 ja Suomi yhdistyy
Venäjään ja tätä kautta muuhun Eurooppaan.

Saksan keisarikunta syntyy 1871 Preussin kuningaskunnan

Suomea kurittaa vuosina 1866–1868 laajamittainen
nälänhätä ja jopa kahdeksan prosenttia väestöstä kuolee.
Ravinnon etsintä sai suomalaiset liikkumaan ympäri maata.

Aleksiksen entiselle asuin- ja kouluseudulle
Katajanokalle valmistuu 1868 Uspenskin katedraali.

1866. Kansakouluasetus siirtää lasten perusopetuksen kirkkojen alaisuudesta
kunnan tehtäviin. Kansakouluja ei alussa ole pakko perustaa, ja niitä
perustetaan verkkaisesti. Oppivelvollisuuslaki hyväksytään vasta vuonna 1921

Lean esitys 1869 on merkkipaalu suomalaisen teatterin kehityksessä. Pääroolissa on
syntyinen Charlotte Raa, joka tulkitsee roolin suomeksi osaamatta kieltä itse. Näytelmä
herättämän innostuksen johdosta perustetaan samana syksynä Suomalainen Seura, ja
draamaosastosta syntyy vuonna 1872 nykyisen Kansallisteatterin edeltäjä Suomalainen

1863 Aleksiksen äiti Annastiina kuolee 70-vuotiaana. Aleksis asuu ruotsinkielisessä
Siuntion pitäjässä vuodesta 1863 aina lopulliseen haaksirikkoonsa vuoteen 1871 saakka.
Hänellä on kiinteä suhde Fanjunkarsin torpan emännöitsijään Charlotta Lönnqvistiin.
Siuntiossa hän pystyy keskittymään kirjoittamiseen ja lukemiseen.

Lea saa ensi-iltansa Nya Teaternissa 10.5.1869. Aleksis ei ole läsnä
ensi-illassa. - Aleksis kirjoittaa luultavasti **Almaa** ja **Selman juonia**.

Aleksiksen ainoaksi jäävä romaani **Seitsemän veljestä** ilmestyy neljän
ensimmäinen suomenkielinen romaani. Suomen kielen ja kirjallisuuden p
lyrmää romaanin läysin Finlands Allmänna Tidningissä. Arvovaltaisen pro

muun muassa Cygnaeusken
Kalevala-luentoja. Opintoistaan
skaan tutkintoa suorittakaan.

onsistorin 25 ruplan
dessa Suomessa
konsistorin arkistosta.

telmällään **Kullervo**.
i evästyksiä näytelmän
elmä julkaistaan vuonna 1864.

1864 SKS julkaisee Kullervon ja maksaa 125 ruplaa eli 500 markkaa. Kauppoihin
kirja tulee seuraavana syksynä. **Nummisuutarit** Kivi julkaisee omakustanteena
ennen joulua. Se palkitaan ensimmäisellä valtionpalkinnolla ja päihittää muun
muassa Runebergin Salamiin kuninkaat ja Weckselin Daniel Hjortin.

Näytelmä **Karkurit** on kirjoitettu ainakin pääosin vuoden 1865 aikana.

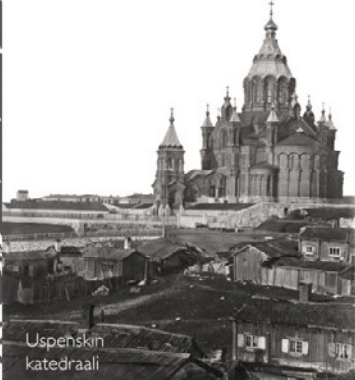
1866. Aleksis kirjoittaa näytelmiään **Kihlaus** ja **Olviretki Schleusingenissa**,
jonka ensiesitys on kuitenkin vasta vuonna 1920. **Kanervala** ilmestyy
Aleksiksen omakustanteena.

Aleksis kirjoittaa luultavasti **Canziota** 1867–1869.

Margareta ilmestyy 1871. Aleksiksen mielisairaus pahe
klinikkaan, josta hänet lähetetään Lapinlahteen. Lapinlah
erittäin raskaita ja todennäköisesti vain mielenterveyttä

Aleksis siirretään Lapinlahdesta parant
1.3.1872. Tämän jälkeen hän ehti elää
tehtyjä kuvia on tehty hänen kuolinvu

1870

Uspenskin katedraali

Lapinlahden sairaala

Kuolinmökki

Seitsemän viikon sodasta”
piiri Aleksista
tki Schleusingenissa.

Pietarin rata (Riihimäki-Viipuri-Pietari) valmistuu 1870 ja Suomi yhdistyy rautateitse Venäjään ja tätä kautta muuhun Eurooppaan.

Saksan keisarikunta syntyy 1871 Preussin kuningaskunnan johtamana.

1868 laajamittainen
enttä väestöstä kuolee.
kkumaan ympäri maata.

Aleksin entiselle asuin- ja kouluseudulle
Katajanokalle valmistuu 1868 Uspenskin katedraali.

opetuksen kirkkojen alaisuudesta
pakko perustaa, ja niitä
ki hyväksytään vasta vuonna 1921

Lean esitys 1869 on merkkipaalu suomalaisen teatterin kehityksessä. Pääroolissa on ruotsalais-syntyinen Charlotte Raai, joka tulkitsee roolin suomeksi osaamatta kieltä itse. Näytelmän herättämän innostuksen johdosta perustetaan samana syksynä Suomalainen Seura, jonka draamaosastosta syntyy vuonna 1872 nykyisen Kansallisteatterin edeltäjä Suomalainen Teatteri.

u ruotsinkielisessä
a vuoteen 1871 saakka.
harlotta Lönnqvistiin.

Lea saa ensi-iltansa Nya Teaternissa 10.5.1869. Aleksis ei ole läsnä ensi-illassa. - Aleksis kirjoittaa luultavasti **Almaa** ja **Selman juonia**.

Aleksin ainoaksi jäävä romaani **Seitsemän veljestä** ilmestyy neljänä viikona 1870. Se on ensimmäinen suomenkielinen romaani. Suomen kielen ja kirjallisuuden professori August Ahlqvist tyrmää romaanin täysin Finlands Allmänna Tidningissä. Arvovaltaisen professorin tilytys vaikuttaa laajasti.

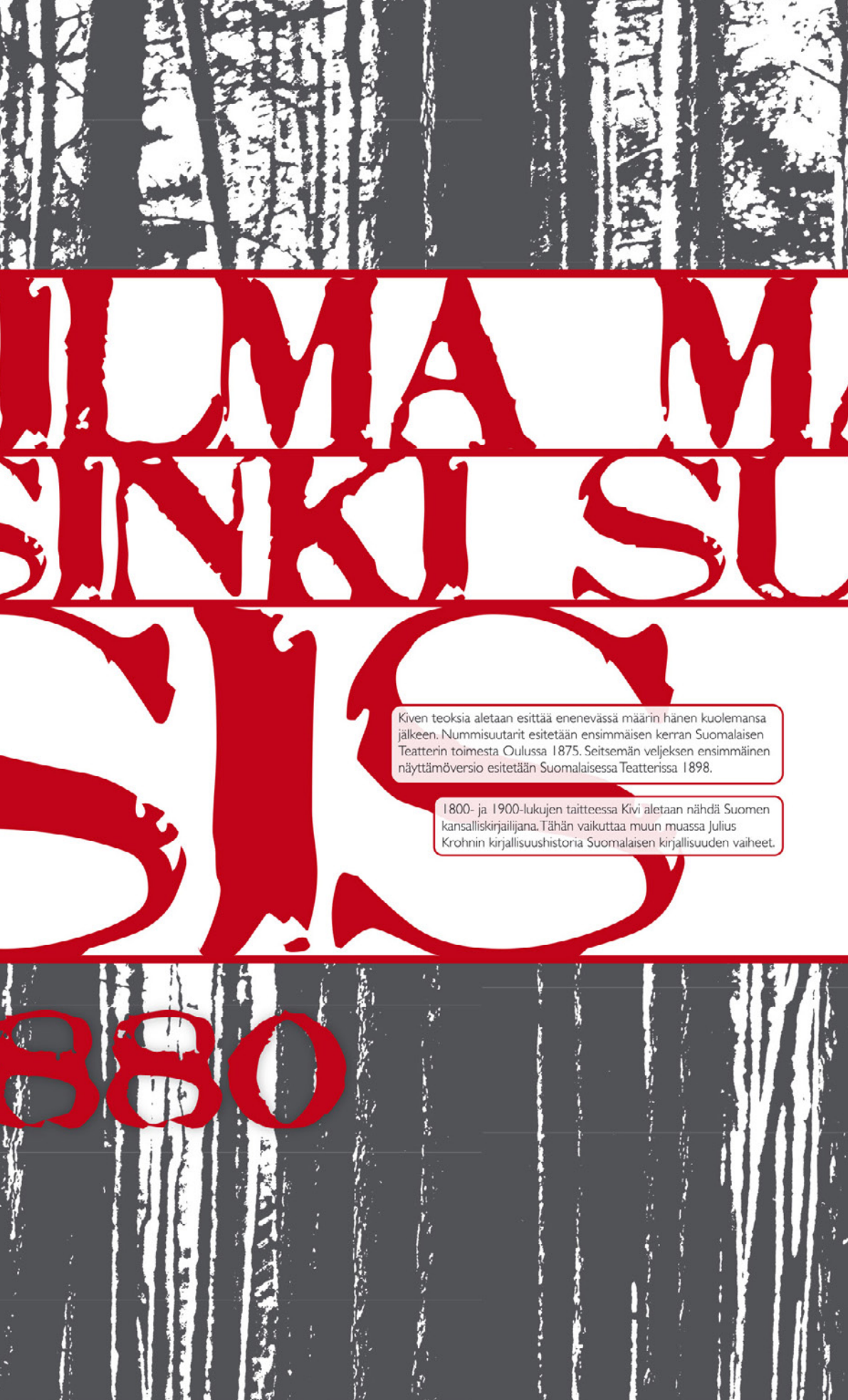
Margareta ilmestyy 1871. Aleksin mielisairaus pahenee. Hän lähtee Siuntioista Uuteen klinikkaan, josta hänet lähetetään Lapinlahteen. Lapinlahdessa annettavat hoidot ovat erittäin raskaita ja todennäköisesti vain mielenterveyttä pahentavia.

äytelmiään **Kihlaus** ja **Olviretki Schleusingenissa**,
enkin vasta vuonna 1920. **Kanervala** ilmestyy
ena.

Aleksis siirretään Lapinlahdesta parantumattomaksi katsottuna veljensä Albertin hoiviin Tuusulaan 1.3.1872. Tämän jälkeen hän ehti elää vielä joulukuuhun, kunnes 31.12. kuolee. Tunnetuimpia Kivistä tehtyjä kuvia on tehty hänen kuolinvuoteellaan. Hautajaiset pidetään 4.1.1873 Tuusulan kirkkomaalla.

Aleksis kirjoittaa luultavasti **Canziota** 1867–1869.

1870

Kiven teoksia aletaan esittää enenevässä määrin hänen kuolemansa jälkeen. Nummisuutarit esitetään ensimmäisen kerran Suomalaisen Teatterin toimesta Oulussa 1875. Seitsemän veljeksien ensimmäinen näyttämöversio esitetään Suomalaisessa Teatterissa 1898.

1800- ja 1900-lukujen taitteessa Kivi aletaan nähdä Suomen kansalliskirjailijana. Tähän vaikuttaa muun muassa Julius Krohnin kirjallisuushistoria Suomalaisen kirjallisuuden vaihteet.

AIKAJANAN KUVALÄHTEET

Palojokea 1909.

Kuva: Museovirasto / Historian kuvakokoelma.

[Kuva Finnassa](#)

Helsingin kartta. F. Liewendalin litografia, Stentryck af F. Tengström 1837 / Helsingin kaupunginmuseo.

[Kuva Finnassa](#)

Kauppatori 1860–80. Kuva: tuntematon / Helsingin kaupunginmuseo.

[Kuva Finnassa](#)

Helsingin yliopisto 1860-luku.

Kuva: Carl Adolf Hårdh / Helsingin kaupunginmuseo.

[Kuva Finnassa](#)

Arkadia-teatteri. Värilitografia: Värilitografia: Frans Oskar Liewendal 1866. Kuva: Riitta von Koch / Helsingin kaupunginmuseo.

[Kuva Finnassa](#)

Uspenskin katedraali 1868.

Kuva: Eugen Hoffers / Helsingin kaupunginmuseo.

[Kuva Finnassa](#)

Lapinlahden sairaala 1913.

Kuva: Museovirasto / Historian kuvakokoelma.

[Kuva Finnassa](#)

Kuolinmökki

Kuva: Museovirasto / Historian kuvakokoelma.

[Kuva Finnassa](#)

Kuvien käyttöoikeus: [CC BY 4.0](#)

FILMI- JA NÄYTTÄMÖTALLENTEITA

Kinoon olemme keränneet videomateriaalia eri vuosikymmeniltä: joko Kiven teosten esitystoteutuksia tai Kiveä henkilönä käsitteleviä tallenteita. Kavalkadissamme on kolme osaa. Elämäkerralliset, Kiveä itseään käsittelevät teokset muodostavat ensimmäisen osan. Toisessa osassa sukellamme Suomi Filmin ja varhaisen televisioteatterin avulla kameralle tehtyihin toteutuksiin. Viimeisessä osassa taas näemme katkelmia näyttämölle toteutetuista Kiven teoksista.

Ensimmäisessä osassa on kolme fiktiivistä kuvaa Kiven elämästä. Ensimmäinen näyte on avauskohtaus Veijo Meren kirjoittaman näytelmän Aleksis Kivi Kuopion kaupunginteatterin esityksestä vuodelta 1983, joka tarjoaa pohjustuksen Aleksis Kiven myöhempisiin vaiheisiin. Tästä siirrymme elämäkertaelokuvaan Minä elän (1946). Katkelma tuo esiin Kiven näytelmän Lean kirjoitus- ja esitysajan: esitystä pidetään Suomen ammattimaisen teatterin syntynä – ja nimihenkilö Leaa esitti ruotsinkielinen, suomea taitamaton Charlotte Raa.

Elämäkerrallisen osuuden päättää Ilpo Tuomarilan Yössä Gehennan, joka luo kuvitteellisen tilanteen kahden kirjailijasuuruuden, Aleksis Kiven ja Josef Julius Wecksellin, kohtaamisesta Lapinlahden mielisairaалassa. Ensimmäisessä katkelmassa on mukana myös Kiven omaa tekstiä. Toisessa katkelmassa näemme erään tulkinnan tuon aikaisessa mielisairaalahoidossa käytetyistä vesihoidoista.

Toiseen osaan on kerätty kolme katkelmaa kameralle tehdyistä Nummisuutarit-näytelmän esityksistä. Ensimmäisenä on katkelma Erkki Karun ohjaamasta mykkäelokuvasta Nummisuutarit (1923). Mykkäfilmin lisäksi näemme kaksi katkelmaa TV2:n Teatteritoimituksen tuotantoa olevasta Eino Salmelaisen ohjauksesta: Eskon häämatka ja Puolimatkan krouvi vuodelta 1967.

Nummisuutareiden maailma avaa myös kolmannen osan, jossa esittelemme suomalaisille teatteri- ja tanssinäyttämöille 1990-, 2000- ja 2010-luvuilla tehtyjä Kivi-tulkintoja. Nummisuutareiden teatterikatkelma on Kajaanin kaupunginteatterin vuoden 2002 toteutuksesta.

Karkurit-näytelmästä näemme kaksi erilaista toteutusta: ensimmäinen on Juha Hurmeen Ylioppilasteatterin pienehkään tilaan ohjaamasta versiosta vuodelta 1995, toinen Kari Heiskasen ohjauksesta Lahden kaupunginteatterin suurelle näyttämölle (2006). Näemme kaksi erilaista näyttämösovitusta kohtauksesta, jossa Elma luvataan Niilolle. Suurella näyttämöllä vaihdolla on tanssillinen koreografia toisessa Lahden kaupunginteatterin esityksestä poimitussa katkelmassa.

Liikkeellä ja äärimmäisen pelkistetyllä näyttämökuvalla Kullervon maailmaan johdattaa Sami Henrik Haapalan tanssiteos.

Topi Vainikainen

TALLENTEIDEN TEKIJÄTIEDOT

OSA I

1. *Aleksis Kivi*. Kuopion kaupunginteatteri 1983. Kirjoittanut Veijo Meri, ohjaus Raija-Sinikka Rantala, lavastus Leo Hokkanen, puvut Tuovi Räisänen, valot Simo Leinonen. Rooleissa Jarmo Tulonen (Aleksis), Tuure Himanka (Juhani/Forssell/Yrjö-Koskinen), Pertti Itkonen (Emmanuel/Bergbom), Mauri Saikkonen (Albert/Nervander/Meurman), Veikko Tiitinen (Isä/Snellman/Ahlqvist), Kati Hannula (Äiti/Wecksell), Rauha Valkonen (Charlotta), Eeva-Kirsti Komulainen (Hilda), Seija Haarala (Amanda), Eeva Salmi (Agnes), Arto Heikkilä (Swan), Erkki Björkbacka (Aleksin koulutoveri). Katkelman kesto 3'00 min.

2. *Minä elän*. Suomi-filmi 1946. Käsikirjoitus Elsa Soini, ohjaus Ilmari Unho, tuottaja Risto Orko, kuvaus Uno Pihlström, leikkaus Elle Hongisto, äänitys Hugo Ranta, musiikki Tauno Pytkäinen, lavastus Erkki Siitonen, naamiointi Aarne Kuokkanen, järjestäjä Onni Timonen. Rooleissa mm. Rauli Tuomi (Aleksis Kivi), Emil Saarinen (Kaarlo Bergbom), Ghedi Lönnberg (Charlotte Raa). Katkelman kesto 3'52 min.

3. *Yössä Gehennan*. Suomen Kansallisteatteri 1984. Kirjoittanut Ilpo Tuomarila, ohjaus Katariina Lahti, musiikki Eero Ojanen, lavastus Elisabeth Åström, puvut Anneli Qveflander ja Elisabeth Åström. Rooleissa Pekka Autiovuori (Aleksis Kivi), Lars Svedberg (Josef Julius Wecksell), Katja Salminen (potilas Olga Faarwell), Anja Pohjola (ylihoitaja Gimberg), Ismo Kallio (ylilääkäri Saelan), Martti Katajisto (saarnaaja). Katkelmien kesto 3'02 + 1'23 min.

OSA II

1. *Nummisuutarit*. Suomi-Filmi 1923. Käsikirjoitus Artturi Järviluoma, ohjaus ja leikkaus Erkki Karu, lavastaja Carl Fager. Rooleissa Axel Slangus, Konrad Tallroth, Märta Hansson, Åke Svensson. Katkelman kesto 3'35 min.

2. *Eskon häämatka*. YLE TV2 Teatteritoimitus 1967. Sovitus ja ohjaus Eino Salmelainen. Rooleissa Lauri Leino (Topias), Elna Hellman (Martta), Seppo Mäki (Mikko Vilkastus), Tapani Perttu (Esko). Katkelman kesto 1'27 min.

3. *Puolimatkan krouvi*. YLE TV2 Teatteritoimitus 1967. Sovitus ja ohjaus Eino Salmelainen. Rooleissa Ossi Kostia (eno Sakeri), Lauri Komulainen (livari), Olavi Ahonen (Krouvari). Katkelman kesto 3'36 min.

OSA III

1. *Nummisuutarit*. Kajaanin kaupunginteatteri 2002. Sovitus ja ohjaus Samuli Reunanen, lavastus Markku Hernetkoski, pukusuunnittelu Riitta Raunio-Mileva, valosuunnittelu Niko Kurola, äänisuunnittelu Ilari Miikkulainen, koreografia Sonja Ryhänen, kampaukset/maskeeraus Tarja Torniainen. Rooleissa Leena Somu (lukkari Sepeteus), Kari Suhonen (suutarimestari Topias), Elina Hurme (Martta), Johannes Korpiaakko (Esko), Lassi Alhorinne (livari), Esko Vatula (Niko/Karri/Jaakko), Sonja Ryhänen (Jaana), Matti Jääskeläinen (Kristo/Jaakko), Teija Töyry (Kreetta/Anna-muori), Vesa Kaikkonen (Sakeri), Hannu Friman (Antres/Teemu), Kalle Pakkala (Mikko Vilkastus), Teuvo Viljakainen (Eerikki), Katriina Hänninen (Leenan-Kalle/Krouvari). Katkelmien kesto 2'24 + 3'36 min.

2. *Karkurit*. Ylioppilasteatteri 1995. Sovitus ja ohjaus Juha Hurme, lavastus ja puvustus Essi Hurme, valot Kaisa Hakkarainen. Rooleissa Ari Eilola (parooni Markus), Jaakko Murtomäki (Tyko), Minttu Mustakallio (Herra Charlemagne), Stefan Karlsson (Parooni Mauno), Ville Myllyrinne (Pauli), Matleena Kuusniemi (Herra Bertram), Kaisa-Liisa Tuominen (Elma), Paavo Järvenpää (Niilo), Heta Haanperä (Hanna), Harri Koivisto (Yrjö), Misa Palander (Martti), Perttu Hallikainen (eräs paimenpoika Viitalassa), Lorenz Backmann, Tuulia Pakarinen, Michel Lacza. Video: HYY:n elokuvaryhmä. Katkelman kesto 2'53 min.

3. *Karkurit*. Lahden kaupunginteatteri 2006. Sovitus ja ohjaus Kari Heiskanen, lavastus Kimmo Siren, puvut Marja Uusitalo, valosuunnittelu Harri Peltonen, äänisuunnittelu Sami Järvinen. Rooleissa Mikko Jurkka (parooni Markus), Jussi Puhakka (Tyko), Uula Laakso (parooni Mauno), Tom Petäjä (Pauli), Cécile Orblin (Elma), Iikka Forss (Niilo), Anna Pitkämäki (Hanna), Jori Halttunen (Yrjö), Jarmo Tulonen (Martti), Marja-Liisa Nisula (ennustajaeukko/Charlotta). Katkelmien kesto 3'31 + 1'53 min.

4. *Kullervo*. Jojo – Oulun tanssin keskus ja Sami Henrik Haapala 2010. Ohjaus, koreografia, visuaalinen ja äänisuunnittelu ja tanssi Sami Henrik Haapala. Katkelman kesto 1'28 min.

KIVI KÄÄNTYY

TYÖRYHMÄ

Käsikirjoitus:

Heini Räsänen, Raija-Liisa Seilo, Vesa Tapio Valo

Visuaalinen suunnittelu:

Tuomas Lampinen

Valosuunnittelu:

Kalle Ropponen

Graafinen suunnittelu:

Mia Kivinen

Tekoälysovelluksen tekninen suunnittelu ja toteutus:

Aku Meriläinen

Näyttelyjulkaisun artikkelit:

Pekka Niemelä, Pentti Paavolainen, Riitta Pohjola-Skarp, Vesa Tapio Valo

Käännökset:

Susanna Ringbom, paitsi artikkeli ”Kivi ja maailmankirjallisuus” **Carl-Erik Skarp**

Tuotantokoordinaattori:

Topi Vainikainen

Toteutus:

**Sanna Brander, Kimmo Hokkanen, Ilona Kemppainen, Hanna Kivelä,
Anni Konttinen, Päivi Laine, Eeva Mustonen, Harri Pekkinen, Heikki Suomi**

KIITOKSET

Tanja Ahola, Andrea Brandt, Stefan Bremer, Ari Haapa-Aho,
Kari Hakli, Jiri Halttunen, Silja Heikkilä, Heikki Herva, Harri Hinkka,
Jan Ijäs, Jussi Iltanen, Katja Jokinen, Jorma Karisto, Outi Kasanen,
Leena Klemelä, Marita Koivisto, Kalle Korhonen, Klaus Koszubatis,
Marjaana Launonen, Juha Lukala, Sari Läikelä, Lauri Maijala, Tuomo Manninen,
Jorma Mylly, Pekka Mäkinen, Mari Omars, Emilia Pajuriutta, Henni Pöyry,
Juhani Riekkola, Irja Rättö, Stina Saanila, Laura Saloniemi,
Paula Sompi, Kati Syrjäpalo, Tommi Taipalus, Antero Tenhunen,
Katri Turtia, Tapio Vanhatalo, Sakari Viika, Maija Voutilainen,
Otto-Ville Väätäinen, Johannes Wilenius

Espoon Kaupunginteatteri
Jyväskylän kaupunginteatteri
Kajaanin kaupunginteatteri
Kansallinen audiovisuaalinen instituutti/museoesinekeräykset
Nurmijärven Kivi-juhlat ry
Kuopion kaupunginteatteri
Lahden kaupunginteatteri
Nälkäteatteri
Oulun kaupunginteatteri
Ryhmäteatteri
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Suomen Kansallisooppera ja -baletti
Suomen Kansallisteatteri
Tampereen Teatteri
Veikkaus
Yle arkisto

Teatterimuseo
Teatermuseet
Theatre Museum